

Tartu Ülikool

Grimm, [Fran]

Õiguse filosoofia ajalugu.
Loengud Tartu ülikoolis. Rõõmat-
orpaljundus.

1935

412.

1935

ÕIGUSE FILOSOOFIA AJALUGU.

Loeb: G. Grimm.

Õiguse filosoofia on ainult üks osa õiguse filosoofiast. Filosoofia on alati lahutamatu terviklik süsteem. Tema all mõtleme teadusprintsipiidest. Filosoofia süsteemidest rääkides peame eristama kahte suurt filosoofilist süsteemi: primaarne (puhas) ja sekundaarne filosoofia.

Primaarne filosoofia jaguneb: metafüüsikaks (ontoloogia), eetikaks, loogikaks (tunnetusteoreetilised, gnoseoloogilised probleemid).

Sekundaar filosoofia jaguneb nelja ossa: 1. Teoloogia - õpetus jumalast. 2. Antropoloogia - õpetus inimesest. 3. Loodusfilosoofia - õpetus loodusteaduse printsipiidest. 4. Kultuurfilosoofia.

Meie ülesanne piirdub ainult kultuurfilosoofia vaatlemisel. Kultuurfilosoofial on kolm peaväljendust: 1) ta uurib üldiseid kultuuri nähteid (seega metafüüsikalisel mõttes), ta hindab neid (eetika) ja korraldab neid (loogika). Kultuurfilosoofia jaguneb väga erinevaks liigeks, näiteks kasvatusfilosoofia, riigifilosoofia, ühiskonnafilosoofia jne. Õiguse filosoofia on vaid väike korraldatud osa üldises kultuurfilosoofias. Seega teda ei tohi kuidagi eraldatult vaadelda. Ta on tihedalt kokkupuuteis teiste aladega. Eriti on ta seotud riigifilosoofiaga, neid mõisteid on tihti samastatud. Meie käsitleme neid ühes koos, ehkki see toob kaasa aine tunduva avardumise. Õieti on filosoofia ajalugu tõelise kultuuri ajaloo kajastaja.

Kuna meie aeg on piiratud, peame ainet lühendama kahe printsiibi alusel. 1) peame ainet käsitlema ainult Euroopa eluruumi ulatuses. Aasialikud õpetused peavad jääma tähtsusetult kõrvalle. 2) Peame tegema ainult teatava valimiku arvukate õigusfilosoofiade hulgast.

Õiguse filosoofia jagame ajalooliselt kolme suurde ossa: vana - kesk- ja uueaja filosoofia. Kuid need vahed on meelevaldsed, samuti ei ole oluline õpetusi nende kronoloogilises järjestikus vaadelda, vaid leida neis peituvate süsteemide seoseid. Ajaloolised allikad tänapäeva õig. fil. on ülikülluses, nii et võimatu on siin orienteeruda. Keskaegsed allikad on palju piiratumad, kuid kõik oluline on ka siin talletunud. Antiiksed allikad on aga väga haledusväärses seisukorras, kuna suurem jagu allikaid on hävinenud. Mõnedest on vaid üksikud read talletunud ja needki väga raskesti loetavas olukorras. See hämmiselt halb seisukord primaarsete allikate suhtes siiski paraneb sekundaarsete allikate kaudu kaasaegsete üleskirjutuste ja mälestuskogude kaudu. Moodul keeleteadusel ja filosoofial on olnud võimalus antiikset filosoofiat rekonstrueerida.

Üldiseks orienteerumiseks anname alul tähtsad põhimõisted ja definitsioonid kõige kolme tüübi kohta. Üldiselt võime kõik kultuurid jagada kahte suurde liiki: traditsioonilised ja individualistlikud kultuurid. Tänapäeva kultuur on puhtal kujul individualistlik ja sellisena kõigile teada. Selle vastu traditsionalistlik kultuur on meile tundmatu. Ta on seotud lähedalt mütoloogiaga. Ajaliselt kõige selgemais vormides avaldub ta keskajas. Trad. kultuuri inimene pole vabanenud mütoloogilistest õpetustest. Ta on puhtal kujul vaimu ori. Traditsioonid seovad teda igalt poolt, tema otsustes ja tegevuses. Ta enda loovad ja hindavad võimed jäävad tagaplaanile ja seega ta ei evi isiklikku originaliteeti. Ta individuaalne mina kaob kollektiivses traditsioonidega seotud massis. See vaimu ja mõtte vabaduse puudus takkistas kõigi teaduste arenemist ja soodustas ebausku. Tradits. vaim avaldub edasi sõnade v a n a ja h e a identifitseerimises. Igasugune uuendus on täiesti vastuvõetamatu, s.o. kurjast ja taunitakse kõige resoluutsemal kujul. Kuna kõik peab endiseks, vanaaks jääma tauniti täiesti ajalugu, teda täiesti ignoreerides: kõik on ju sama mis ennegi, mis varemalt olnud. Muudatusi ei tohi esineda, ja kui need esinevadki, siis tulevad nad kõige karmimate sanktsioonidega taastada vanale. Kõik selle kultuuri filosoofid räägivad paradiislikust regressioonist, taastumisest kuldse aega. Trad. filosoofia vaim on retrospektiivne, tagasipöördunud ja seega ekstreemselt konservatiivne.

Tradits. kultuuri filosoofias õigus on religinaalne õigus - seotud eetiliste ja teoloogiliste elementidega. Tradits. filosoofia normide positiivsus ei omanud sel ajal mingit tähtsust. Kuna meie positiivsete normide all mõtleme õiguid ja üldkehtivaid norme, mis on maksvad üle aegade ja sajandite, siis selline õiguse käsitus oli tradits. filosoofia õiguse filosoofidele täiesti tundmatu. Positiivsed normid on ka siin ainumaksvad, kuid nad on saadud traditsioonide läbi. Mendes on midagi halastamatut fataalsust ja üliinimlikku realiteeti. Neid tuleb austada, mitte arvustada. Kui loodusseadused astuvad nendega vastollu, on need loodusseadused ekslikud ja tulevad kõrvaldada.

Traditsiooniline filosoofia on puhtal kujul jõufilosoofia. Teda peab täitma, kui seda ei toimita järgneb karistus kas inimestelt või jumalatelt. Kuna meile on loomulik, et riigil on suveräänne võim, mis on kõrgem kõigist positiivsetest normidest, siis selline õiguse käsitus oli tradits. filosoofiale täiesti võõras. Tradits. ajastul ei tuntud suveräniteeti, teda korvas traditsioon, millele pidid alistuma nii valitsejad kui alamad. Tradits. filosoofia ajastu juhid olid preestrid ja sõjapäälised, mitte aga seaduse andjad. Trad. valitseja on seega nõrk ja mannetu, kuna tal puudub suveräänsus, ta oli vaid üliinimlike jõudude tööriist. Ka trad. riik polnud õieti riik tänapäeva mõttes, vaid inimeste kogum, mida traditsioon koos hoidis, sellest tuleb, et nad olid jõuetud ja tahtemannetud, samuti kergesti jagunevad, kuna traditsioonid olid seotud tihti väikeste ruumaladega. Iga traditsiooniline seltskond oli konglomeraat privileegiatega varustatud autonoomsetest isiksustest, kus ei saanud avaldada mingit valiku ja selektsiooni põhimõtet nii avaliku teenistuse kui ka üldise elufilosoofia alal. Traditsioonilise riigi aparaat oli vananenud ilma reformideta, siin tsentraalne võim oli halvatud ühiskonna autonoomsete ja privileegiatega varustatud isiksuste läbi.

Tradits. filosoofia printsiip viib seega paratamatult riigi anorganiseerimisele ja korralagedusele.

Peame veel puudutama trad. mitoloogiat. Mitoloogia all mõtleme seda personifitseerivat võimu, mis ei tee vahet materjaalse ja vaimlise vahel, mis näeb kõik elavana. Ilm on elavate hingestatud olendite kogum, millede erinevus seisab ainult nende jõu relatiivsuses, kus kõige tugevamad on jumalad. Kuid ka jumalad ei asu väljaspool maailma, vaid asuvad temas, samuti tema reeglitele alistudes. Seega kosmose idee puudub mitoloogial täiesti. Igal sammul esineb siin juhus ja ebareeglipärasus. Ainukeseks erandiks on siin traditsioonid, mis on muutunud ja milledest üleastumine viib paratamatule karistusele. Jumalad on küll valitsejad, kuid mitte suveräänsed. Nad ei oma seadusvõimu, nad on vaid kohtunikud. Tavaõigus ongi see jumalik õigus, mis tuletatud mitoloogilisest õigusest ja tänini talletunud. Kui ka inimesed omavad võimu ja seadusandlust, siis on nad vaid jumalate asemikud, seega on nad representeerivad võimud ja alluvad neile. On loomulik, et ülalmainitud trad. fil. põhimõtted leidsid kõige ilmekama väljenduse keskaegses teokraatlikus riigi juhtimises.

Individuaalfilosoofia on aga vastandina eelmisele iseloomustavaks kõigest kulgevaks jooneks just vabaduse ja originaliteedi põhimõtte. Siin puudub täiesti autoriteet. Ka positiivset õigust eitatakse, kuna iga indiid ise seab endale üles posit. normid. Autorideedid on siin vaid relatiivsed, nad rajanevad selektiivsuse ja võistluse põhimõttele. Sellele lisandub majanduslik vabadus, mis selgeima kuju omandab kapitalismis, mis on individualistliku elukäsitluse vahetu tulemus. See ilmavaade viib tihti anarhhiale, igasuguse korra eitamisele. Kuid samal ajal indiid. võistlus viib inimekonna üha kõrgemale arengastmele. Kuidas aga vältida korralagedust, mis on paratamatu konsekvents selle arengu juures, seda on väga erinevail viisidel katsutud mitmete filosoofide poolt leiutada ja süstematiseeritult lahendada.

Indiid. kord on dualistlik kord: ta omab suveräänse võimu ja peale selle vaba ühiskonna. Riigi kord on ühtlasi õiguskord, kuna suveräänne võim on ühtlasi seaduse andja. Riiklik õiguskord jaguneb kahte suurde alasse: ta on subordinatiivne kord, kuid ühtlasi ka koordinatsioonil rajanev. Subordinatsioon avaldub rahva ja tema juhtide vahelisele suhtele. Koordinatsiooni kajas-tajad on aga autonoomsed kodanikud, kes pole seotud mingite privileegiatega. Need isiksused seisavad vabas suhtlemises üks teisega, mille vahele riik ennast ei sega. See koordinatsiooni põhimõte avaldub kõige ilmekamalt eraõiguses. Individualistlikus elukorralduses näeme seega ühiskonna ja riigivõimu lähedast koostööd.

Need kaks kirjeldatud indiid. trad. kultuuri on aga abstraktsed kultuurid, kuna tegelikult igasugune kultuur on konkreetne. Puhtal kujul ei leia me kusagilt ei trad. ega indv. kultuuri. Siiski üldistes joontes klassiline ja tänapäeva kultuur on individualistlik kultuur kuna keskaja kultuur on traditsioonilistlik. Kuid peab mõnema, et sellises liigestuses on palju meelevaldset ja ebakonkreetlikku.

M ä r k u s: Antud ained loetakse saksa keeles. Eksamineeritakse saksa keeles dr. jur. D. G r i m m'i poolt ja eesti keeles dr. jur. N. M a i m'i poolt. Antud märkus on loengute saajale tähelepanemiseks siinkohal aratoodud, ehkki see oleks pidanud olema loengu alguses.

Individualistlikultuur klassilises maailmas.

Klassiline kultuur on puhtalt individualistlik. Alul esines ta väga eba-määrastes vormides, kuid järjest enam kristalliseerus tema põhiolemus. Erilise väljenduse ja selguse omandas vanas Kreekas. Enne kui asuda klassilise Kreeka filosoofia eritlemisele peame vaatama riigi ja tema esinevate klasside re-latiivset osatähtsust riigi ja tema konstitutsiooni kujunemisel, et hiljem võiksime arusaada, mis põhjustasid ja olid tõukejõuks klassilistele filosoofidele nende süsteemide kujunemisel, kuna kõik filosoofid on alati pidanud arvestama selleaja rahva masside ja rahvavaimuga.

Ideaalina esinev täielik vabanemine on klassilise filosoofia järele ainult ideaal, mitte kunagi konkreetsus. Riigi kehasse kuuluvad alati kolm järgmist suurt inimeste gruppi: haritud, mitteharitud ja poolharitud. Nende gruppide igakordsest osatähtsusest ja võimust oleneb riikide saatus ja kogu tsiviil-satsiooni areng. Mitteharitud omavad küll teatava brutaalse elutunde ja vaistu, kuid on võimetud tsivilisatsiooni arengut määrata. Nad on seotud kõige puhtamal kujul traditsioonidega. Uus on nendele täiesti võõras. Poolharitud on aga sarnased, kus teatavad elemendid nende arengukäigus on jõudnud juba enam-vähem kristalliseeruda, kuid kellele vaimuilm osalt asub veel täiesti primaarsetel alustel. Poolharitud massi on väga raske valitseda. Ta on alata-sa kääriv, rahulolematu, moodsust otsiv, kuid uuendusi mitterakendada oskav.

Kui aga haritud kiht saab relatiivselt enamuse, siis näeme täiesti uut riigikorda. Teoreetiliselt võib eeldada, et haritlaste klass on ainukeseks klas-siks riigiaparaadis. See ideaal oleks küll täiuslik, kuid kardetavalt utopist-lik, mille käsitlemine võib viia saatuslikku filosoofiliste probleemide rägastikku.

Eelpool mainitud jämeda skeemi alusel klassiline ja tänapäeva kultuur on individ. kultuurid, mille vahele on lukitud keskaja trad. kultuur. Seda skee-mi peame lähemalt konkretiseerima, et vältida liigsest üldistamisest olenevaid vigu. Alul kõik kultuurid olid trad. Ka Kreeka kultuur enne 8. s. e. Kr. oli traditsiooniline. Juba siis olid Kreeka filosoofial väga tugevad esindajad ja kirjanikud (Homeros). 7., 6., 5. s. leiab aset individ. kultuuri täielik välja areng tema kõige täiuslikumas vormis ja esitluses. Tolleaja ennekuulma-tu vabavaimu ülesse tõus peegeldub ka filosoofias. Kreeklased filosoofia all mõtlesid tarkuse armastust, ühtlasi seega teadust. Kuid teadus nende translat-sioonis kehas tas kogu teadust, ja filosoofia piiramine oli kreeklastele täies-ti võõras. Kr. filosoofia oli ühtlasi loodus- ja kultuurifilosoofia, kuna Kr. filosoof oli samal ajal filosoof, loodusteadlane ja täiuslik inimene. Kr. fi-losoofia katsus hästi tunnetada ja üldiste printsiipide juhisel elada filosoofilist elu. Seega Kr. klassiline inimene oli tihedalt seotud kõlbla elukäsit-lusega. Kr. individ. ajastul aga jäi siiski palju trad. kultuuri nähteid pü-sima. Kõiki pos. normide kogumeid nimetati seadusteks, õiguslikeks normeks. Ideaalne õigus ühtus tihti posit. normidega. Kuna Kr. filosoofia oli univer-saalne, siis on loomulik, et kr. puudub õigusfilosoofia, vaid nende õigusfil. on seotud moraalfilosoofiaga ja riigifilosoofiaga. Olgu tähendatud, et kr. riigifil. oli seotud sõnaga poolis - tähendab eetilise kogum. Teaduslikku jurisprudenti polnud üldse olemas. Mitte õigusriik polnud olemas, vaid ainult õigustus riik (Gerechtigkeitsstaat). Mida kr. poliseks nimetasid, nimet. roomlased civiseks. Siit aga tuleb sõna tsivilisatsioon, milline ühendus pidigi riiki ja kultuuri ühendama. Sama sisemist seost näeme saksa keeles sõ-na Kultur - ladina colere tähenduses, mis pidi näitama samuti kultuuri riigist olenevat individ. iseloomu. Kreeklased omasid tõeliselt väga suure isikliku vabaduse, kuid vabaduse mõiste oli neil välja arendamata, eriti mõiste ühis-kondlikust vabadusest. Riigivõim oli omnipotentne, juriidiliselt piiramatu. Eriti Sparta militaarriigis avaldub see ilmekalt. Suveräänsus riigis loodakse pos. normide abil. Kuna aga riik on ka religioosne üksus, siis lisandus suve-räänsusele veel pühaduse oreool.

Kr. ühiskonnas oli üheks trad. jooneks orjus, mis olles arhailine, oli üht-lasi ka rudimentaalne. Kuna klassiline maailm oli tihedalt seotud kodumajan-dusega (Karl Bücher) - siis puudus täiesti kapitalistlik süsteem, kuna käsitöö oli ülekaalus.

Kõik see individ. kultuur leidis kr. filosoofias suure ja ületamatu väljen-duse. Esimesed kr. filosoofilised süsteemid olid aasialiku algupäraga. Viis saj. en Kr. aga sai Ateen filosoofiliste süsteemide keskuseks (s sofistid). Aga alles 3. saj. jõudis Kr. filosoofia oma kõrgemale arengastmele, nimelt Plaat ja Aristotelese ilmumise ja kr. filosoofide poresse. Nad said kogu kr. filosoofilise klassilise kooli rajajaks, olles ühtlasi ka kõige aegade suurimad idea-lismi filosoofilised põhjendajad. Kuid nende töödest leiame ka palju viiteid õiguse fil. probleemidele. Mõistuse printsiip, samuti õiguse printsiip on ille-giivsed, tajumatud. Õigus on ühtlasi võruse ja tubliduse printsiip. Iga isik peab oma võimed maksimaalselt välja arendama. Need mõlemad filosoofid võtavad riigi ideaali idealismi seisukohalt oma vaatluse keskuseks. Nende järele riik on totaalse ja autarkse põhimõtetele rajatud. Kogu riigivõim peab üldist õiglust teenima. Riik on suur kasvatusasutus, kodanike kasvatus on ta pea üles-

andeid, mitte valitsemine ega võim. Õige riiklikus ja tsivilisatsioon on ühtlasi kõrge eetilise alusteks. Elu suurim ülesanne on filosoofiliste probleemidega tegelemine, kuid selleks on vähesed valitud. Kuid see valimik peab ühtlasi olema riigi suveräänseks võimaks. Nende üldiste põhimõtete kõrval, mis näitavad ühiseid jooni, leidub nende kahe filosoofi süsteemides ka küllaltki erinevusi. Plaato tundis ainult subordinatsiooni inimeste vahel, ta oli seega tualist, eeldades inimeste mittesarnasust ja nende võimete relativiteeti. Aristoteles aga lähtus inimeste suhetest üks-teisega koordinatsiooni põhimõttel, seisdes seega monistlikul alusel. Plaato järele riik on organism, mida mõistus valitseb. Üldiselt peab tähendama, et Plaato oli palju liberaalsem kui Aristoteles.

Hellenistlik periood.

Hellenistliku perioodi algmeid leiame juba teisel s. e.Kr.s-st, kuid oma täielikule kulminatsioonile jõuab ta 3.s.e.Kr. Hiljem hel.kultuur hakkab mänduma eriti areneva kristliku kultuuri mõjul.

Selle ajajärgu olulisemaks jooneks ja valdavamaks sündmuseks on kõigi Vahemere basseini rahvaste helleniseerimine ja ühtlasi nende ühise riikliku võimu alla viimine. Hell.-lik kultuur on esimeseks tsiviliseeritud kultuuriks maailmas. Eriti Makedoonias ja Hommikumaal Aleksander Suure ajal viiakse lõplikult nende maade tsiviliseerimine militaristlike abinõudega läbi. Õhtumaal algab see protsess hiljem.

Hellenism pole täiesti puhas Kreeka kultuur. Siia segunevad väga mitmesuguste teiste Aasia- ja Oriendi kultuuride sugemeid. Ka on hell.-likul kultuuril enesel mitmesuguseid vorme. Peavormiks on Õhtumaa hellenism (oksidentaalne), - peakeskusega Aleksandria, kuna Oriendis oli peakeskuseks Jeruusaleem. Mudigi tuleb nimetada ka veel Rooma, mis eriti hiljemil ajal ajal haaras juhtimise enese kätte. Eriti tähtis on meile teada, et hell.-lik kultuur on puhtalt individualistlik kultuur. Sellest järeldub dualism - riik ja ühiskond on kaks vastandlikku polariteeti.

Riikliku sanktsiooni leidis hellenism eriti Aleksander Suure ajal, kes tahtis teostada oma utopiat suurest maailmariigist. Teine Aleksander Suure juhtidee oli idee teokraatiast, kuhu sidenesid orientalsed ja muud mõjutised. Monarhh omas jumaliku võimu ja ausära. Kuna maad laastasid tol ajal sõjad ja õnnetused, siis on loomulik sellise tugevat kesk võimu korraldava idee tekkimine. Et aga suuri riike ei saa teokraatsike meetoditega valitseda, vaid bürokraatlik aparast nõuab kesket ja diktaatorlikku monarhhia võimu, siis pidi Aleksander Suur paratamatult loobuma oma põhi-ideedest.

Õhtumaal näeme hell.-liku kultuuri teist vormi. Siin oli Rooma vabriik täiesti demokraatlik, kuid Sulla Mariuse, Cäsari j.t. demokraatlik anarhhia viib siin täielikule korralagedusele ja kodusõjale, millest tekkis paratamatult Rooma impeerium, mis toetus militaarlele jõule. Tekib teatav oligarhia - Rooma valitseb kogu maailma. Hommikumaa vallutamisele aga tungivad hellenistlikud ideed, nimelt kosmopolitism ja absoluutse monarhhia idee siia sisse ja leiavad esimest korda väljendust Cäsaris. See kultuur on aga puhtal kujul linnaline kultuur, kus iga linn on üksus, mis omab iseseisva õiguse. Alles aegamööda areneb maailmaõigus - jus gentium.

Hellenismi ajal areneb välja ka esmakordselt kapitalism, mis toetub orjapidamisele - latifundiumide korrashoiuks.

Ateen, kui hellenismi keskus, kujunes välja tõeliseks suurlinnaks. Siin tekivad kõik tähtsamad filosoofilised koolid. Kuid peab mainima, et kõik ei olnud määratud osa saama hellenismist, vaid suurem osa rahvastikust jäi väga madalale vaimsele tasemele, mis tekitas sügava lõhe aristokraatia ja alama-klassi, vulguse, vahel.

Kõik fillsoofilised süsteemid hellenismi ajastul võime jaotada vastavasse koolidesse, mis olid alatasa teravas võitluses üksteisega. Originaalne filosoofeerimine kaob pea täielikult, teda asendab krititsism ja filosoofiliste süsteemide teaduslik läbitöötlus.

Selle vastu aga hakkavad väljaarenema Roomas uued filosoofilised voolud, mis on küll jäljendid Kreeka filosoofiaga, kuid omavad siiski teatavat eri-ilmet.

Hellenismi ajastul oli viis filosoofilist kooli: neli dogmaatilist ja üks skeptiline. Kaks esimest dogmaatilist filosoofilist kooli olid Plato ja Aristotelese koolid, kuid neid käsitleme hiljem üksikasjalikumalt. Selle vastu vaatleme ülevaatlilikult e p i k u r i s m i ja h i s t o r i s m i.

E p i k u r i s m .

Epikurism toetub materjalismile. Kõige aluseks on jagamatud, üliväikesed aatomid, mis on täiesti omadusteta ja kvaliteedita. Nad liiguvad piiramatus ruumis täiesti sihitult ja otstarbetult. Iga asi koosneb aatomite kompleksidest, mis aga omavad juba kvaliteete: värvi, lõhna, kõla jne. Asjad väljaspool meid lähetavad endist aatomite vooluseid, mis tungides läbi meie nahapooride, loovad siin kujutluse välisilmast. Kuna need aatomid aga oma teel saavad tihti häiritud, siis tekivad mitmesugused illusioonid.

Ka inimese hing koosneb aatomitest, mis omavad omakorda kahesugust kvali-

teeti:ühed õnnestavad meid, teised - kurvastavad. Kuid meie peame valtima nende negatiivsete aatomite esiletungimist ja vältima igasugust kannatust. Inimene on egoistlik ja naudunguid otsiv olevus. Sellele põhineb kogu epikurismi eetika. Epikuristid ei eita jumala olemasolu, kuid omistavad ka jumalate koosseisu aatomitest, nagu inimestelegi, olles seega samuti surelikud. Seega jumalate poole palvetada on mõttetu, samuti neid karta.

Epikuurlased leiavad oma hedonistliku eetika olevat määratud vaid kõrgemale kihile, kes võimelised vastuvõtma võimalisi mõjutusi, kuna alam-klass leiab jumala armastamises ja kartuses satisfikatsiooni neile mittekättesaadavaile hüvedele.

Kuna epikurismi järele inimene on piiramatult egoistlik ja nautija olend, siis viib see filosoofia lõppeks välja pessimismile. Epikurism - olles õpetus naudingute võimalikult täieulikust rahuldamisest, ei ole huvitatud nende abinõudest, millega naudingute positiivne bilans saab loodud.

Kuid inimese naudinguvõime peab olema kõige kindlamalt raamitud mõistuslikkusega ja kriitilise hinnanguga, et teha vahet kõrgema ja madalama astme naudingute vahel. Täiesti eelarvamisteta suhtumine elusse ja religiooni viib epikurismi peaaegu ateismile ja amoraalsusele, samuti ühiskonna diferentseerumisele. Ühiskonda tuleb taunida (hulka mõista), kuna ta vaid takistab hedonistlikku ellusuhtumist. Ainult sõprus on mõeldav, kuid seegi on vaid sõprus naudingut armastavate filosoofide vahel. Riik on vaid molekulaarne indiviidide summa, mis on kunstlik moodustis, juhitud valitsejate võimust. S.p. võib tal ainult nii palju positiivset väärtust olla, kui palju ta karanteerib individuslistlikku vabadust naudinguteks. Kuid see on negatiivne vabandus. Epikuurlaste loosung ubi bene, ibi patria - (kus hää, seal kodumaa) - viib välja paratamatult negatiivsele kosmopolitsismile. Epikuurlane on seega maailmakodanik - kus tal on hea, seal on ta kodus.

Et vulgaarset massi valitseda, peab neid moraalsete ja juriidiliste eelarvamustega petma. See on kõik õigus inimeste poolt loodud, ja on täielmääral positiivistlik, muutudes koos riigiga. Kuna epikuurlased ülimat ideaalset õigust eitavad, siis ei saa nende juures rääkida ka mingisugustest absoluutsetest normidest. Kokkuvõttes - epikuurlaste filosoofia on täiesti negatiivne filosoofia ka riigi- ja õigusefilosoofia mõttes.

H i s t o r i s m .

Historismi järele valitseb kogu maailma totaalne maailmamõistus - logos - mis avaldub kõigis asjades loogilise mõistusena. Kuna maailma ürgpõhjuseks on logos, siis paistab meile ka kogu maailm mõistuspärasena. Kõikjal valitsev providentsia, mõistuslik otstarbepärasus ja sihikindlus. Kuna kogu maailma nähakse inimese sihtidele vastavalt korraldatuna, siis jõuame välja teatavale antropotsentrismile, kus inimene on keskseks teguriks.

Histirosmile on omane monistlik jumalatunnetus. Jumal on kõige mõistliku eetilise ja õiguslikkuse ürgkehastaja. Ta evib kõige vägevamat õigusvõimu - ratio recta -, mille taustaks on üldine logos. Ehkki jumalamõiste on monistlik, ei takista see paljude jumalate olemasolu, mis on keskse jumala erivarjundilised tõlgendajad ja intorpreetiad (tõlgendajad).

Kuna kõik maailmas kokkukõlas on, võime sellest harmooniast kergesti tulevikku ennustada, kui me teatavaid eeldusi tähele paneme. Sellest areneb täiuslik astroloogia, mis toetubki sellele filosoofilisele panteismile.

Inimene on üks osa üldisest logosest. See aga teeb ta omakorda samuti jumalikuks. Seda jumalikkust sätet tuleb aga kõrge eetikaga talletada. Selleks on aga tarvis isiklikku autonoomiat inimeses. Seega historikerid eitavad igasugust autoriteeti peale jumaliku logose.

Sellisele eetilisele põhimikule rajanevad ka historikute sotsiaaleetilised printsiibid. Sotsiaalsed voolused diseisa mitte naudingutes (Epikuristid), vaid kõlbluses. Hea on otstarbe iseenesest, mitte aga vahend naudingute hinnanguks. Hea ja halva kvaliteedid on historismis absoluutsed, siin ei ole gradualseid (astmelisi) üleminekuid heast halvale. Kuna voorus põhineb mõistuslikele ja loogistele väärtustele, siis igasugune teadus on eo ipso - vooruslik.

Historikute õiguseprintsip avaldub loosungis - igähele oma osa. Kuid, et taotleda iga üksiku indiviidi maksimaalset hüvangut, siis tuleb neil toetuda loomulikule eetikale - ratio rectale. Kuna inimesed on loodusõiguslikult samaväärsed, siis historikud eitavad kõiki erinevat. Ei tohi olla mingit vahet üksikute riikide vahel, kuna kõik kuuluvad ainsamasse maailmariiki. Seega historikud on oma põhiolomuselt patsifistid (rahupüüdled). Et aga luua suurt maailmariiki, peavad üksikud riigid hävinema. Seega on siin ideaaliks anarhia, mis aga ei ole pahe, vaid ülim ideaal.

Kui aga riik siiski oleleb, siis on ta vaid pedagoogiliseks vahendiks maailmariigi sihtide taotlemiseks. Riik on suur kasvatusasutis, mille ülesandeks on arendada täiuslikke inimesi, kes kord jõuavad sellisele tsivilatsiooni tasemele, et nad on võimelised riiki hävitama ja hülutama.

Märkus: Paranda viga! - lhk. 1 pealt esimene rida, peab olema "...on ainult üks osa üldisest filosoofiast."

Kolmas periood antiik filosoofiast.

See periood algas keiser Augustuse ajal ja kestis kuni Konstantiin Suureni. Selle ajastu iseloomustavaks joonaks on: 1) Rooma keisrite ajajärk ühes jurisprudenti väljakujunemisega, 2) kristlus, 3) hellenismi allakäik (mandumine). Õigus Rooma keiserriigis.

Kuigi meie kujutleme Rooma keisrit piiramatult diktaatorina, oli ta siiski kaasaegse riigifilosoofia järele vaid rahva esindaja, kellele võimu ja suveräniteedi logislooris (seadustas) rahvast. Seega oli ta vaid rahva asendaja. S.p. on loomulik, et Rooma impeeriumis ei kujunenud välja mingit dünastiat. Imperaator valis ise omale järeltulija või tegi seda sõjavägi. On loomulik, et sarnane suveräniteedikäsitus viis alalistele kodusõdadele ja mässudele, mis oli tähtsaks kaasaaitajaks kogu antiikmaailma hukkamisele.

Ühes sellega dominoeris dualistlik riigikäsitus: absoluutne riigivõim ühelt poolt ja vaba indiviid teiselt poolt. Vastavalt sellele tehti juba vahet avaliku - ja eraõiguse vahel. Selle kõrval arenes välja ka veel individualistlik eraõigus, mis oli kehtiv kogu Rooma maailmas - jus gentium. Jurisprudentid jõudisid oma ülematule kõrgusele. Ei arendatud küll enam uusi õiguse teooriaid, kuid selle asemel pandi peaaegu õiguse kasuistlikule käsituselole, tema rakendamisele. Roomlased tundsid kolme õigust: jus natural, jus gentium ja jus civile.

Jus naturales nähti seda õiguslikkust (justitia), mis peab valitsema inimeste vahel igal juhul ja igas olukorras. Selle eelduseks on kõigi inimeste täielik samasus.

Jus gentiumi mõiste on roomlaste translatsiooniks kaunis ebamäärane. Filosoofilises mõttes on ta vaid teise astme loodusõigus. Jus gentium võtab oma subjektiks inimese, mitte aga õiguse üldised põhimõtted. Ta arvestab inimese ekslikkusega ja pahedega ning näeb nende vältimiseks ette vastavad sanktsioonid.

Jus civile oli aga iga üksiku riigi positiivne õigus. Jus civile toetus rahvaõigusele, kuid samuti jus gentiumile. Tihti juhtub siin, et jus civile normid satuvad vastollu õiguste üldiste põhimõtetega. Kuid see on lubamatu ja need tulevad autoritatiivse võimu poolt kõrvaldada.

Neis eraõiguse raamides areneb ka Rooma individualistlik majandus, leides väljenduse kapitalismi ja proletariaadiväljakujunemises. Kuid peab kohe tähelepanema, et Rooma proletariaat ei olnud vähemaltki sarnane kaasaja tööproletariaadiga, vaid ta oli lõbu ja leiba otsiv logelejate ja hulkurite klass, kes üha kasvades sai kohutavaks sotsiaalseks jõuks, kellega ei osatud enam peale hakata.

Neis majanduslikes ja sotsiaalsetes raamides arenes ka Rooma keiserriigi kultuur. Tsivilisatsioonikandjad on rikkad ja haritud publik (khiid). Kuid ühes kogu Rooma keiserriigi järk-järgulise moraalse allakäiguga, käis kaasa ka kogu kultuuri pinnapealsenaks muutumine ja poolharitus. Järgneb arvukas epigoonide ajastu, ilma kindla riigi- ja õigusfilosoofilise taustata. Ainsaks enam-vähem originaalseks filosoofiliseks õpetuseks sel ajal oli teosoofide õpetused, kuid ka siin näeme juba vana klassilise maailma mandumise tunnuseid.

Teosoofide õpetused.

rajanuvad sügaval religioosel põhimikul. Kuid see on religioon ilma moraali- ja sisutaga. Ühelt poolt askees ja teisalt orgia olid selle müstilise ja ekstasilise filosoofia avaldamisvormid.

Filosoofia ja usu lepitamine oli teosoofide peamiseks ürituseks. Selle probleemi pidi lahendama teotsentriline filosoofia, kus ei olnud keskuseks enam inimene vaid jumal. Teosoofia avaldus väga erinevates vormides: Pythagorose hingederrandamise õpetuses, juutide Moosese kultuse ja gnostitsismis, mis põhines kristlusele. Kuid selgema kujuga omandas filosoofide õpetus uskatoitsismis, mida hiljem retsipeeriti (teise riigi seadust tarvitusele võtma) korduvalt koskaja filosoofiast.

Uskatoitsismi rajajaks on Plotinus, ühtlasi on see filosoofiline süsteem viimane suur kreeka filosoofil. õpetus enne tema allakäiku.

Kogu maailm ja materia on identsed jumalaga. Jumal on absoluutne, transtsententaalne olemus, väljaspool aega ja ruumi. See aga teeb võimatuks jumala mõistatliku tunnetamise. Jumal ei ole ilma looja, sest luua võib ainult inimene, tema tahe. Jumal on vaid valguseallikas, kes lõppematu valgusetsentrumina kiirgab iga vest valgust igalt poolt tõe ümbritsevasse pimedusse, mis koosneb materiast. Materia on printsiip negatsioonist ja halvast. Kuna meie keha aga koosneb materiast, siis on tema raamidesse surutud elu kannatusrikas ja mõttetu. Kuigi materia ümbritseb pimedusena hinge, ei suuda ta ometi kunagi kustutada hinge valguse sädet ja igavest tungi ühineda jumalaga vabanedes kehast. Hing tõuseb astmete kaupa tagasi oma ürgallika, jumala juurde. See taastumine jumalasse avaldub aga kontemplatsioonist (mõttelises vaatluses), mõistuspärases vaatluses ilma iga suguse inimliku kiirga. Seega karmilt range filosoofiline elu on eelduseks iga sugusele ülestõusmisele jumala poole. Selle arengu kõrgemaks astmeks on täielik ühinemine jumalaga müstilises ekstasis. Nagu hiljem näeme ühtub see filosoofia üldjoontes neoplatoonilise filosoofiaga.

Kristlus.

Kristlus tõusis juuditsismi alustelt ja arenes Rooma riigi raamides monote-

istlikul alusel. Kuigi kritlus tahab olla universaalne, on ta siiski spetsiaalselt euroopalik religioon. Kuigi kristluses ei ole otseselt vihjoid riigi- ja õigusfilosoofiale, võime kaudselt siiski saada siit ka kokkuvõtliku sünteesi õiguse ja riigi filosoofilistest probleemidest.

Kritlus arenes esmalt linnades, olles alul vähemuse usk, kuid järjest leides suuremat poolehoidu ja aktsepteeringut. Alul muutusid kristlasteks alama rahva kihid, kuid hiljem levis kristlus ka kõrgema rahvakihes.

Kristluse riigikorraldus seisab moraalises autoriteedis, keda pidi kehastama kõrgem vaimulik - piiskopp. Kristlik kogudus oli ühtlasi administratiivseks üksuseks. On loomulik, et selline kristlik riigi taotlemine pidi kokku pörkama klassilise riigi ideodega ja sellele järgnes suur kristlaste tagakiusamine. Antiiksele riigi ideaalile seisab teravas vastolu kristlik riigi mõtestamine. Kui esimesel seisab esikohal riik ja tema huvang, kus inimesed on vaid vahendid selle saavutamiseks, - siis kristluse järelle riik omas vaid kõrvalise tahtsuse, olles vaid vahendiks ja sobivaks raamiks inimese juhtimisel jumala juurde, samuti jumala teenimiseks ja kristliku elu elamiseks. Kui kristuse juures riigi mõte jääb tahaplaanile, siis sellevastu tekib siin uus institutsioon - kirik, kes omab tegamõõda üha enam riiklikke ja halduslikke funktsioone.

Kristliku teosoofilise riigi alused.

Kristluse tõusuaastad olid ühtlasi klassilise kultuuri mandumisaastad. Illiteeriatide arv üha suureneb, sellepärast läheb ka palju käsikirju kaduma, kuna keegi ei kasuta enam neid. Ühtlasi kahestub antiikkultuur: ida- ja lääne mõjualadeks, Kreeka ja Rooma kultuurideks. Neuplatooniline kool on valdav, kuid ka see ei loo enam midagi uut. 186. a. keiser Augustus sulges Ateenas filosoofide kooli. Ka kristluse ringides tundub teatavat ümberhinnangut. Filosoofiat samastatakse religiooniga, aega filosoofia kaotab oma põhilised väärtused: tõe tunnetamise ja taotlemise, kuna ta on nüüd vaid teoloogia teenor ja abistaja.

Piibli eksegeesid ja allegooriad saavad filosoofilise käsitluse aluseks: filosoofia peab tõlgendama piibli salme. Küll katsub kiriku isa Aurelius Augustinus süstematiseeritult kirikufilosoofiat käsitleda, kuid ka tagajärjelt. Tõusevad radikaalsed voolud, kes eitavad igasugust filosoofiat, mis taotleb religiooni süstematiseerimist. Eriti munkade juures avaldub see reaktsiooniline vool. Mungad tahtsid kristlust burifitseerida tema ürgsele päritolule ja puhtusele.

Üldjoontes summeerides kristlikku filosoofiat, võime siit teatavaid üldpõhimõtteid tõmmata, mis nagu näeme kulgevad läbi kogu keskaja vaimuelu.

Kristlik filosoofia jaguneb kolme ossa: 1) õpetus jumalast, 2) õpetus inimesest ja 3) õpetus inimese päästmisest jumala läbi. Nendesse raamidesse on surutud ka kristliku filosoofia õigus- ja riigifilosoofilised probleemid. Kuid nendest erisüsteemi korraldada on võimatu, kuna nad vaid üksikute fragmentidena esinevad.

Kristlik religioon on monoteistlik ja personalistlik religioon, vastandina paganlikele usunditele. Ühtlasi oli see ka transtsendentaalne religioon, ilma seoseta maailmaga. Kuid jumalatahe oli aluseks kõigele igavikule ja kõigevägevamale. Jumal on ühtlane ja moraalselt täiuslik tahe. Peab mainima, et õpetus ilma tekkimisest on üks kristliku filosoofia noovum - uusus, mis puudub varemalt filosoofial. Jumal on kõige kõrgem väärtus, ta on igasuguse tahte ja potentsi ürgne allikas ja põhjus. Teine kristlikule jumalale iseloomustav joon on tema tunnetamatus inimese poolt: ta on tajumatu ja avaldub meile vaid oma funktsioonidega.

Õpetus jumalistlikust raatsiost ja loogosest.

Jumalikus looguses on antud kõik moraalised ja tunnetuslikud väärtused. Inimene on vaid fragmentaalne peegeldus sellest jumalikus loogusest. Sellele ehitub üles ka kogu meie teadus, mis on üks jumala avaldamisvorm meile. Loomulik õiguse tajumine ja võime õigust eraldada ebaõigusest on meile antud jumala poolt ja on ka seega vaid üks jumala avaldisi. Jumalik loogos avaldub ühtlasi veel kristuses - päästjas. Selles kristuse õpetuses peitub ka kristlik antropoloogia, õpetus inimesest jumalikul taustal. Peale inimese on olemas veel jumalikud kreatuurid - inglid ja teise astmena järgnevad neile inimesed.

On iseloomustav kristliku filosoofiale, et jumal on loonud ilma armastusest. Armastuse rikkus on ilma alusteks, kuid ühtlasi ka kõrgeimaks eesmärgiks. Jumal on annud inimesele vabaduse, et inimesed võiksid jumalat vabatahtlikult armastada. Kuid selles vabaduses on ühtlasi suur hädaoht: aralangenise hädaoht jumalast. Kui egoistlik enesearmastus saab suuremaks kui jumalaarmastus, siis tekib uus, vale ja perversiteetne väärtuse õpetus, mille avaldusvormiks on saatlik riik, kus valitsevad küll ka normid, kuid mis on kaugelt madalama väärtusega jumaliku riigi normidest.

Inimese hing on surematu, ta on vaba ja igavene. Kuid meie toimingud olenevad vahetult meie tahtest, mis omakorda saab mõjutatud meie tunnetest. Kuna tundmustest esikoha omab armastus jumala vastu, siis tahe on vaid seega üks armastuse funktsioone. Järeldub, et ka õigus pole muud kui armastuse õige korraldus ja formolariseering.

Ilmason olemas kaks suurt latentset riiki: hääde ja halbade riigid. Inimese vabast tahtest oleneb, kuhu riiki ta tahab kuuluda. Talle on jäetud vabadus valiku tegemiseks. Kuid inimene on loodudhää olevusena, kes juba oma idudes onab igavese kalduvuse jumala ja kõige hää poole. Kuid sealjuures on ta ikkagi moraalselt täiesti autonoomne olevus. Alul inimene elas täiesti süütuses ja puhtuses. Kuid esimese patulangemisega inimene langes juba saatana riiki ja ühes sellega kogu inimkond on sattunud permanentse süü alla. See inimeses peituv saatanlik süü avaldub kolmes nähtes: 1) egoistlik enesearmastus, 2) sensuaalsus ja 3) valitseda tahtmine. Kuna ka inimese mõistus on süütunde läbi nõrgenenud, siis ei suuda ta enam alati inimest juhtida. Samuti on inimeses peituvate saatanlike idude läbi inimene füüsiliselt nõrgestatud: ta langeb haiguste ja õnnetuste ohvriks. Need saatanlikud patulangused on ühtlasi projitseeritud ja resoneeritud kogu inimese mõttemaailmas. Sellest oleneb tema armastus kõige materjaalse vastu varanduste omandamistahena. Kuna inimesed sotsiaalsed olevused on, peavad nad siiski oma egoistlikke tunde teataval määral ohjeldama, et mitte üksteist hävitada. Seega on tegemist meil kahe õigusega, mis valitseb inimkonnas. Üks on jumalik õigus ja teine on inimlik õigus, mis valitseb patuses inimkonnas. Inimkonna ideaal peaks olema täielik ühtlus ja armastus kõigi vahel. Peab valitsema kommunistlik kon-sunktsioon, kuna hüviseid leidub ilmas rohkem, kui neid tarvis ja nõnda ei tohiks materjaalsed seigad olla takistuseks elada üllast ja siirast elu.

Riigi korraldus asub heteronoomsel seaduseandlusel. Riik sunnib seaduse täitmisele. Seega riik on suur kool õiguse täitmiseks. Ta garanteerib moraalse miinimumi ühiskonnas. Harjutades ja sundides teenima õigust ja täitma korraldusi on ta ühtlasi distsiplineerivaks võimuks, mis kasvatab ka jumalakartlikkusele. Sealjuures valitsemine pole lõbuasi, ta on hädaohtlik ja raske töö, ta on ohver kogu ühiskonnale. Seega valitseja peab ennast võites sihindiks võtma jumalikku armastust, kaitstes üldhuvisid. Monarhhia, kui lähedasem vorm jumalariigile on ühtlasi ka kõige sobivamaks valitsemise vormiks.

See kristlik relatiivne riigi korraldus on väga provisoorne ja lünklik. Ta on vaid ajutine raking (konstitutsioon). Kasvatades inimest sõnakuulmisele, on ta seega instituut iseenda hävitamiseks, mis ongi ülim ideaal. Hävitades patuse ühiskonna-korm korraldise, tõuseb inimene jälle jumala juure samaväärse ja puhta olevusena. Kuid selle ülima sihi saavutab ta ikkagi vaid jumala abiga, mitte aga enese jõuga. Ainult jumala abiga võib saada taastatud endine harmoonia. Jumal kasvatab inimest pidevalt selles suunas, kuid see ei sünni korraga, vaid astmete kaupa. Üheks etapiks siin pidi olema Kristus, kui inimkonna lunastuse kehastaja. Peab mainima, et kristlike normide legalistlik iseloom tuletus hirmu ja sanktsioonide õpetusest. Kui vanas juutide ürgkirikus norme ei täidetud mitte armastusest jumala vastu, vaid hirmu ja sanktsioonide kartusel, siis Uues Testamendis Jeesus Kristuse õpetus vabastas kristliku filosoofia sellest tardunud vormist. Nüüd ei täideta enam jumalikke käske kartuse tõttu, vaid sisemises tunnetuses, et evangeeliumide õpetused on õiged.

Peab tähendama, et Jeesus Kristus mitte ainult ei õpetanud, vaid ta ka tegelikult elas üllast ja eeskujulikku elu. Sellest tekkis uus printsiip: - imitatio Christi - mis pidi seisma Kristuse elu jäljendamises.

Kristuse õpetusest võime leida ka ühtlasi mõningaid riigi organisatoorseid juhtumõtteid. Kristlik teokraatia on aga universaalne, kuna ta on kehtiv ühtlaselt kõigi kristlaste juures.

Keskaeg. (V - XV s.)

Saada keskajast kindlat staatilist pilti, mis oleks kehtiv tervikuna, on võimatu. Kuigi keskaega tavaliselt kujutellakse konservatiivsena ja täiesti tavapärasena, on keskajas siiski olemas kindel latentne progress. Me näeme ka keskajas väga eriilmelisi kultuuri-voole ja klassilise filosoofia renessanssi vorme. Kohati tuletab keskaeg isegi meelde vana klassilise kultuuri ja filosoofia taassündi.

Kogu keskaja võime jaotada kolme suurde perioodi: vara-keskaeg (5.-11.s.), hilis-keskaeg (11.-13. s.), uusim-keskaeg (13.-15.s.).

Mis puutub esimesse perioodi, siis vara-keskaeg on alles barbaarsete roomani ja franki natsioonide kristalliseerumise periood, kus filosoofia täiesti puudub. Teist perioodi iseloomustab suurtes joontes paavstlik teokraatia, ühes sellega kaasaskäiva võitlusega, keisri võimuga. Ristisõjad, rahamajandus, linnade tekkimine, on teised iseloomustavad jooned teise perioodi keskajal.

Keskaja kolmas periood 13.-16. s. näitab juba teatavaid revolutsionaarseid tendentse keskaja tardunud mõttemaailmas. Katoliiklik kultuur ja teokraatlik feodalism purunevad. Tekivad ainuvalitsejad, monarhhid, ja samuti suveräänsed linna ühistud ühes poliitilise partikularismiga. Üldse näeme uudset kodanluse tõugu ja samaaegset aadli langust. Võib tunda juba vaba vaimu esimesi puhanguid (leiutised ja maade vallutused). Järgneb humanismi uuestisünd ja suur reformatsioon usuelus protestantismi tekkimisega. Samal ajal näeme an-

tiikse kultuuri uut elustamist renessanssina.

Esimesel perioodil ei filosofoeritud veel. Kuid sel ajal pandi eeldused ja alused keskaegsele ilmavaatele.

Teisel perioodil keskaegne filosoofia resumeerub feodalismis ühes skolastilise sünteesiga Kreeka filosoofiast ja katolitsismist.

Kolmas periood on suurtes joontes eelaste hilisemale valgustussajandile. Nüüd vaatleme neid keskaja kolme perioodi täpsemalt ja üksikasjalikumalt.

Vara-keskaeg. (5.-11. s.)

Vara-keskaeg algab rahvaste rändamisega ja kestub kuni paavst Gregoriaanuse reformideni. Siin võime samuti eristada kolme liigestust: eel-karolingide aeg (5.-8.saj.), karolingide aeg (8.-9.saj.) ja hilis-karolingide ajajärk (9.-11. saj.).

Eel-karolingide aeg. (5.-8.)

Eel-karolingide aeg on germaanide rahvusriigi ja organisatsiooni väljakujunemise ajajärk. Nende kultuur on veel täiesti traditsionalistlik. Puuduvad linnalised keskused. Täielmääral valitseb naturaalmajandus, kus agraarmajandus on valdavamaks vormiks. Valitsevad vürstid, kuid neil puudub veel suveräniteet. Germaanlased tunnistasid õigusnormidena ainult personaliteedi õigusnorme. See tähendab, et igaüks elas oma suguvõsa ja natsiooni õiguste ja tavade järgi, kandes seda õigust enesega igale poole ühes, ka teiste rahvaste sekka. Germaanlased barbariseerisid Rooma riigi. Ühes sellega katoliku kirik korvab kogu Rooma riigi senise kiriku rakingut. Eriti arenevad sel ajal arvukad munkirikud. On loomulik, et germaanlaste kuningad ei olnud mitte ainult riigivõimu, vaid ka kirikuvõimu ülemad. Aga kuna kirikutes tarvitatakse ladina keelt, siis sellega talletatab ka ühtlasi väga palju Rooma riigi klassiline kultuur ja keel.

Karolingide periood (8.-9.)

Karolingide kultuuri ja perioodi iseloomustavamad jooned kulmineeruvad Karl Suure isikus ja valitsusajal. Karl Suure juhtloosungiks oli uuesti Rooma riiki tema endises hiilguses üles ehitada, tahtes toda teistkorda töölikuks teha. Karl Suur kehastab eneses juba töölikku suveräniteeti. Ta lõi keiserliku seadusandluse ja organiseeris selle rakendamiseks suure ametkonna. Tema ajal viiakse läbi nii kiriklikus kui ka riiklikus organis mis suured reformid. Katoliku kirik saab nüüd riigikirikuks. Karl Suur annab määrusi n.n. kapitaliteoorium, mis peavad kirikuelu korraldama. Sellepärast on iseloomulik, et keiserlikud ametnikud peavad omama mitte ainult ilmalikes, vaid ka kiriklikes küsimustes täielikku kompetentsi. Karl Suur, olles teadlik oma kristlikus missioonis, katsub ristiusku levitada mitte ainult risti, vaid ka mõõgaga. Samal ajal näeme, et paavstid on täiesti nõrgad ja võimetud. Et oma endist võimu taastada, võetakse 8. sajandil ette paavstilistes ringkondades kuulsaid dokumentide võltsimisi, millega taheti paavstide endist võimu õigustada ja rehabiliteerida.

Karl Suur ei olnud mitte üksnes tähtis kiriku reformeerijana, vaid ta tõstis ka rahva üldist hariduslikku taset sooviga, klassilist kultuuri jälle õitsengule viia. Asutati arvukaid kloostrite ja kiriku kooli, kus õpetati juba kaunis mitmekülgseid distsipliine, milledest esikohal olid: teoloogia, astronoomia, geomeetria ja grammatika. See viljakas sihind kooliolude parandamiseks ja antiikhariduse taas elustamiseks lubab meil rääkida ka mingist töölikust karolingide renessansist, nagu seda ka ajaloost tuntakse.

Hilis-karolingide periood. (9.-11.)

Hilis-karolingide periood on täielik allakäigu ja mandumisperiood. Normannid jatsaratseenid tungivad Karl Suure riiki ja hävitavad kõik karolingide kultuuri saavutused. Kogu karolingide suur-riik pulveriseerub väikestesse domeenidesse, kus kehtib feodaalne kord. Keisrid on täiesti võimetud, kuid ka paavstid ei oma mingit suveräniteeti. Kuid samal ajal näeme tekkitvat uusi sihindeid uueks tõusuks. Otto Suure ajal hakkab jälle tõusma keisri võim. Samal ajal toimub ka kiriklik reaktsioon. Esmalt (10.saj.) toimub kloostrilik reform, kuid 11. saj. viiakse juba läbi üldine kiriku reform. Kuid peab tähendada et see reform on retrospektiivne, ta on tagasipöörd vanale kanoonilisele kirikurakingule, ja seega on ta täiesti konservatiivne liikumine.

Õigus- ja riigi filosoofia.

Kuigi varakeskajal mingisuguseid filosoofilisi süsteeme välja ei kujunenud, aronesid sel ajal välja kindlad rahva tõekspidamised germaani õiguse ja riigi üle.

Õigus oli veel täiesti traditsionalistlik, kus valdavamaks vormiks tavaõigus. Üldse näeme, et ei tehta vahet õiguse üksikute liikide ja funktsioonide vahel. Nii näiteks ei tunta vahet õiguse ja õigustuse vahel. Ka on õigus ja moraal peaaegu identsed mõisted. Samuti on õigus läbi imbunud religiooniga, nii et iga õiguse murre on ka ühtlasi usust taganemine ja religiooni rikumine.

Polnud samuti olemas veel mingit positiivset õigust. Valitses traditsionalistlik "vana hea õigus", mis on talletunud tänapäevani tavaõiguse üleskir-

jutustena, omatlaadi kodifikatsioonidena.

Õigust ei saa luua, teda saab vaid leida. See õigus on kõige ülimal määral objektiivne.

Ei tehta ka mingit vahet objektiivse ja subjektiivse õiguse vahel. Võib ütelda, et objektiivses õiguses tuleb arvestada abstraktset subjektiivse õiguse kehastust. Subjektiivsed õigused on muutmatud. Sellest tuleb, et mida vana on õigus, seda parem tema omanikule, sest subjektiivsed õigused rajanevad päritavaile privileegiaile. Ei eristata ka era ja avalikku õigust. Erahuvi ja ametlik kohus on tihti sarnased, avaldades samades vormides. Sellele ametliku õiguse ülekandele eraõiguselo, on rajatud ka kogu feodalismi ohitus.

Riiki tunnetatakse dualistliku organismina, mis avaldub ainult erinevais funktsioonides. Dualism avaldub siin püsivais vormides ja teisalt muutuvais vormides. Vürst on riigi pea. Riigi koha on maa - terra. Need on kaks suurt elementi, mis moodustavadki riigi. Maa kehastajaks on privileegitud kõrgemad seisused. Vürst ja maa on lepingvahekorras, mis ilmeneb ka vastavast truudusvandest. Peab tähendama, et vürst on printsipaalselt vigadeta.

Riigi otstarve on vana hea õiguse teostamine ja täide saatmine. Sellepärast nähti ka valitsusaktide teostamises õiguse enese - iustitiumi - täide saatmist. Vürst kui valitseja ei olnud mitte administratiivne haldur, vaid rohkem õiguse täitja kohtunik. Ka kõik riigi organid on tunnetatud õigusasutuseina. Valitsejaks pole mitte rahva demokraatlik võim, vaid aristokraatlik kvaliteet.

Keskaegne riik tahab olla õigusriik. Kuid tõelikult keskaegne riigiraking viis korralagedusele, kus valitses rusikaõigus. Vürsti mõjuvõim polnud väga suur, kuna kõik aristokraadid - feodaalhärrad - pidasid endid autonoomseteks suveräänideks, mis viis üldisele jõudude vastastamisele, millo tagajärjeks

oli anarhia

Riigi organismi moodustasid hierarhhilised seisused. Keskaajal oli ainult üks ühiskond, kuid ta avaldus kahekordseis funktsioonides. Nii riik ja kirik olid ainult ühe ja sama ühiskonna kaks aspekti, mis koos funktsioneerides panid liikuma riigi organismi. Püha ei ole mitte ainult kirik, vaid ka ilmalik võim ja tema esindajad - vürstid. Sellepärast peeti ka õigust pühaks.

See varakeskaja dualistlik riigiraking siduneb vahetult kolme seisusega: Nehrstand - Vehrstand ja Lehrstand: talupojad, rüütliseisus ja kiriklased. Talupoegade seisus moodustus talupoegadest, kes ei omanud sõjaõigust, seega ei tohtinud kanda sõjariistu, samuti ei tohtinud nad osa võtta sõjast. Talupojad olid poliitiliselt õiguseta. Nad töötasid füüsiliselt, et kahte kõrgemat seisust elatada, mis oligi talupoegade kõrgeks kohuseks. Et kahte kõrgemat kihti täielikus materiaalses sõltumatuses elatada, seotakse talurid maa külge ja feodaalhärrad valvavad selle järele, et nad oma maast ei lahkuks. Talupojad ei ole mingis kokkupuutes vürstiga, nad alluvad ainult feodaalvürstidele.

Sõjaseisus, rüütelkond, oli keskaja tähtsaimaks seisuseks. Ta evis õiguse relvade kandmiseks ja ka jurisfiktsiooniks. Ühtlasi on nad feodaalhärrad, kes valitsevad laenumaid. Ka avalikud ametid on feodaalsüsteemi kuuluvad. Kuna feodaalne rüütliseisus elas rüütlilossides hajutatuna üle maa, siis sellest tekkiski keskajale iseloomulik aristokraatlik partikularism ja seeparism.

Kolmas seisus oli õpetajate seisus, kirikvürstide ja vaimulike kiht. Ka need olid hajutatud üle maa kirikutesse ja kloostritesse. Selle vaimuliku kihi teokraatliku tipu moodustas paavstlik monarhhia. Peab tähendama, et vaimulikkiht oli täiesti samaväärne rüütelseisusega, omades kõiki nende õigusi ja privileegiume. Need kirikuvürstid ei võta küll isiklikult osa sõjast, kuid neil on asendajad. Sellest tuleb, et on väga raske vahet toha monarhhliku ja paavstliku teokraatia vahel. Sellest tekib aegamööda suur vastastikune huvide kokkupõrge, mis kulgeb punase niidina läbi kogu keskaja. Monarhhlikes ja rüütellondlikes kihtides tekib aegamööda kindel põhimõte, et kirikut saab ainult siis valitseda, kui teda allaheldakse. Selles sihis edasiarõnedes ei ole ime, kui näeme kirikut, paavsti võimu näol, ja monarhhiat teravalt kokku pörkuvat.

Kõrgkeskaeg. (Hochmittelalter)

Kõrgkeskaeg kestab 11. - 13. s. Ta algab paavst Hildebrandiga ja kestab kuni Gregorius VII. Sel ajal kulmineerub võitlus monarhhia ja paavsti teokraatia vahel. Selle ajastu tulipunkt on võitlus Heinrich IV ja Gregorius VII vahel, mis leiab kompromissi Vormsi konkordandis. See periood, mis kujutas enesest ilmaliku ja kiriku võimude vahelist tüli, lõppes paavsti võimuga. Sellest järgnes paavsti võimu määratu tõus. Paavst valitakse vabalt kardinaalkolleegiumi poolt ja teda vaadatakse vicarius christina - Kristuse asendajana. Selle kõrval omas ta määratu ilmaliku võimu - potestas indirecta - vahendliku võimu, kontrollides kogu kristlikku maailma, olles kõrgem seaduse täitja nii kiriklikes kui ilmalikes küsimusis.

Paavstide juhtimisel ja üritusel algavad 11. saj. künnisel ristisõjad (paavst Urbaniuse ajal). Tekivad rüütlilõrdud ja üldine kiriklik vaimustus. Kuna käibimine oriendiga elavneb, siis järgneb ka majanduses suur ülestõus,

eriti linnalistes keskaistes. Üldse linnadele määrava tähtsusega sel ajal. Linnad kohastasid endist korporatiivseid vasalle, lihtlasi omades teatud immunitete, mis muutis nad üha autonoomsemaks.

Teine periood kõrgkeskajal algab Vormsi konkordantidega ja kestub paavst Innocentsius IV. Nüüd näeme juba teatavat opositsiooni paavstliku võimu vastu. Avaldub rahulolematust, et paavstid on liigselt interveerunud ilmalikesse küsimustesse. See rahulolematust avaldub ka kiriku enese ringkondades. Arnold von Breschia oli selle opositsiooni juht. Tekivad kaks suurt sakti - pangara - panteistlik ja dualistlik, ja valdenser - piiblisekt, kus esimesena üritati evangeeliumi õpetusi. Need kaks sakti ei tunnistanud mingit kompromissi ja tungisid paavstile ägedalt kallale. Selle kõrval hakatakse ka ilmalikes ringkondades paavsti vastu oponeerima. Tahetakse jälle kirikut toha riigi funktsiooniks. Tokib omakorda keiserliku teokraatia idee, kus kiriku ilmalik ülemvõim hüljatakse. Innocentius III ajal tõuseb paavstlik võim oma kulminatsioonile. Tema valitsus oli tõeline paavstlik maailmavalitsus. Kõik ilmalikud valitsejad olid paavsti vasallid. Paavst oli vähem kui jumal, kuid kõrgem inimesest.

Kuid juba Friedrich II riigis Itaalias näeme mõjule pääsevat modern riigi ideesid. Tema riigi-raking oli suveräänne, tootudes rooma õigusele. Ta ehitab üles tsentraalse ametkonna, taotleb majanduslikku ja vaimset vabadust.

Paavstis nähakse küll suveräänset monarhhi, kes aga valitseb ainult kiriklike normide üle. Nendest paavstlikest normidest tekibki corpus iuris canonici. Areneb ka juristlik teadus. Paavst on ülim kohtunik. Ta on ülim appellatsioonaste ka ilmalikes küsimustes. Peab tähendama, et paavstlik riik oli organisatoorsest küljest riikide rakinguist kaugel ees. Paavst valitses eriliste ministriumide kaudu, mis asusid Curie Romanas. Normid sel ajal, eriti positiivsed normid, ei olnud kirjalikult fikseeritud. Kuid tungiv vajadus sundis ka siin tegema kodifikatsioonitööd, mis tekkisid esmalt eraisikute ürituseina, nimelt tavaõiguse kodifitseeringuga.

Teadus ja kultuur.

Kõrgkeskaeg on kirikliku teaduse õitseajaks. Tekib teine antiikse kultuuri renessanss, mis avaldub eriti kloostride ja kiriku-koolides. Need koolid tekivad täiesti spontaanselt, ilma riigi toetuseta. Tekivad ka esimesed ülikoolid. Need on teatavad korporatsioonid, mis ühendavad õpilasi ja õpetajaid. Tavaliselt oli ülikoolides järgmised fakulteedid: jura, teoloogia, meditsiin ja propedeutiline kunsti fakulteed.

Ülikoolides omavad tähtsa koha haritud kerjasmungad, kes eriti Pariisi ülikooli tõstsid juhtivale kohale kogu Euroopas.

Keskaegne haridus oli skolastiline. Ta on kristlik ja kiriklik, ehkki siin vahel esinevad ka ketserlikud voolud. Skolastika interressi sfääri kuulub teoloogia, metafüsika, loogiline eetika ja ka jurisprodeuts. Leitakse jälle üles corpus iuris civilis ja Polognes asutatakse eriline kool selle uurimiseks. Seda klassilist tsiviilõiguse kogu käsitletakse kui puht loodusõiguse avaldist.

Selle perioodile annab suure tähtsuse Aristotelese kirjade taasleidmine. Aristotelese käsikirjad olid toinud läbi pika rännaku läbi araablaste ja slaavide kloostrite ja jõudsid hiljem Hispaaniasse Cordoba kaliifi, kus neid keskaja skolastikute poolt leiti. Lõuna-Itaalias, kus oli veel talletunud kreeka linnu, leidsid need Aristotelese kirjatööd kõige elavama vastuvõtu. Nüüd tõusis ka kuulus võitlus Aristotelese õpetuse ja augustiinlaste vahel. Aristoteleses nähti Kristuse eelkäijat. Ta oli peaaegu üliinimene oma haruldaselt sügava mõistuse tõttu. Aristotelese õpetust retsipeeritakse väga paljuis keskaja skolastikute kirjatöis.

Tõusis tarvidus kogu maailma dogmaatilise ja positiivse meetodi abil lahendada ja tunnetada. Sihiks on mõistust usuga lepitada. See ratsionaalne meetod seisab selles, et küsimuste lahendamisel kasutatakse argumentide analüüsi, mis teatavaist ratsionaalseist premissidest eeldatuna annab lõplahenduse, responsuse. Seega see oli puht disputatsioonile rajatud süsteem, kus pro ja contra mõisteid vastandades anti lõplahendus. See süsteem oli hierarhiline, olles puht mõistete süsteem, puht abstraktne, ratsionaalne teadus, ilma empiirilise taustata.

Ajastu tähtsamad filosoofid.

12. saj. suurim filosoof oli Wilhelm von Schamboo ja Peeter Abelaar. Nemat löid dialektilise meetodi printsiibil sic hoc non. Nad põletati kui ketserid.

Peeter Lombardus tahtis mõistust usuga lepitada kasutades samuti dialektilist meetodi. Otto von Freisig oli viljakas renessanssi taas-elustaja 12. saj. Temaga liitus Inglismaal Johannes von Salinbury. Nende ratsionaalsete skolastikute kõrval kerkis esile ka müstilise kontemplatsiooni

süsteem, mis avaldub eriti viktoriaanlaste õpetuses (St. Victori kloostri).

13. saj. tekib skolastikute ajaloos suur pööre. See sajand on Aristotelese taassünni sajand. Albertus Magnus oli esimene Aristotelese interpreet. Tema järgnes Thomas von Aquini - skolastika isa ja tema täiuslikuma süsteemi väljaarendaja ja looja. Tema esimest korda interpreetis ja kommenteeris Aristotelese eetikat ja tunnustusteooriat purgivald (põhjani haardavalt). Ta on dominikaanlane ja Aristotelese filosoofia saigi ühtlasi dominikaanlaste ordu teoreetiliseks aluseks. Edasi interpreetisid Aristotelese õpetusi averoistid. Nende kahe Aristotelese interpreetatsiooni filosoofia kõrval näeme ka üht kontemplatsioonilist filosoofiat nimelt franciskaanlaste ordu juures.

Raimundus Rullus "Res generalis" autor tahab mõistuse põhifunktsiooni süstematiseeritult uurida. Sama toonitasid ka Rodger Beckon ja Augustianus - mõlemad franciskaanlased, nad esimest korda toonitasid eksperimentaalset looduseuurimist.

Mida tõi skolastika uut senisesse õiguse-, riigi-, eetika aladesse?

1. Tunnetusteooria alal. Siin tahetakse leida irdumise põhjuseid usu ja mõistuse vahel. Kuna siin eeldatakse teatavat konflikti, siis tahetakse seda kõrvaldada teaduslikult usu eeldusi tunnetades. Anselbe von Gänneri proklameeris, et usk ongi üks tunnetusliik, ta on eelduseks teadusele. Thomas Aquini aga toonitas vastupidist: tunnetuses nägi ta eelastet usule. Ta nimetas teadust driangulus cili - eelastmeks.

2. Tunnetusteoreetiline küsimus teadvuse alustest ja põhjustest. Siin on kaks sihindit: Aristotelese ja augustiinlaste. Esimese järele meis on kõigis tõe peidetud, meil tarvitseb teda vaid leida. Moelelisus on kõigi vigade allikas ja ainult meie teadvuse kõrgusis on talletunud jumalik jõud ja tõe, mis ajuti illumineerib meid.

Augustiinlaste sihind, T. Aquini esitatuna, näeb meie tajumuses eelastet mõistete kujundamisele. Otsused on siis õiged, kui nad objektidele põhinevad, kui nad otsustega konformsed on, mis eeldab nende reaalselt oleolu.

3. Tunnetusteoreetiline idealismi ja realismi probleem. Mis on looduseadused - on nad vaid subjektiivsed sünteesid - või on nad realiteetidid, mis looduses avalduvad, mis on looduses immanentsed, mitte meie poolt välja mõeldud. See moodne viimane looduseaduste käsitus oli keskajal muidugi võõras. Keskajal piirdus probleemi asetus vaid soo ja liikide määramisega (sui et generis). Mõisted on hingelised fenomeenid. Seda vaadet keskajal Plato järglased ei taha tunnustada. Nende arust iga hinge avaldus on puht subjektiivne, puht spetsiifiline "mina" avaldus. Iga hingelise fenomeeni käsitus on seotud ajalise dimensiooniga. Mõisted on nähtamatud ja kujutlematud, nad on subjektiivse mõtlemise objektiivsed aktid. Plato järele idee on mõtlemise objektiivne väljendus. Samal ajal meie subjektiivsed tajumised on relatiivsed. Kuna keha on mateeriast (kõigest ajalikust), siis nad omavad reaalse eksistentsi. See on Plato õpetus universaali antereens.

Teine kool, mis Aristotelesele põhineb, nimetatakse nominalistlikuks. See põhjeneb õpetusele universaali posterem. Th. Aquini kummalisel teel ühendas mõlemi voolu vaated oma töödes. Ta retsipeeris Plato ideede õpetuse, kuid kohandas nad ümber vastavalt Aristotelese süsteemile. Tema jaoks ideed on jumala ilmutused.

Jälgides tema töid, näeme et skolastiline metafüüsika töötab järgmiste mõistetega:

1) Mõiste substansist. Teda vaadeldi kahest seisukohast. Ta on esiteks lihtsalt substants, milles avalduvad teatavad aktsidentsid (juhtumused). Teine väljendus on, et substants on ainumäärane individuaalsus.

2) Looduse mõiste. Siin on kümme erinevat voolu. 1. Kõik, mis meie poolt üldse tajutakse, on loodus. 2. Kitsamas mõttes on loodus kõik see, mis tegevust avaldab. 3. Eetiliselt käsitletuna loodus on - naturalis inctinctus rationalis - võime õiget ja hääd taluda. Skolastikud õpetasid, et operari regitur esse - asjade loomuse üle saab otsustada nende tegevuse läbi.

3) Vormi ja materia mõiste. Need avaldusid skolastikute juures neljas ürgpõhjus: causa formalis - kujundav põhjus, causa efecia - mõjustav põhjus, causa regiam - valitsev põhjus ja causa finalis - otstarbe põhjus.

Peale nende vormi probleemide oli siiski keskaja metafüüsika tulipunktiks jumala olemasolu tõestamise probleem. Anselbe von Kenterbürge tahab jumala olemust mõistusega põhjendada. Tal on selleks esitatud kolm argumenti. Esimene on engravius - kõik relatiivne täius tuletub mingist ürglikust täiuslikkusest - jumalast. Teine argument on olemasolu tõendisele rajatud, kuna kolmas on ontoloogiline väide - jumal ei eksisteeri mitte ainult meie mõistuses, vaid on ka väljaspool seda.

Th. Aquinil on 10 jumala tõendist: kõik põhinevad üheltpoolt mõistusele ja teisalt kogemusele:

1. Argumentum exmotu - Kõik, mis liigub, peab teiste poolt liikuma pandud

saama: see on konklusioon, mille premissideks on kogemused. Aga see teine on oma liikumise järele saanud kolmandalt jne. See regress aga ei ole lõputu - ta viimaseks faasiks on jumal, kes on küll kõigi liikumapanija, kuid kes ise on liikumatu.

Teine argument. - Argumentum ex causa efficientum - see on esimene argumenti variatsioon. Liikumist asendab siin põhjus, mis jälle viib välja jumala juurde, mis järjestikulist gradatsioonist astendades on kõige ürgpõhjus.

3. Arg. ex possibilitate et necessitate - maailm koosneb juhuslikust mõjutisest ja teguritest. Kõik asjad on kaduvad. Kuid nende mõisted on püsivad. Kui aga mõisted on olemas, peab neile kindel põhjus seosnema ja see põhjus, mis on vältimatu, ongi jumala mõiste. Siin ühtuvad asjad ja mõisted nendest asjadest: seega on siin tegemist puhta aktualiteediga, mis ainult jumala juures saab avalduda.

4. Arg. ex gradibus - see on eelmisega sarnane ja täiesti identne mõteto spekulatsioon, kus asjade mõisteid on asendatud asjade soo liikidega ja tunnustega.

5. Arg. ex gubernatione res - kõik ilmas on sihikindel. Kõik avaldub sihis, mis ovib maksimaalset paromust. Ainult mõistuslikud olevused saavad sihti määrata. Et aga mõistuseta asju juhtida, peab olema supernaturaalne jõud - jumal. Ta on selleks korraldajaks ja juhtijaks, mis toob võimalikuks universumi harmoonilise koostöö. Selles argumentatsioonis jumal on ühtlasi ülim seaduseandja - lex aeterna.

Skolastiline eetika ja õigusfilosoofia.

Th. von Aquinase järel inimene juhib end kõige häa poole. Inimesed taotleavad alati õnnelikkust. Siinjuures elusihit pole sugugi inimese enese poolt määrata. Need kõrgemad eesmärgid, mida endale püstitatakse, võivad aga erinevail monotelusil taotletud saada. Meie tahtevabadus põhineb meie mõistusel. Siin näidatakse, et meie kõik kindla kõlblise surve all asume, mis eeldab tahtevabadust, kuna muidu kõik karistused ja manitsused oleksid mõttetud. See indeterministlik õpetus oli valdav kogu keskajal, väljaarvatud ainult averoistid, kes vastupidist toonitasid.

Ei tehta veel teravalt vahet õigusfilosoofia ja eetika vahel. Samuti ka riigifilosoofia langeb kokku eetikaga. Vanad kirikuisad, Rooma juristid ja Aristoteelse filosoofia on tekkiva õigus- ja riigifilosoofia alusteks. Probleemi arenemine avardeb eriti juristide - glossatorite, tsivilistide - läbi. Juristide õpetused kõrgkeskajal on valdavamalt loodusõiguse retseptatsioonid. See on tähtsaimaiks õhtumaa spetsiifiliseks kultuurfönomiks. Peab toonitama, et juristid ise küll vähe filosofoerisid, aga nende kirjatööd on seda enam tähtsad. Õigus ja moraal on õiguse enda erikülgsed ilmnemused. Subjektiivses mõttes on õigus voorus, kuna objektiivses mõttes ta on norm - lex.

Justitia divinae, jumalik õigus, on kõrgeim norm. Ka siin on objektiivne ja subjektiivne külg eraldatav. Objektiivsus seisab asjade harmoonilises korras ja suhtes. See sarnaneb Augustiinuse lex aeterna'ga. Subjektiivsus aga avaldub inimliku õiguse taotlemises teadvuse ja mõistuse koostööna. Vastavalt sellele jumala instruksioonide abil meie võime eritleda subjektiivset ja objektiivset normi väljendist. Justitia humana on inimliku õiguse alus. Jus est justitia - õigus on õigustus on selle põhimõtte abstraktne väljendus, kus objektiivne norm peab kohaldatud saama subjektiivsele tõekspidamisile.

Õiguse gradatsiooniline astendus. Õigusel on olemas kolm astet: 1) Jus naturale, 2) jus gentium ja 3) jus civile ja jus canonicum.

Jus naturale. Naturaalõiguse põhiprintsiip seisab põhimõttes, et teist peab nii kohtlema nagu igaüks tahaks näha ennast kohelduna. Kohtle teisena! - on loodusõiguse loosungiks. Siin segunevad jumaliku ja kõrgeima võimu juhi printsiibid. Naturaalõigus on muutumatu, konstantne. See õigus on alaline revolutsiooniline vastutõrje positiivsete normide kivilinenud põhimõtetel. Ratsionalistlikult vaatekohast on iga norm kasutu ja tühine (jus nudum), kui ta meie põhimiste tõekspidamisest vastu käib. See igavene õigus kohastub kristluse õiglastes traditsioonides, mis, küll tuletatud traditsionalistlikest põhjustist, said revolutsioneerivaks jõuks. Jus gentium mos generi humana est. See põhimõte on ka kristlikus õpetuses valdav. Respublica christiana on societas generis humana - inimliku õiguse kandja. Jus gentium on kirjutamata inimekonna positiivne õigus.

Jus civile. See on teatud rahva positiivne õigus. Õieti on ta vaid liisandus loodus- ja rahvastiku õigusele. See positiivne õigus võib esineda tavaõigusena või kirjutatud õigusena. Teda kasutatakse pro communi civili.

Thomas Aquinatus'õ õpetus õigusest.

Thomas Aquinatus'õ õigusfilosoofia avaldub eriti tema Aristoteelse "Eetika" ja "Poliitika" kommentaarides. Tema filosoofia rajaneb peripatetismil (Aristo-

telese filosoofial), mis aga vastavalt skolastika vaimus on ümbertöötatud. Sellepärast on eeldatav, et me enne vaatleme Aristotelese neid filosoofilisi transaktsioone, mis on tema õpetusilo aluseks. Inimese tegevus on alati juhitud mingi sihi poole. Inimese tegevuse sihid aga on subordinatsiooni vahekorras, nii et ühed on olemas ainult teiste kõrgemate saavutamiseks. Lõppsiht, millele alistuvad kõik teised sihid, on õnn. Kuna Aristoteles jagab hinge kahte ossa, mõistuseks ja tahteks, siis vastavalt sellele jaguvad ka vourused: dianoetilisid ehk intellektuaalsed vourused - tarkus, kunst, leidlikkus ja eetilisid vourused - mõhisus, holdus, õiglus j.t. Inimest peab eetiliselt kasvatama. Karistus on õieti kõikuva tahte pedagoogiline kasvatus autoriteedi poolt, ja nii ombab eetika ka ühtlasi enese raamidesse pedagoogika. Aristotelese järele jagunevad inimesed erinevaise liikidesse vastavalt mõistusliku kapatsiteedile. Ülim eetiline eesmärk nõuab, et valitsejad peavad oloma ühtlasi kõige selokteoritumad. Vastavalt sellele näemo ka seaduslikku ebavõrdsust.

Mis on need vahed inimeste liigitamisel erinevaise kategooriaisse? Siin on kõigepealt 1) seksuaalne vahe: mees ja naine. 2) Vanuse vahe: noored, täisealised ja vanad. Arist. järele on keskealised kõige väärtuslikumad. 3) Raasid vahed: Aristoteles peab kreeklasi parimaks raasiks. 4) Mõistusliku vabadusetunnetuse vahed: on inimesi loomupärase orimeelsusega ja teisalt loomupärase vabaduse tunnetusega. Orimeelsus seisab selles, et võib küll teiste mõtteid tunnetada ja interpreteerida, kuid puudub võime loovalt tegutseda. Orjus on Aristotelese järele hädatarvilik rahvamajanduse talletamiseks. Orjus on ka orjadele endile kasulik: nad ei saa elada ilma vabadainimeste vaimlise ja majandusliku juhtimiseta ega hooldamiseta. Aristoteles ristab veel teisi sührooloogilisi irdumisi inimeste vahel: meelteorjad ja vaimlised isiksused. Edasi osa inimesi on erilisel meelestatud ja andunud vaatlusele, kontemplatsioonile, kuna teised aga on praktikud ja olupoliitikud.

Vaadeldes Aristotelese õigusfilosoofilisi printsiipe, näemo, et ta teeb vahet geomeetrilise ja aritmeetilise õiguse vahel. Geomeetriline õigus seisab õigus-suhetes inimeste vahel, kuna aritmeetiline õigus toma järele on õiguse üldised põhimõtted. Üldiselt peab iga inimene omama niipalju õigust, et ta sellele toetudes mahtuks vabalt ühiskonna üldise õiguse raamidesse. Niipalju kuipalju üks annab teiselo õigust, niipalju peab ta ka ise omama. Aristoteles oristab veel loomuliku ja teadusliku õigust. Esimene on eeldatav inimeste onesto suhetest, teine on ottokirjutatud sotsiaalse miljöö poolt. Oma intentsiooni poolest iga õigus on rajatud positiivsele konstitutsioonile, milles avaldub õiguse ideaalne kord. Seadusandja on absoluutse õigustuse konkretisator, ergo (järelilikult) ta seisab positiivsest õigusest kõrgomal.

Lähedalt seosneb Aristotelese õpetuselo õigusest toma majanduslik kasitus, nimelt õpetus kodumajandusest - oekonoomiast (Oikos - kodu). Perekonnaolu on rajanev loomulike vajaduste rahuldamiselo, mitte aga varanduste kuhjamiselo. Aristoteles nimetab igasugust majanduslikku tegevust rhotatikaks, mis seisab omakorda ploonata, - raha pälvimise, teonistuses. Sellest tulotubki klassivõitlus, mis sooga avaldus juba vanas maailmas. Agrar-majandus on Aristotelese järele ainuke viljakas ja õige majandusharu. Ka tööstus ja kaubandus on vajalik, kuid neid peab riigi poolt juhtima. Maa peab üksikute vahel part-sõloeritama ja suured riigilatifundiumid tulovad pulveriseerida. Edasi peab riik hindu reguleerima ja protsentide võtmine tulob kõvasti keelata, kuna see on kaaskodanike liigne koormamine. Seda riiklikku interventsiooni tulob aga hoida kindlates piirides, et ta ei muutuks üksikulo isiksuselo hädaohtlikuks.

Aristotelese vaated riigile. - Inimene saab ainult riigis ja riigi abil täiuslikult areneda. Riik on inimkonna harmoonilise koostöö ülim organisatsioon. Riik on reaalne organism, mis oma liikmetelt nõuab täielikku onesodistsipliini. Riigis ollakse keele ja kommete kaudu üksteisega lähedalt seotud: siin valitseb teat. solidariteet. Loomulikult on olemas palju riike, kuna on olemas ka palju kombeid ja erikeeli. Iga riik peab üles ohitatama kvalitatiivse onamiku tahtelo, kuna absoluutset ühemeelsust on inimeste juures võimatu oeldada. Kvalitatiivne solidariteet aga oeldab üksteise tundmist, see aga omakorda - et riik peab oloma väike. Aristotelese järele riik peabki oloma nii väike, et kõik elanikud üksteist tunnoksid. Siinjuures ta muidugi mõtleb Kreeka väikesid linn-riike.

Riik areneb nagu taim. Alguse saades perekonnast, areneb ta üha suuremaks. Tekivad külad, nendest omakorda linnad - sooga on aga riik juba loodud. Sellises riigis majanduselo põhineb tööjootuselo. See oeldab aga eripälvikulisi majandavaid perekondi, kes kokku moodustavad autarkse riigi organismi.

Riigi läbi saab kõige kõrgem õiguslikkus reaalellu rakendatud. Iga riigil on oma kindel iseseisvus ja autarkia. Siinjuures igasugune militaarne vallutuspoliitika on taunitav. Ainult kaitsesõda võõra sissetungi vastu on lubatud ja seda võib teatavate õiguslike sanktsioonidega siduda. Õigusele on rajatud ka kogu majandus ja rahvusvaheline kaibimine.

Koolid Aristotelesse järele on riiklikud. Nende peatülosandeks on kodanike kõlbline kasvatus. Siinjuures Aristoteles püstitab ka oma printsipiid selle kasvatusedidaktiliselt läbiviimiseks.

Ka karistus-õigus põhineb õiguslikule põhimõttele. Mitte kättomaks, vaid sihikindel kasvatus peab olema siin sihiks, kusjuures karistus peab süüga proportsionaalne olema, arvestades ka kurjatogija psüühiliste omadustega.

Aristotelesse riigi raking (riigi konstitutsioon) seisab riigi juhtimise kolmestumisest: seadustandev, täitesaatev ja kohtuvõim. Suveräänitöödi idee avaldub siin seadusandluse, legalitöödi kindlas korralduses. Seadusandjale peab kõik alistuma, muidu tekib desorganisatsioon. Poliitilises elus valitseb relatiivne väärtuse mõiste. Ajaloolised mõjurid toovad tihti püsivasse väärtusalustesse muutusi. See õpetus tugineb empiirilisele riigi vaatlusele tema erinevate arenguvormide vormes.

Vastavalt erinevatele väärtusalustele konstrueerib Aristoteles 6 riigi vormi: kolm head ja kolm halba, despootilist. Head riigivormid on - basileia - monarhia, aristocia - aristokraatia, politicia - rahvavalitsus; järgnevad kolm despootilist riigi vormi - türannis - hirmuvalitsus, oligarhia - vähemuse valitsus ja demokraatia - alama põbbi valitsus. Aristoteles peab täiuslikumaks riigi vormiks basileiat - monarhiat, mis aga väga harva esineb, kuna eeldab jumaliku genialitöödi juhti ja valitsejat, keda aga ajaloos harva esineb. Teisalt - monarhiat on väga hädasohklik riigi vorm, kuna see võib viia kõrgesti türanniale. Nagu näeme eritöb Aristoteles riigi vorme mitte nende õigusalluste järele, vaid eetiliselt rakenduse poolest.

Ehkki Th. Aquiniuse õpetus rajaneb puhtal kujul Aristotelesse õpetusele, on siin siiski mõningaid vähemaid lahkminekuid, mis sunnivad meid tema õpetust resümeeerivalt kordama.

Th. Aquiniuse järele seadus on rahva poolt valitsemiseks kutsutud isiku mõistuse ilmutatud käsk, mille sihiks on üldine hüve. Ta püstitab nõuded: a) seadusandja peab olema selleks volitatud rahva poolt, b) ta käsk peab olema mõistusest lähtuv orgo loogiline, c) seadus peab olema publitsereitud, d) ta peab taotlema üldist hüve. Seadused jagunevad tema järele nelja liiki: 1) igavene seadus (lex aeterna), 2) loodusseadus (lex naturalis), 3) positiivne seadus (lex humana) ja 4) jumalikseadus (lex divina). Jumalik seadus on tarvilik seepärast, et inimlik seadus on puudulik, sest ta kajastab liiga tugevalt inimlikke nõrkusi.

Vaated riigist. Riigi ülesanne on hoolitseda mitte ainult oma kodanike majandusliku, vaid ka moraalse hääolu eest. Riigi võimurakingus paneb Aquinius erilist rõhku 1) võimu omandamisele ja 2) võimu kasutamisele. Võimu omandamine valitseja poolt peab sündima rahva ja kiriku nõusolekul ning tema kasutamine taotlema üldist huvi. Vastasel korral on rahvas õigustatud valitsejaid kukutama ja neid isegi tapma.

Parim riigivorm on monarhia. Seda põhjendab ta järgmiselt: 1) monarhia on kooskõlas loodusega: organismis on ainult üks organ - süda - mis liikuma paneb kogu organismi; vaimuomaduste hulgas on ainult üks juhtiv - mõistus; mesilasperes on ainult üks ema ja lõpuks terve maailma loojaks ja valitsejaks on ainult üks monoteistlik Jumal. 2) Ajalooline kogemus näitab, et need riigid, kus valitseb üks isik - monarh - jõuavad paremale tasemele, kui need riigid, kus valitseb hulk ja oligarhia.

Halvem riigivorm on türannia. (Võrdle Aristotelesse).

Et riik ei tohi liiga suur olla ega ka liiga väike, selles on ta ühel arvamusel Aristotelessega: riik peab olema nii suur, et ta suudaks toita rahvast ja kaitsta end välise vaenlase vastu. Elanikkond jaguneb kolme klassi: kõrgem klass - valitsejad oma suguvõsade; kesk klass - sõdurid, kohtunikud, riigiametnikud ja rikkad; alam klass - kõik ülejäänud (põllumehed, töölised, kaupmehed, muusikamehed jne.).

Mis puutub ilmaliku ja vaimuliku võimu vahetõrda, siis kiriku võim peab olema kõrgem riigivõimust. Usuvabadust ei tohi olla. Nagu ei sallita vaeraha tegemist ja nende laotamist, nii ei tohi sallida ka lahkusulistest tekimist ja nende levimist. Ketserid, kui nad on parandamatud, tuleb surmata.

Hilis-keskaja viimased filosoofid.

Üleminekul hilis-keskajast uude aega kerkivad üles mõned kirjanikud ja filosoofid, kes ilmestavad eriti iseloomukalt seda üleminekuaajajärku.

Dante. Dante vaated riigile ja ühiskonnale on laiali pillatud tema arvukais uusladina kirjatöödes ja kirjanduslikes ballaadides ja ka näidendites. Tema näeb inimese elu eesmärgina via contemplativa - enesesse süvenemist ja transtsendentset elu. Tuleb vältida igasuguseid väliseid mõjuroid, eriti tuleb maha-suruda igasugused kiired. Kuid nende mahasurumine on võimalik vaid riigi abiga. Riik teeb alles via contemplativa võimalikuks. Kiriku ülesandeks jääb aga eelpool mainitud elu teha tõelikuks. Seega riik on eelduseks, vahendiks kiriku lõppeesmärgi taotlusele.

Üldise elukorralduse alustena aktsepteerib Dante pax humana - kõrgeima

rahu. Siinjuures lähtub Dante averoistide arestotelistlikust õpetusest. Mis puutub õpetusse inimkonna loomulikust õigusist, siis põhjendab Dante seda mitmete argumentidega. Näit. mainib ta, et ainult kõige kõrgemal määral vooruslik ja ideeline inimene võib õiguslikke norme rakendada. Sellest psühholoogilis—empiirilisest tunnetusest järgneb, et ainult monarhia võib selliseid isikuid ja juhtitalente anda. Järgnevad tema poolt juba õiguslikud argumendid: peab olema mingi instants, mis väldiks arusaamatusi ja kollisioone inimeste vahel. Kuid ka nende kohtunike endi üle peab olema omakorda kõrgeim võim, apellatsioon instituu, kuna ka kohtunikud on ekslikud. Jätkates sellist astendust saame õigusliku rakingu püramiidi, mille tipus seisab kõikvõimas monarh, kes on lähemal jumalale kui teised inimesed.

Mis puutub monarhi ja paavsti vahekor, siis vaidlomatult valitseb monarh kõiki kodanikke halduslikult, kuid peab neile jätma täieliku vabaduse allumiseks paavsti korraldusile. Seega paavst on ikkagi kiriku kõige kõrgemaks instantsiks, mis loob aga ühtlasi aluseid selleks, et paavsti võim täielikult kõrvaldatakse ilmalike asjade otsustamisest.

Marcilius. Ka tema on mõjustatud Aristoteelse poolt, eriti aga averoistide õpetuse läbi. Averoistide õpetused lähtusid kahest suurest tsentrumist: Padua meditsiinsest ülikoolist. Peab tähendama, et arstiteadus tollajal oli seotud lähedalt panteistliku filosoofiaga. Teine tsentrum oli Pariis, kus Marcilius ise oli õppinud. Marciliuse tähtsaim töö oli "Defensor Pacis" - rahu kaitse. See on hilis-keskaja kõige olulisem ja viimistletum poliitiline raamat. Siin võitleb Marcilius teokraatia vastu, pooldades täielikult ilmalikku võimu ja mõistuspärast kultuuri. Seega oli ta äge paavsti vastane. Samal ajal töötasid paavsti vastu ka spiritualistid, üks franciskaanlaste harusid. Need kerjusemunga toonitasid, eriti kristlikule ilmale, ilmast taandumise ja lahtiütlemise - resignatsiooni õpetust. Ajuti läks nende võitlus paavsti ilmaliku võimutaotluste vastu kaunis ägedaks ja nii mõnigi neist tunnistati paavsti poolt lindpriiks ja ketsriks. Marciliuse õpetus oli puht teoreetiline ja tal polnud õigusi tegelikule rakenduselo. Järgnes glossaatorite ajajärk, kus Marciliuse tööd täiesti ununesid.

G l o s s a a t o r i d .

Juba 12.s-ndi alul tekkis Bolognas (Itaalias) kool, mis püstitas oma põhimõtteks Rooma õiguse puhtal kujul omandamise ja uurimise, vältides igasuguseid hiljemtekinud normide interveerivaid ja segavaid mõjusid. Kooli asutajaks oli Irnerius. See kool andis terve rea tähtsaid juriste nagu Gosia, Placentius, Pillius ja teised. Üldiselt nimetati seda kooli glossaatorite kooliks, milline nimetus on tuletatud sõnast "glossae" (põhusad märkmed), kuna õpilased ja õpetajad siin allikate lugemisel tegid arvukaid kommentaare käsikirjade äärtele ja ridade vahelo. Glossaatorite pääülesanne seisis Rooma õiguse oraldamises koskaegsetest sätetost, mida eriti moodustasid siia põiminud kanoonilised ja kombeõiguse normid. Kuna bolognesse voolas kokku väga palju kaasaegseid vaimuinimesi ja asjasthuvitatuid, siis glossaatorite põhimõtted ja töömenetlused kulgesid kogu Euroopasse. Peab mainima, et erilist tähtsust hilisemale teaduslikule uurimisele omab glossaatorite töömenetlus. Uurides lektikaid ja vanu Rooma normide kogusid, tavatsesid glossaatorid seda järgmiselt, monograafiliselt: 1) alul anti ülevaade selgitatavast tööst üldse - summa, 2) asuti teksti esitlemisele, 3) järgnes teksti kriitika, 4) seati üles probleemi asetus ja viidi läbi purgiv lahendus, 5) vaieldavate küsimuste juures esitati vaated pro ja kontra üheskoos objektiivse kriitikaga, 6) juriidilised normid, mis selotatavas töös obamääraselt väljendatud, suruti tabavasse väljenditess, nagu vanasõnad, 7) anti kasuistlik analüüs. Kuid peagi kaldus see kool kõrval oma esialgsest sihist - Rooma õiguse õppimisest tema ürgallikate järele ühes ürikute uurimisega - ja hakkas peärõhku panema eolnenud kuulsamate glossaatorite glossade uurimisele, milledest tähtsam Accursiuse poolt kogutud glossade kogu "Glossa ordinaria". See hälbimine varempüstitatud sihist viis kooli 13.s-di teisel poolol langu-sole.

Kuid 14.s.ärkas taas elav huvi Rooma õiguse vastu. See polnud tingitud nüüd enam niipalju paljast armastusest ja austusest klassilise vana-aja vastu, nagu see glossaatorite juures ilmes, vaid vahetutest praktilistest vajadustest ja otsinguist, leida uut õigus-süsteemi, mis rohkem vastaks muutund ühiskondlikele ja majanduslikele tingimusele kui senini kehtiv tavaõigus. Seda uut suunda õigusteaduses nimetati postglossaatorite ehk kommentaatorite kooliks. Selle kooli viljakamad esindajad olid Baldus ja Bartolus.

Peab tähendama, et glossaatoreid ja postglossaatoreid, kui ilmaliku ja eriti Rooma tsiviilõiguse uurijaid, nimetati kaasaajal ja ka hiljem legistideks. Neid juriste, kes eelpoolmainit vooludest oma töödes erilist tähelepanu pöörasid kirikuõiguse süstematiseeritud uurimisele ja võrdlusele Rooma klassiliste normidega, neid nimetati kanonistideks ehk ka dekretistideks.

S i i r d e a j a j ä r k .

Peale hiliskeskaja glossaatorite togevust kuni uue puhangulise humanismi kättejõudmiseni, on tegemist teatava ülemineku ajajärguga. Sellel ajajärgul pole erilist tähendust uudsete ideede ja probleemide poolest, kuid ta evib pälvivat tähelepanu kui ettevalmistav ajajärk moodsa riigifilosoofia ja ühtlasi kogu humanismi ajajärgule. Ilma selle vaimlise ja ideelise siirdeajajärguta ei oleks humanism võinud sarnaselt levida ja põhjanevat tähtsust kogu inimkonna ajaloo osutada.

Meie peatume sellel ajajärgul vaid ühe tähtsama voolu põgusa vaatlemisega. Paptism.

Paptism on lahidalt seotud usuga, kuid paptistlik religioon ei ole siiski kristlik õpetus. Ta ehitub puht individualistlikele põhimõtetele. Siin ilmneb siiski puhtal kujul evangeeliumilise elu ideaal, kuid ta sisuneb loomuliku loodusõigusega. See loodusõiguslik taust viib paptismi anarhistlikele ja kommunistlikele õpetusile. Kuid ühtlasi kõik paptistlikud liikumised on ka demokraatlikud. Sarnasus ja üheväärsus kõigi kodanike vahel on siin juhtprintsipiiks. Ühtlasi viib see ka usulise tolerantsi ideele.

Ka paptistlikus liikumises oli kaks voolu: radikaalne ja konservatiivne. Esimehe vool katsus tegeliku ellu tungides omaideid sirgjooneliselt rakendada, mitte tagasipõrgates valitseva kiriklik-kuningliku võimu vastu töötamast. Konservatiivne vool aga katsus probleeme teoreetiliselt lahendades neid evolutsiooniliselt maksma panna. See voolu kahestumine ilmneb kõigis neis mais, kus paptism oli levinenud: Sveitsis, Inglismaal, Saksamaal ja - Ameerikas. Eriti Ameerikas ilmnas kõige selgemalt paptistliku voolu radikaalne kallak. Liikumise juhiks oli siin William Penn, kes oli ühtlasi Pensylvaania riigi loojaks.

Kuid tähtsamad kui need puht paptistlikud liikumised on need voolud, mis tekkisid paptismi ja kalvinismi kokkupuutest. Märkimist väärib siin eriti independentid. Need olid kalvinistliku kiriku raamides tekkinud väikesed paptistlikud koondised, kes täiesti vabamõtlikult tahtsid kiriku hõlmava kaitse all riiki ja ühiskonda reorganiseerida.

Rodger Williams oli ühe sarnase koondise asutaja Ameerikas, kuhu ta Euroopast pidi põgenema. Siin Ameerika vabal ja neitsilikul pinnal sai esimest korda demokraatia idee täielikult ja puhtalt tegelikku ellu rakendatud.

Ka Inglismaal arenes see liikumine küllalt tõhusalt. Inglise independentid tunnistasid küll eramandust, kuid tahtsid seda demokraatlike ideede rakendamiseks kasutada. Nad tahtsid täiesti ratsionaalselt loomulikku õigust rakendada. Kaasastuvalt sellega käis loomulikult äge võitlus kuningliku vägivalga vastu. Ajaloost on nad meile tuntud rebolistide nime all. 1674. aastal valmistas suur demokraatlik konstitutsiooniline kava, kuid mida ei saadud tegelikult kunagi rakendada. Seoses selle liikumisega Inglismaal, peab mainima ka John Milton'it, kes kaasaaitas palju demokraatliku idee levikule, eriti oma proosa töis. Tema paatoslikke kirjutisi ja traktaate kasutati laialt popagandalikeks otstarbeiks. Milton uskus inimeste täielikku vabadust ja samaväärsust mis pidi õieti olema jumala ülim and inimesele.

Näeme, et paptistlik liikumine ei esindanud ise suuri filosoofe, kuid ta oli ettevalmistavaks astmeks pärastistele suurtele liikumistele ja hilisemale Euroopa mõtlejaile.

Vastureaktsioon sellele liikumisele kulmineerus 16. s. keskel eriti jesuiitide ordu juhtimisel. Jesuiidid olid paavstliku võimu ja ideestiku tõlgendajad täiesti moodsa ja viimistletud hariduse taustal. Kõik need katoliiklased uskusid, et paavst on saanud võimu vahetult jumalalt, kuna kuningad on saanud selle omakorda paavstilt. Riik on loodud kunstliku moodustisena, mitte aga loodusõigusliku spontaanse sünnitisena. Jesuiidid olid ägedad kuningliku dünastilise legitimismi vastased. Nad taunisid (mõistsid hukka) igasuguse seaduspärase pärandlikkuse, kuna õige trooni järjestus oli jumala poolt määratav, s.o. paavsti poolt korraldatav. Loomulikult see kutsus välja kuninglikes ringkonnas kõige vihasema opositsiooni. See opositsioon jesuiitide ordule kulmineerus eriti Jakob I valitsemise ajal Inglismaal.

Seega oleme lõpetanud hiliskeskaja viimaste kajastuste vaatluse riigi- ja õigusfilosoofias. Nüüd sünnib suur ja valdav murrang kogu Euroopa riiklikus kui ka vaimlikes ja ideoloogilises olukorras. Oleme jõudnud humanismi künnisele ja asume tema üksikasjalikule vaatlusele. Alul tuleb vaatluse alla eelhumanistlik ajajärk, kust hiljem siirdume hilis-humanismi vaatlusele.

U u s a e g .

H u m a n i s m .

Niccolo Machiavelli.

Juba hiliskeskaja viimased ajajärgud kandsid humanistlikku pitsatit. Meie poolt vaadeldud Dante, samuti ka tema kaasmaalased Petrarca ja Boccaccio panid juba õieti lõpppunkti kogu keskaegsele maailmakäsitlusele ja sulgesid ühtlasi keskaja piirid, kuna humanism on esimesi suuri uue-aja puhanguid.

Õigus- ja riigifilosoofiliselt on eriti tahtis itaellane Niccolo Machiavelli.

Machiavelli sündis Florentsis 1469a. Ta isa oli jurist. Oma kogu elu-
ea oli ta lähidalt seotud valitsevate võimuringkonniga, olles ka ise väga
aktiivne poliitiliselt. Eriti peale Mediçide kukutamist järgnenud vabariik-
likul ajastul oli ta kullalt silmapaistev ja keskne kuju poliitilises elus.
Kuid hiljem, kui Mediçid taas trooni vallutasid, keelati talle ära Florent-
sis viibimine ja saadeti ta maale asumisele. Maaelu üksinduses sündisidki
M. tahtsamad tööd "Arutlus Titus Liviusel 10 esimese raamatu üle" ja "Vürst"
(Il Principe). Hiljem, vabariikliku korra taas kehtima hakates, pääses ta
jälle Florentsi ja poliitilisele kaasatöötamisele. Ta suri 1527a.

Iseloomustavaks M. töödes on, et nendes on kindel piir tõmmatud po-
litika ja religiooni vahele. Machiavelli suureks teeneks jääbki politika
eraldamine teoloogiast.

Machiavelli on mõistuseinimene. Teda valitsevad poliitilistehnilised
huvid. Eriti huvitab teda probleem: kuidas poliitilises elus oleks maksi-
maalne edu. Kogu aeg püüab ta poliitilist praksist ratsionaliseerida. Kuid
neid reegleid politikas edukaks teotsemiseks saab ta ajaloo vaatlusest.
Ajalugu on temale mustrite kogu poliitilisest tegevusest. Seega on Machia-
velli pragmatist-ajaloo jaljendaja rakenduslikul otstarbel. Eriti võtab ta
purgiva vaatluse alla vana-aja ja selle kõrval ka oma kaasaja.

Samal ajal on ta kirglik patrioot, Itaalia vabaduse eestvõitleja.
Ta tahab jälle püstitada Itaalia Alpideriigi, mis peaks enesest kehastama
moodsat riigirakingut, vägeva ja geniaalse juhi juhtimisel.

Machiavelli põlgab kõike, mis kuidagi inimese loovat teguvõimet
vähendab. Eriti vihkab ta kristlust, kuna see pehmendab inimest. Paavstli-
kus politikas näeb ta Itaalia nõrgenemise peapõhjuseid.

Kirjanikuna on M. fragmetist. Ta pole püüdnud luua oma töödele kind-
lat süsteemi, vaid on üksikuid küsimusi laielipillatult ja fragmentaarselt
käsitlenud. Sellest tuleb, et ajuti satub ta isegi vasturaakivusile. Kuid
üldjoontes on ta õpetus siiski ühtlane ja moodustab kindla terviku.

Machiavelli filosoofia eeldused on pessimistlikud. Ta opereerib
siin 3 mõistega: tarvilikkus, juhus ja vabadus.

Tarvilikkus - necessita - on sündmuste kausaalne tarvidus. Kõik
liigub ettemääratud sihi suunas ja otstarbel. See siht on aga surm, hääbu-
mine - korruptsioon. Iga ajalooline sündmus on tõelikult tahtevõime (vir-
tue) väljendus. Üsikut, riiki ja ühiskonda mõjutab pidev tarvilikkusele
suunav idee.

Sealjuures on rumalus, praktiliselt vaadelduna, luua inimeste suh-
tes illusioone, neid idealiseerida. Inimesed on väiklased ja halvad.

Esildatud korruptsiooni ideega siduneb tal ka puht tagasiarengu
mõiste. Et saavutada paremat, humaansemat inimest, peab tagasiarenema, re-
formeerima.

Analüüsides M. juhuse mõistet, näeme, et juhus on temale mingi
põhjatu sügavuse mõiste, tajumatu, arusaamatu ilma kajastus. Machiavelli
järele pole olemas mingit jumalat ega sealmaailma elu. Mõistusetu, pime
jõud, fortuna, valitseb maailma. Need kaks vastandlikku jõudu - otstarbe-
pärasus ja pime juhus ristlevad Machiavelli ilmavaate alustel, luues kül-
lalt komplitseeritud süsteemi.

Kolmas mõiste siduneb tal vabaduse põhimõtetega. Kuid see vaba-
dus esineb Machiavelli reaalses mõistes. Vabadus on Machiavelli järele
võime oma mõistusega teatavais piires loodust valitseda ja oma teenistusse
rakendada. See aga viib Machiavelli apoloogiasse, tahteaktide ülistamise-
le. Ideaaliks on temale ranged, jõukallased isiksused. Fortuna on temale
raine, kes armastab tugevaid noori mehi. Ta näeb elus võitlust ja alalist
riskeerimist, kus kaotuse hädahoht on alati olemas. Võitjad on aga seda
enam ülistatud. Kuid iga jõutagavara on piiratud ja hääbuv ja liigselt nõrk
võrreldes juhuse vägeva võimuga. Sellepärast on vajalik poliitiliselt tuge-
vat võimu üksikisiksuste toetamiseks.

Machiavelli pessimism siduneb tema empiirilise meetodiga politi-
liste sündmuste ajaloolisel vaatlusel. See empirism avaldub M. juures natu-
ralistlikus ilmakäsitluses. Ta tahab ajaloolisi tõsiasju ratsionaalselt
tõlgendada, teatavaid reegleid püstitada. Ajaloolise induktsiooniga tahab
ta üldiselt maksvaid juhtumõtteid, maksimeid, püstitada.

Machiavelli oli olemas vaid positiivne õigus. Samuti oli talle
olemas positiivne moraal. Peab aga ütlema, et tema eetilise seisukohavõtte
selgusetu on. Vahel räägib ta, et virtue on moraalne printsiip, samas aga
omistas ta virtue mõistele - tahtejõu funktsioone, mis pidid nimelt olema
kavalus ja julgus. Selles mõttes seisis M. igasugusest moraalist kaugel.

Oma empiirilise meetodi abil tehtis ta vaid ajaloolisi tõsiasju eksaktselt sündmusi kirjeldades neid kindlaks teha, ilma neisse arvustavalt või subjektiivselt suhtumata. Kuid siiski väärtustas ta neid leitud tõsiasju - mitte nende sisemise väärtuse vaid nende mõju ja tagajärjede järgi. Otstarve, resultaat ja mõju on ainutähtis kogu inimlikus tegevuses. See puht utilitarism viib M. väärtuse relativismile. Millised on aga need motiivid, mis inimese tegevust väärtustavad. Inimene järgneb alati egoistliku võimu eesmärke. Võim ongi igasuguse poliitilise ja ühiskondliku alus. Kõik poliitilise elu tehnilised ja moraalised normid jooksevad võimu mõistesse kokku.

Nüüd vaatleme M. realistlikke lõppjärelusi. See ongi see, mida tegelikult machiavellismika nimetatakse.

Keskkohta omab siin riigi mõiste. Kuid ta ei anna sellele mõistele definitsiooni. Kuid ta näeb selles individide kogumit, kes nõrgema võimu poolt valitsetud on. Riigivõim on ühtlasi poliitilise võimuideaali rakendaja. Valitsus peab alati võitlema, kunamuidu ta teiste võimutsentrumite poolt halastamatult maha rõhutakse. Seega iga valitsus on machiavellile bioloogiline nähe - võitlus olemasolu eest.

Riigivõim tugineb aga alamate allumusele. Sõnakuulmise ja alluvuse probleem on aga machiavellile keske tähtsusega. Ta katsus oma ajaloolise meetodi abil kindlaks teha, millistele jõududele tõelikult allutakse. Lõppeks jõuab ta otsusele, et nendeks on: armastus, hirm, imetus, talendirikkus ja edu.

Seega on alluvuse põhjused väga mitmesugused ja on kasulik neid kõiki rakendada, siis on võim keljukindel ja vankumata.

Kuid peaaegu kunagi ei saa neid kõiki korraga rakendada. Sellepärast peab neist tegema valiku. Milline on aga neist põhjuseist kõige tugevam. Inimene on halb olevus. Ta armastus ja imetus on ajutised, põgusalt mõõduvad. Jääb järele hirm, mis kõigist püsivam ja tugevam. Selle abil saab kõige edukamalt valitseda. Seega iga riigivõim peab olema juba loomupäraselt hirmu- ja sumivalitsus. Tugev riigivõim, mis rajatud hirmule, on aga vajalik fortuna jõudude pidurdamiseks, samuti on riik ainuke tõhus abinõu virtue talletamiseks rahvas ja ühiskonnas. Ilma riigivõimuta langeks kogu kultuur kiiresti barbaarsusesse. Iga võimulaostamine on midagi katastroofilist ja purustavat.

Seega igasugune poliitiline eesmärk peab olema võimu taotlemine. Esikohal on siis valdav ja vägev riigivõim, teisel kohal aga riigijuhi võim, kes õieti on see riigivõimu tegelik konkretiseerija ja tõlgendajaksekutoor. Kuigi Machiavelli kirjatöödest üldiselt jääb mulje, et ta on suur monarhistliku riigikorra kaitsja, siiski on ta teatavat poolehoidu ilmutanud ka vabariiklikule korrale. Alul enne "Arutluses Titus Liviuses" esimese raamatu üle" on ta puhastverd demokraat. Siit tema väide, et "mass on targem ja püsivam kui monarh." Omavoli ilmneb rohkem monarhi, kui rahva poolt.

Kui aga tema teine hilisem töö "Il principe" on kirjutatud täiesti monarhistlikus vaimus, siis tekib tema õpetustesse suur vastolu. Paljud arvavad, nende hulgas ka Bacon ja Rousseau, et "Il principe" on vaid monarhisti satiir- paroodia. Kuid see arvamus ei ühtu kuidagi arvestades töö tõsist ja asjaliku iseloomu. Selles probleemis on katsutud lahendust leida nii, et ehk küll Machiavelli pidas paremaks vabariiklikku korda, leiab ta ometi et väga nõrgas riigis (selleaja Itaalias) on parem alul sisse seada kindel monarhistlik kord ja alles hiljem siirduda vabariigile.

Üldiselt kokkuvõttes neid printsiipe, mida Machiavelli püstitas monarhhidele eeskirjadeks näeme, et tema peamised nõuded monarhhile olid järgmised: 1) monarh peab rahvasse sisendama armastust oma vastu, sest rahva armastus on monarhile tähtis, kuigi ajutine tugi, 2) monarhil peab olema usaldus rahva vastu 3) monarh peab olema halastamatult julm kõigi oma võimu kõigutajate vastu, aga olles võimu juba kord kindlustanud peab ta muutuma taas armuliseks, 4) kui olukord tingib, võib ka monarh täitmata jätta oma lubadusi, kuna ka rahvas tihti monarhi vastu oma lubadusi ei täida, 5) monarh ei tohi olla helde, sest heldus toob vähe poolehoidjaid, kuid seda rohkem vaenlasi, kuna monarhi heldus on võimalik ju ainult rahva kulul, kes aga sellistes küsimustes on väga tundelikud.

Machiavellismi on püütud mitmet moodi tõlgendada. Talle on tahetud anda isegi väga monarhivastast iseloomu. See tuleb eriti tema jõupoliitika ja kavaluse ülistamisest kui ka deviisist: "siht pühendab abinõu".

Lähemal vaatlusel aga näeme, et Machiavelli õpetus pole kaugeltki nii julm ja moraalivastane, mis esialul näib. (Edasi järgmisel lhk. 13. peast - Bodt (+) See mõistete hõlbimine üldiselt tuntud mõistete sisudest kaasa aidanud tema tööde kohati valesti mõistmisele.

Bodin'is ei saa näha kuidagi mingit demokraatilisest pooldajat, vaid just absoluutse monarhia eelistajat, mis tõi talle ka ta suure poolehoidu kuninglikes ringkondades.

Bodin defineerib üldiselt riiki järgmiselt: "Riik on paljude perekondade koondis suveräänse ja õiglase võimu all.

Igasuguse riigi peatunnuseks on suveräänsus, rippumatu suveräniteedi mõiste, millele baseerub kogu riiklik ja ka ühiskondlik ehitis. Suveräänsu mõiste püstitamises ja purgivas analüüsis tulebki näha Bodini tähtsamat teenet.

Üldiselt võiks Bodini suveräniteedi mõistet kokkuvõtta järgmiselt: suveräniteet on absoluutne ja alaline võim, mis peitub rahvas, kusjuures rahva all tuleb mõista vabu kodanikke. (+)

Jean Bodin (1530-1596) - Jean Bodin (Zaan Bodään) sündis Angers'i (Anzee) linnas, Prantsusmaal 1530 a. Õppis õigusteadust Toulouse'i (Tuluusi) ülikoolis, kuhu ta hiljem jäi ka professoriks. Edasi siirdus ta Pariisi, teotseades advokaadina, kuid erilise silmapaistvusega. Siin kirjutas ta oma esimese töö "Methode de l'histoire", mis äratas juba tähelepanu. Ta sai kuningas Henri VII armualuseks, kes teda kirglikult toetas, kuid hiljem siiski hülgas. A.1576 ilmus Bodin'i peatöö "De la Republique", millel oli harukordne menu. Peale oma euroopa-reise hakkas ta kohtunikuks, ühtlasi muutudes katoliiklaseks, ehkki varem oli suur usuvabaduse kaitsja.

Oma peatöö "De la Republique"-ga on Bodin saanud kaasaegse riigiõpetuse rajajaks. Peab kohe eksiarmavimise vältimiseks tähendama, et respublica all mõtleb Bodin üldse riiki, vaatamata sellele kas võim seisab hulga või ühe isiku käes. (Vahetähele lugeda eelmisest lhk. märgi "(+)" juurest alates)

Bodinele on suveräniteet riigi mõiste loogiline printsiip - selles mõttes on ta vältimatu ja vajalik. Suverääne võim on piiramatu ja kõrgeim võim, tema kõrval ei tohi ühtegi teist võimu olla.

Teiselt poolt on suveräniteet valitseja subjektiivne õigus. Sealjuures on ta rippumatu tema kandjast. Kes faktiliselt suveräänse võimu haldab, on ka õiguslikult tema valdaja.

Bodin'ile on suveräniteedi õigus väljendatav kuid ta peab olema alenatio pleno - täielikult ülekantav s.o. võimuhaldaja ei saa võimu poolitada, ta võib teda täielikult omada, või üldse mitte. Ta ei või suveräniteedi hävitada.

Kui faktiliselt mõnes riigis on suveräniteedi jaotatud, siis need on täiesti hukkamõistetavad ja ebaküllased riigi funktsioneerimiseks.

Suverääne õigus on üksik isikute õiguste summa. Suverääne õigus avaldub: kohtu- riigi- ja sõjaõiguses. Siia lisaldub veel erialalisi õigusi, mis aga kõik on valitseja monopoolsed õigused.

Kui mõnes riigis kõik õigus ei kuulu valitsejale, suveräänile, vaid näit. feodaalherrale, siis ei tähenda see õiguse kahestumist vaid õigusfunktsioonide erinevaid kandjaid, kes üksteise hävitavad.

Tähtsaim kõigist neist regaalidest, õigus võimetest on seadustandev õigus. Kuna Bodine järele õigus on suverääni käsk, siis iga õigust võib muuta ja tühistada.

Bodin hindab kõrgelt riigi stabiilsust ja püsivust. Sellepärast on kasulik mitte vägivaldselt seadusi muuta, vaid lasta aja jookul evolutsiooniliselt õigusi iseenesest muutuda. Selles mõttes on Bodin täielikult konservatiivne.

Õigus on ratsionaalne, seadus aga voluntaarne, tahteaktile sundiv, mis oma korda põhineb loodusõiguslikule põhimikule. Loodusõiguse norme ei tohi hävitada, kuna loodusõiguses on talletunud õiguse põhisemad elemendid, millele on ka rajatud igasugune risk. Loodusõiguse norme võib ainult väga harva ületada näit. asjade komplitseeritud lahendamisel.

Loodusõiguse elementideks on kõige pealt puutumatu eraõigus, millele põhineb puutumatu ekspropriatsioon.

Pacta sunt servanda - leppeid tuleb pidada, see on puutumatu eraõiguse aluseks. Kõik lepped on vaid kehtivad ainult samasugustes olukondades.

Muutunud olukorra juures on suveräänil alati õigus muuta teistel alustel rajanevaid leppeid.

Suveräänil on õigus, clausula regus sextantia - muutunud õigusalluseid, alati tähelepanna ja neid õigeid järeldusi teha.

Mis puutub türanniasse, siis õiguslikult on see vaid suverääni üks individuaalne omadus, mis pole seoses õiguse üldmõistetega. Kuid kui suverään käseb ka kahjulikke toiminguid kordasaata, peab neid täitma, kuna suveräänile peab tõrkumatult alluma.

Riigil võib olla 3 vormi: monarhia, aristokraatia ja demokraatia. Vahe-

pealseid riiginorme pole üldse olemas. Kui vaadelda ajaloo esinevaid sega-norme, siis näeme lähemal analüüsil, et neis segastes vormides alati peitub üks puhtal kujul esinev riigivorm.

Riigivormist eristab ta aga valitsusvorme, mis oleneb võimuhaldajast. Ka valitsus vorme on Bodini järele 3: monarhhialik, aristokraatialik ja demokraatlik. Mõõdukaks on siin õieti ametite valdamise võimalused: demokraatias kõigi päralt, aristokraatias vaid teatava kihi päralt. Bodin polimiseerib Aristotelese riigiõpetuse vastu, kus riik pidi väike olema ühe keske linnaga.

Bodin'ile peab riik suur ja valdav olema, määratuhulga linnade ja võimu ringkondadega. Kuid siin peab siiski valitsema äärmise võimu kontsentratsioon. Mis puutub demokraatiasse, siis näeb Bodin demokraatias midagi ebaloodus-pärast, kuna siin nähakse varanduste, annete ja võimaluste sarnasust. Igas demokraatias on Bodin'i järele latentset peidetud kommunism, mis võib aga riigi sisemiselt laastada ja hävitada.

Jääb järele vaid monarhhia, kui ainuõige riigivorm. Kuna aga ilmajaloo kogu aeg käärneb vaikselt revolutsioon, tõekspidamiste muutumine siis peab arvestades selle poliitilise revolutsiooniga iga monarhh vastavalt olukorrale ennast kohendama.

Bodin õpetusel oli suur tähtsus positiivse riigiõiguse asendamisel Euroopas. Samuti omab ta riigiõpetus suure tähtsuse kõigi riikide eraõiguse kujunemisel, samuti positiivse rahvasteõiguse kujunemisel. Bodini juures näeme siiski, et paljud Aristotelese mõtted on siin leidnud uut tõlgendust ja rakendust. Tema idu suveräniteedist ja loodusõigusest, kui riigi alustest on leidnud kajastust hilisemal ajal.

Hugo Grotius (1583-1645) - Sündis Hollandis Delfti linnas. Ta peatöö on "De jure belli ac pacis". See raamat kirjutati 30-aastase sõja ajal. Grotius tähtsustas lahendada küsimust, kas ka riikide vahel samad normid valitsevad kui üksikute vahel. Siin käsitleb ta õieti 3 küsimust: 1) mis on õigus 2) mis on riik 3) rahvusvaheliste suhete korraldamine.

Grotiusel positiivse õiguse sügavamaks allikaks on loodusõigus. Loodusõigus on igasugustele lepetele aluseks ja seega ka positiivse õiguse allikaks.

Loodusõigus on igasugustest loogilistest premissidest rippumatu. Loodusõiguse normid seisavad täiesti eraldi igasugustest jumala ja looduse mõistetest. Loodusõigus on õieti mõistuse kindlad aktsioonid. Seega on loodusõigus rippumatu igasugustest metafüüsilistest probleemidest.

Et üldse tekiks õigus, peab leiduma kõrgemaid printsiipe. Neiks on loodusõiguse intuitsioonid, mis saavadki aluseks pos. õigusele. Aga ka kogemuste läbi aposteriori, võib loodusõigust tundma õppida.

Grotiusel õpetus rahvaste õigusest avaldub tema *jus gentialis*, mis on õieti positiivne õigus riikide vahel. Ka siin on just gent. tuletatud loodusõigusest.

Loodusõigus põhineb hädavajalikul, ühiskondlikul tarvidusel. Inimesele omane appetitas sociatis - ühiskondlik elu - on võimalik vaid looduslikule ühtekuuluvustundele. Kuid see kokkukuuluvus põhineb teiselt poolt ka looduselt pärandatud omadustele, kuna inimestele on juba ürgsest ajast omane koos hoiduda oma elu ja varanduse talletamiseks.

Õiguse normidest; mis võimaldavad ühiskondlikku koostööd, tõstab Grotius eriti esile moraali. Grotiusel järele õigus on vastandiks ebaõigusele. Kuid ebaõigus on ühiskondlik kaos, häving. Seega Grotius ei defineeri täpselt õiguse mõistet, vaid tuletab selle kaudselt. Õiguses peitub ühiskondliku elu sügavam ja ideaalsem põhimõte.

Sotsietas ratione - see on Grotiusel ühiskonna ideaal - ratsionaliseeritud ühiskond, kusjuures ratsionaalsus tähendab talle elamist õiguse poolt määratud raamides. Selles reaalse ühiskonna kodanikes valitsevad õiguse ratsionaalsed alused.

Mis on aga need ideaalsed normid: 1) Grotius näeb siin omandi ja isiku puutumatust 2) kohustus leppeid pidada 3) kohustus kahju tasuda 4) kuritegusid loodusõiguse vastu karistada.

Need normid on alati ja igal ajal kehtivad. Kuid neist kinni ei peeta; siis alati ühiskond kannatab selle all. Et aga neid printsiipe ellu viia, selleks peab olema aga küllalt tugev võim.

Üldiselt aga on riigiidee Grotiusel taas kaunis ehamäärane. Kuid võib konstateerida, et Grotius üheltpoolt näeb riigi olemust ürgses leppes, mitte ajaloolises kujunemises. Juriidiliselt on kõik kodanikud üksteisega ürgse leppega seotud. See sotsietas on suverääne ühiskond, kus ilmneb teatav demokraatlik tentents. Suverääne võim ei avaldu mingis isikus; vaid riigis endas. Sellepärast räägibki Grotius rahvast kui võimu subjektist.

Riigis võib olla kaks suveräniteeti. Üldiselt suveräniteet avaldub rahvas ja riigis, kuid see suveräniteet võib avalduda ka teiste, üksikute isikute läbi. See on siis juba sekundaarne suveräniteet, mis tuletub primaarsest rahva suveräniteedist. Rahval on suveräniteet ainult selleks, et vast. dünastia lõppemisel uut kuningat määrata. Muide aga ei saa rahva suveräniteet avalduda, kuid tema mõju on näha kuninga enese valitsemise läbi.

Õieti on Grotius jõudnud konsekventsideni, et kui kuningas ebaõiglaselt talitab, võib talle ka vastu hakata. Kuid üldiselt ei poolda ta ius restendi rakendamist. Grotiuse teene seisab eriti loodusõiguse uurimuses. Kuid ta põhines siiski veel väga vanale õigusfilosoofilisele literatuurile. Tema literaalne mõju oli suur kuid ka mööduv.

Temale ei järgnenud enam suuri mõtlejaid. Nüüd siirdume teise perioodi vaatlemisele n. ratsionalismi jälgimisele.

Õigusfilosoofia uue aja teisel poolel - Filosoofia seisis siis poliitilise ja ka ühiskondliku mõjude all. Poliitiliselt oli valitsevaks vormiks politsei riik, kuid sellekõrval idanesid ka juba demokraatia ideed. Samal ajal oli suur kaubanduslik tõus, ühes väga elava koloniaalpolitikaga.

Need olid välised tegurid, mis õigusfilosoofiat mõjutasid. Sisemised asjolutud seisis samuti määratus arenguhoos. Selle aja mõtteilm seisis loodusteaduse määratu edu tähe all. Descartes'est kuni Kantini oli see mõju otsustav. See ilmavaade nägi kõik vanad filosoofilised süsteemid olevat puudulikud.

Kõike ilma taheti seletada puht kausaalse olustega. Üheks tähtsamaks alaks oli siis matemaatika. Ilma nähti mõistuspärase korraldisena, matemaatilisel reeglipärase mehhanismina. Ka kõige komplitseeritumaid ilmafenomeene seletati puht mehaaniliste teguritoga. Matemaatika ja looduse säädused olid ühtlasi ka ilmasäädused.

See mehanistlik ja matemaatiline ilmavaade viis arusaamisele, et kausaalsed seadused pole muud kui loogilised seadused. Sellepärast näemegi et 17. ja 18. saj. mõtlejad indendivad kausaalseadusi loodusseadustega. Ilma alustena nähti aatomeid ja nendele individuaalseile osile konstueeriti ilmamõiste.

Ühtlasi viis see täiesti uutele psühholoogilistele mõistetele, mis hoo pis erinevalt vanadest mõtlejaist hinge olemasolu seletasid.

Edasi tõusis probleem: kuidas selle mehaanilise ilmavaate alusel ühiskondlikke aluseid uurida. Püstitati sotsiaalse mehaanika probleem: taheti ühiskonda näha sotsiaalse mehhanismina, mis avaldus ühtlasi riigi ja valitsuse olemuses.

Nii nagu iga asi on aatomite kompleks, nii on ka ühiskondlikus elus oma sotsiaalsed aatomid, mis suure sotsiaalse kellavärgi (Hobbes, Spinoza) moodustavad. See on puht loogiline konstruktsioon väikseist sotsiaalseist aatomest, individidest.

Ühtlasi püstitati probleem: kuidas meie tajume sotsiaalseid probleeme. Millised on need loogilised seadused, mis avalduvad ühiskonnas.

Nendeks loogilisteks seadusteks tunnetati loodusõigus. Sellega päästeti loodusõigus. Kuid talle anti uued alused ja sihid, mis sidenesid uue teoloogiaga. Vana õpetus jumalast, kui loovast täiusest, absoluutselt heast ja kõigi päästjast - see oli mitte seotav uue filosoofiaga.

See oli see atmosfäär, kus uus õpetus riigi ja ühiskonna üle idanes. Nüüd vaatleme lähemalt neid uusi mõtlejaid.

Thomas Hobbes (1588-1679) - Sündis Malmesbury linnas Inglismaal vaimuliku pojana a. 1588. Oppis Oxfordi ülikoolis matemaatikat ja filosoofiat. Vaenukkusest Inglismaal valitseva revolutsiooni vastu asus Pariisi. Siin oli ta pärastise Inglise kuninga Karl II õpetajaks. Kui Karl troonile sai, määras ta Hobbes'ile pensioni, kuid õuekonna mõjul külmenes nende hää vahekord. Hobbes suri 1679 a.

Tema peatööks on triloogia: "De corpore, de homine, de cive". Edasi "de viashant'is".

Ta seisis Descartes'i ja vanade epikuurlaste õpetuste mõju all. Hobbes on materjalist. Tõeliselt olemasolev on materjaalne. Hinge samuti viib ta materjaalse subtraadi alustele. Olemus on nähtamatute aatomite summa. Selle kontseptsiooni avardas ta ka psühholoogiale ja sotsiaal-elule.

Sellega sideneb tema ratsionalistlik tunnetusteooria. Loogika seadused on need alused, millele peame rajama kogu oma ilma tunnetise. Mõistus on jagamatute osakeste mõiste - väikeste ilmaosakeste kogum. Seega meie mõistus on osa ilmast. Mõistusega saame seega kõike seda tunnetada, mis tõeliselt olemas on. Ilmaloogika ja mõistuse loogika on täielikult evidentsed. On olemas igaveste loogiliste tõdede süsteem, millest võib dedutseerida teisi sekundäärseid tõdesid. Need loogilised tõed olid puhtmatemaatilised ja mehaanilised.

Hobbes võtab enese ülesandeks nende uute relvadega lahendada sotsiaalse sfääri olemust, milles seniajani nähti mingit kunstlikku, ebareaalset nähtust: Kultuur on vaid loogiliste ja mehaaniliste tegurite komplitseeritum vorm, mille tõestamises loogiliste relvade abil Hobbes nägigi oma ülesannet.

Ühtlasi on Hobbes konsekventne determinist. Vabadus tähendab Hobbesile

ainult näilist sidunematust.

Hing on samuti atomistlik nagu ilm. Siin valitsevad samad mehanistlikud tõuke- ja tõmbetõugid. Need sünnivad kõrgema printsipi egoismi mõjul. See egoism avaldub inimlikus masinas kui vüüdlemine võimule. Hobbesi arvates kõik meie tunglemised on ühtlasi tahteaktid. Meie tahe aga töötab täiesti meie egoistliku talletuskihu mõjul. Nõnda on püüd võimule, oma sihtide läbisurumine ja enesemaksmapanekutung - ainult meile omane absoluutse egonismi loomulik tagajärg.

Oletades sarnaste indiviidide kogumit, mis koos elab - saamegi mehaanilise ilmale sarnase nähtuse. Inimene on üksikult materjal, millest ehitatakse inimkond.

Inimesed on kõik samaväärsed ja sarnased: kõik on egoistid, kõik püüavad võimule. Kõigil on õigus kõigele. Mida suudetakse, seda tohitakse. Mida ma vajan, seda võtan. See jõuloogika viib inimesed vastastikusele võitlusele - kõigi sõda kõigi vastu. Nüüd huvitab Hobbesi; kas sarnane olukord on kasulik inimestele. Inimene on ühtlasi mõistusolevus. Selles mõistuse valguses näeb inimene, et ta ennast peab vahel pidurdama, et veel suuremat kasu taotleda. See mõistus pole seega ühtlasi tunnetav mõistus, vaid ühtlasi ka praktiline, normide kogum, mis kõige paremini kaasa aitab meie huvide rahuldamiseks. Kuid alati ei kolliseeru üksikute huvid. Tihti on minu huvid identsed kõigi huvidega. Siin tekib küsimus, kas on mõtet jääda sellise loodusliku olukorra juurde, kus igaüks teist vihkab, kuid ühtlasi kardab igaühte. See loodus-olukord ei garanteeri igaühele tema egoistlikke püüdeid.

Et aga rahu realiseerida, peab olema teatavaid eeldusi. Selleks on Hobbesil järgmised aktsioonid: 1) Jus omnia in omnia reducenda est - üksiku õigused peituvad kõigi õigustes. See on kompromiss eneste ja teiste huvidest. 2) pactis standis est - leppeid tuleb pidada. Eriti loodusõiguslikke norme peab talletama. Kui inimesed nii targaks olid saanud, et nägid ühinemises paremusi, ei võinud nad ometi ühineda, kuna kartsid teiste petmist. Sellepärast pidi leitama abinõu, et neid leppeid ka vastuvaidlematult täita. Seega mõistus kirjutab ette, loodusseisukorda hüljata. Selleks on olemas riik, mis üksikuid sunnib koos elama, kus kõigi egoistlikud tungid saavad rahuldatud.

Peab tähendama, et siinkohal Hobbesil on teatavaid inkonsekventse. On ebaõige, et loomulik mõistus loomulikke olukordi käseb hüljata. Siin ei ühti mõistus ja õigus.

Ka riiklikus mehaanilises mehhanismis, kus kõik egoistlikud isiksused on ühendatud, on teatud inkonsekvents. Hobbes näeb riigis mingit kunstlikku moodustist, mis inimesi sunnib endale alluma. Kuid samas ta tähendab, et riik tekib üksikute kokkuleppel. Kuidas konstrueerida seda mehaanilist riiki. Hobbes ütleb, et tahtes riiki uurida, peame jälgima seda meetodit, nagu kullassepp kella uurides teeb. Vaadeldes üksikuid osi - saame terve kogu pildi.

Kuidas liita neid üksikuid osi, indiviide, riigiks. Selleks on vaja lepet - asutamislepet. Sellest on osavõtjad kõik üksikud, kes kõigile kohustavad elada riigi võimu all. See võim peab olema absoluutne ja kuuluma mitte üksikuile, vaid kõigile, hulgale. Võim peab olema aga absoluutne, et võiks kõiki norme täita ja pealesundida, kuna muidu tekib jälle endine olukord. Võib tekkida õiguslik lahkumine riigi ja üksiku vahel. Siin ei saa aga enam olla kõrgemat kohtunikku. Kui aga pole kõrgemat võimu, hakkavad pooled võitlema. Siin on muidugi riik tugevam üksikust. Kuid kui kõik hakkavad mässama, tekib revolutsioon ja inimkond võidab, seega võidab enese. Kõik mis võiks olla lahkumiseku põhjuseks, peab olema riigi valduses.

Ühelgi pole õigus riigi valduste peale. Riik kaitseb üksikisikute varandusi, kuid võib neid õigusi igal ajal tarviduse korral ära võtta.

Ka vaimlise elu alal tekkivad võitlused saab riik maha sundida, õiget ja paremat proklameerides. Õige on aga see, mida taotleb riik. Seega riik suveräniteet absorbeerib kõik erahuvid ja erataotlused. See riik on seega juriidiliselt ainuke instants, kel on olemas õigus. Kõik teised on orjad.

Selle konstruktsiooni viis Hobbes lõpule eriti Inglise revolutsioone vaadeldes ja tahtes siin lõpulikult rahu tuua.

Hobbesi poolt soovitatud absoluutne riigivõim avaldus sääduste konstruktsioonis, milles alati pidi olema sanktsioonide osa.

Kes on aga suveräniteet? Riik on selleks võimuks ja suveräniteedi subjektiks. Ürgselt on riik alati demokraatia. leppega seotud isikute kogu. Kuid Hobbes'i järele ei tarvitse riik kaugeltki sellele staadiumile peatuma jääda. Riik võib ka monarhhia või aristokraatia vormi omandada, kui see vastab riigi ideaalile. Rex est populi - valitseja on rahvas. Hobbes isegi mainib, et tuleb eelistada monarhhiat, kui paremat riigivõimu.

Hobbesi poliitiline õpetus peitubki selles, et riik on absoluutne, piiramatult. Suverään sunnib alluvaid tema sihtidele vastavalt töötama ja elama. Kõigis kultuurriiges on ühtlasi kaduma läinud ürgne olukord, milles sõlmiti lepe üksikute vahel. Riik on juba subliitmeerunud vorm, mis üha areneb.

Bariuh Spinoza.

Sündis Amsterdamis juudisoost kaupmehe pojana. Sai juudi vaimuliku hariduse, kuid hülgas selle oma vabade vaadete tõttu, mille tõttu langes nende tagakiusamise alla. Tagakiusamise tõttu asus elama Haagi, kus elatas ennast klaasilihvijana.

Talle pakuti kohta Heidelbergis professorina, kuid ta keeldus. Suri 1677. Spinoza tähtsaim filosoofiline töö on "Ethica ordine geometrico demonstrata", siis "Poliitiline traktaat" ja "Teoloogilis-poliitiline traktaat".

Ka Spinoza on ratsionalist. Ta õigustab vaid õige mõtlemise tulemusi. Spinozast ei või ütelda, et ta oleks materialist. Kuid ta pole ka idealist. Õieti võib teda iseloomustada monistina. Eriti tähtsa osa tema õpetustest moodustab geomeetriaal pühendatud ja rajatud ilmavaade. Geomeetriaal ruumile vastab ilm-Jumal. See on piiramatult, põhjatu ja läbitungimatu. Kui geomeetrias on 3 dimensiooni - siis ilmas on 2 printsiipi: mõtlemine ja ruum (Ausdehnung). Need kaks substantsi kujundavad Jumala.

Kuid Spinoza näeb mõtlemise alustes ka kogu ilma aluseid. Talle näib kõik olev suure mehhanismina ja mõtlemise aparaadina. Kuna meie mõistus on piiratud, siis meie ei näe nende mõlemate, asjade ja mõtlemise, sarnadust. See tõeline identiteet ja näiv diskrepants on oluline kogu meie ilmakäsitluses. Sellest tekib pingus parallelism meie elukäsitluses. See parallelism avaldub ka võimu ja õiguse olemuses. Metafüüsikaliselt on nad mõlemad identsed. Kõik sünnib ilmas sihikindlalt, vajakalt.

Spinoza näitab, et ka langev kivi, kui ta omaks mõistuse, kunagi langema peab, vaatamata illusioonidele teisi-arvamisele. Vabadus seisab Spinoza järeladekvaatseis põhjuseis, mis avalduvad inimeses endas. Inimeses langeb võim kokku vabadusega. Vabadusetus on ühtlasi võimu mitteomamine - ta peab alluma teistele substantsidele. Affektid, kired, tunded on kõik tekkinud mehhanilistest välismõjudest. Ainuke vaba substraat on mõistus, mis peab ka tundeid juhtima. Sellepärast on Spinozale elu ideaalne elamine oma mõistuse järel, ilma ennast häirimata tunnetest ja välismõjudest. Meis kõigis on tendents selliseks arenguks. Ühtlasi, et olla vabad, püüame kogu aeg võimu poole. Kuid võimu saame vallutada vaid mõistuse relvadega. Kui inimene on arenenud mõistuspäraseks, saab ta aru, et temale midagi üllamat pole, kui elada teiste inimeste keskel, kes samuti arenenud on. Meie isiklik individuaalne ideaal põhineb seega sotsiaalsel ideaalil. See omakorda on aga aluseks riigiideaalile.

Vaadeldes lähemalt Spinoza võimu ja õiguse identiteeti, peame mainima, et Spinoza üldse vahet ei tee mõistete, võimu ja jõu, vahel. Füüsikas pole võimu, vaid ainult jõud. Võim eeldab subjekti. Samuti ei tee Spinoza vahet liikumise ja käsitluse vahel, mis alati eeldab eesmärgi. Sama näeme normide ja kausaalsete seaduste vahekorras, mida on samastatud.

Omoti on Spinoza oma väärtuletised äärmiste konsekventsideni arendanud. Iga isiku võimupiirid on ühtlasi ka tema õigusepiirid. Kunagi ei tohi nõrgem kaevata teiste ülevõimu üle. Ta peab vaid katsuma areneda ise tugevaks. Kuid on siiski tarvilik sellisest loodusõiguslikust olukorrast püüda riigi poole. Loodusolukorras on kõik nõrgad, kõigil on alaline hirm ja eba-kindlus, mis takistab inimesi sisemiselt vabanemast. Kultuur vabastab inimese neist kütkeist. Kultuur aga eeldab riigivõimu ja riigivormi. Ühtlasi on riik ka loogiliselt läbimõtestatud instituut, mitte pimedast jõududest tekkinud. Ta on ülimalt mõistusepärase ja kestab vaid niikaua, kui mõistuspärasel elemendil riigis ülekaal on. Riik on ühtlasi suur mehhanism, kuid see mehhanism on talle palju reaalsem kui Hobbesile. Mida võimsam on riik, seda rohkem on tal õigust - mida nõrgem on riik, seda vähem on tal õigust. Kuid on olemas ka riigivõimust täiesti rippumatuid võime - need on meie sisemised mõtted, tunded ja tahted. Inimene jääb vabaks, ilma riigi sidumiseta. Kuid see on siiski seotud suurte raskustega.

Kui Hobbesi järel revolutsioon on tagasipööramine ürgolukorrale ja seega taunitav, siis Spinoza õigustab revolutsiooni. Kui revolutsioon õnnestub, on sellega võitja pool saanud ka võimuhaldajaks.

Loogiliselt mõeldes peaks riik ka oma kodanikega asuma vaenujalal, sest riik on ju loodusõiguse subjekt, kuid see pole nii, sest inimesed ei moodusta riiki mitte selleks, et saada tema orjaks (nagu Hobbes õpetas), vaid, et parandada oma olukorda: riik võttis küll nende üle loodusliku õiguse, kuid ainult selleks, et taotleda üldist hüve.

Parimaks riigivormiks tunnistab Spinoza demokraatiat, kuid ta ei saanud selles suunas oma vaateid enam avardada, kuna suri enne. Ka monarhia puhul paneb ta ette võimu piirata erilise riiginõukoguga, mis on õieti omamoodi parlamendiks. Sel viisil rahvas talletab ka monarhias kaunis suure vabaduse. Need põhimõtted näitavad, et Spinoza oli konstitutsionalist ja radikaalne demokraat.

Samuel Pufendorf.

Sündis Saksis 1632.a. Oli Heidelbergis professoriks ja ka Berliinis.

Pufendorf on loodusõiguslike vaadete levitajaks Saksimaal. Seda probleemi käsitleb ta eriti oma 3.töös: "Elementorum iurisprudentiae universalis", 2) "De jure nature et gentium" ja "De officiis hominis et civis juxta legem moralem."

Pufendorf ei jaga Hobbesi vaadet alalisest sõjast kõigi vastu loodusseisukorras. Siin valitses r a h u, kuna inimesi oli liig vähe üksteisega võitlemiseks. Kuid see rahu polnud püsiv. Et seda rahu muuta stabiilseks ja püsivaks, sellesks löid inimesed riigi. Riigi loomise vormiks on lope. See lope on kahesugune: 1) lope inimeste vahel teatava riigikorra suhtes ja 2) lope kaib juba rahva kui terviku ja valitsusvõimu vahel.

Pufendorf eristab 3-me riigivormi: monarhia, aristokraatia ja demokraatia. Vastavalt sellele, kuidas neis kolmes liigis võimukäsitlejad oma võimu avaldavad, võib neid 3-me vormi nimetada ka: t ü r a n n i a k s, oligarhiaks ja o h l o k r a a t i a k s.

Mis puutub positiivsesse õigusesse, siis on see oluliselt vaid valitseja tahe, mis võib vahel ka riigile halba tuua, millele aga ei saakuidagi vastu astuda, ja sellisena on ta igatahes seadusena kehtiv.

On sellespärast ka loomulik, et iga seadus peab sisaldama ka sanktsiooni, ilma selleta igasugune norm kaotab oma tähtsuse.

John Locke.

John Locke sündis Bristolis juristi pojana a. 1632. Kõrgema hariduse omandas Oxfordi ülikoolis, õppides alul loodus-, hiljem arstiteadust. Pidi ajutiselt siirduma maapakku Hollandi, kust hiljem aga tagasi Inglismaale elama asus.

Üldfilosoofiliselt oli John Locke inglise valgustusajajärgu algataja. Tema on juba palju mõõduandvamal määral ratsionalist. Ta järele meie mõistus on vaid väljaspoolt kujundatav. Meie hing on tabula rasa, kuhu mõjuvad ühiskonnas esilduvad välismõjud ja mis enestes reflekteeruvad sisemõjud.

Locke arvates üksikute isikute moraalset väärtust ei saa mõõta mitte nende sisemise väärtuse järele, vaid pigem selle konkruentsi (kooskõla) järele, mis neil on kogu ühiskonnaga. Seadus on ühiskonnas vältimatu - kuid sealjuures peab ta kindlasti sisaldama ka sanktsiooni. Peab oloma samuti kõrgem instants, mis meile annab seadusi. Seega juhib ta meid kõrgema seadusandja mõiste, jumala, juurde.

Kuid teisalt näeb ta ka riigis sarnast kõrget seadusandlikku instantsi. Kui kõlbluse normid määravad inimese subjektiivse olemuse ja käitumise, siis tema välist togevust juhivad riigi raamid õigusnormid.

Locke järele on loodusõiguse normid alati inimestele kehtivad. Kõik inimesed on vabad ja samaväärsed. See on vastastikune rippumatus, mis eeldab rahulikku kooselu. Ühtlasi aga kõik peavad jälgima looduse onese seadusi. Sarnane ratsionaalne kord nõuab inimestelt mitte omada võõrast vara ja omandit. Seejuures mõtleb Locke omandi all kõike looduse poolt inimesele antud omadusi: elu, tervist, puutumatus, varandust jne. Näeme, et omandi mõistes on Locke poolt haaratud kõik loodusõiguse alused.

Kui keegi astub neist loodusõiguse poolt ottekirjutatud normest üle, siis on kõigi kohus üleastujat karistada. Nii on aga alati olemas võimalus sõja puhkemiseks loodusõiguse nimel. Rahu saab siin vaid kokkuleppe, rahulepingu läbi teotleda. Kuid kõik kokkulepped ei saa olla veel kohustavaiks normeks. Näit. kui üks sunnib teist leppega orjaks, siis ka sarnane lepe ei saa olla ühiskondliku rahu alusoks. Seepärast peavad kõik seadused piiratud oloma.

Loodusõigusolukorrad on suurimaks veaks, et siin puudub kõrgem instants, kes autoriteetselt lahkuinokuid õigustõlgitsuses lahendaks ja üleastujaid karistaks.

Seepärast peab loodamagi riik. Riik on seega leppega loodud kõrgem õigusinstants. Siinjuures peab tähendama, et Locke järele on riigi loomine leppega täiesti ajalooline tõsiasi, mida ta katsus tõestada etnograafilise materjaliga.

Igaüks olles riigi alam, on ühtlasi ka osanik riigi loomise leppest. On loomulik siis, et riigivormid on vaid niikaua maksvad, kuikaua leppeosanikud kodanikud seda lepet tunnistavad ja austavad.

Seepärast riigikord ei sõltu sugugi üksikute tahtest, vaid kõigi kokkuleppest mis oeldab kõigile vastuvõetavat õiguslikku korda. Hirmuvalitsuse puhul kehtiv rahu on vaid näiline, kuna latentne sõda kogu aeg kestab.

Riigi ülesandeks on kõiki kodanikke ja nende varandusi kaitsta. Seega on riik üksikisikute loodusõiguste kaitsmise aparaat. Seega riik pole siht iseenesest, vaid vahend. Sellises ühiskonnas pääseb mõjule e n a m u s e valitustahed ja suveräniteet ei tähenda siin kunagi üksikisikut. Ühtlasi riigivõim on sekundaarne võim, - tal ei tohi rohkem võimu olla, kui tallo võimu andjail. Sellespärast ei tohi võimukäsitlejaid liigselt oraldada.

Politiiline liberalism, mida Locke propageeris, seisiski riigivõimu mitto-usaldamises. See omakord viis Locke mõttelo võimu süvoldada ja jaotada, et nii suveränisot võimu nõrgestada.

Locke näeb riiki juriidilise masinana, mis liigub kahekordses liikumises. Ta liigub kõigepoalt ise, samal ajal kui tema sees liikumine toimub. Ühelt-poolt riikidevahelised suhted ja teisalt riigi sisemised vahekorrad. Seepärast peab ka olema kaks võimu: üks riigi välissuhete jaoks, teine sisepoliitika juhtimiseks..

Riikide välissuhteid juhib föderatiivne võim, siseolu juhib aga seadustandev võim. Seadustandva võimu parim rakendusvorm on aga rahva representatiivivorm - parlament. Siinjuures igal seadustandval võimul on ülesandeks konkreetsetl kohandada loodusõigust. Positiivne õigus pole muud, kui need üksikjuhtumite lahendused, mida loodusõigus pole ottenäinud.

Samuti näeb Locke oma süsteemis veel kohtuvõimu, mis valvab seaduseandluse õigluse järele.

Parlament ei tohi segada riigi välissuhetesse - ta peab piirduma vaid sise-asjade juhtimisega. Vastavalt Inglise oludele näeb Locke parlamenti kuninga ja kahe koja koostöös, kusjuures aga parlament peab olema vahetult rahva teonistuses. Kui aga parlament enam tasakaalukalt ei funktsioneeri, tekib küsimus, mida peab rahvas toimima sarnase despootilise võimu käsitleja vastu. Siin näeb Locke võimalust, inimestel toetudes oma loodusõiguslikele õigustele, vastu hakata valitsevaille seadusile. Seega legaliseerib Locke revolutsiooni. See ide loodusõiguslikult põhjendatud revolutsioonist on tal laenatud independentidelt - puritaanlastelt.

Locke poliitilise liberalismi ja revolutsiooni õigustuse idee saigi Inglismaal ja Prantsusmaal valitsevaks õpetusoks valgustusajajärgul.

Saksamaal aga oli valgustusajajärgu sissejuhatavaks teoreetikuks Leibniz. Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716).

Sündis Leipzigris õigusteaduse professori pojana. Tegutses politikuna vürstikodade juures. Hiljem oli nõunikuks mitmete kuningate juures. Olles pidevalt poliitilise olu keerises, ei jätkunud tal aega omi töid viimistleda ja kavakindlalt esitada. Ta tähtsamad tööd on 1) "Monadoloogia" 2) "Uus looduse-süsteem", 3) "Uued esseed inimliku mõistuse üle".

Leibnizi metafüüsiline õpetus on väga komplitseeritud ja raske.

Leibniz on metafüüsiline idealist, s.o. ta näeb kõik materiaalsot obatöolisona - näivana. Sellele näivusole andis ta aga pluralistliku väljenduse. Ilm on moodustatud monaadidest - need on teadvusega varustatud olomuse substantsid. Need monaadid on aga oma teadvuseastme järele erinevad. Igal monaadil on kindel kujutelm, monaad funktsioneeribki ühelt kujutluselt ülemannes teiselo kujutluselo. Sealjuures on monaad välismõjudelo sulotud, elades oma elu täielikult endalo.

Kuid monaadide paljus on korraldatud paljus. Nad assotsieeruvad, moodustavad ilmakorra, kus kõik monaadid peavad üksteisega harmoniseeruma. Monaadid taotleavad täiust, s.o. absoluutselt selget mõtlomist. On käimas pidev progress uinuvalt, alateadvuslikult eksistentsilt, selge ja teadliku mõistuse töö poole, vaimlise selguse poole.

Teisoks peame vähe Leibnizi tunnetusteooriat vaatloma.

Leibniz eristas mõistusotödesid ja faktilisi tödesid. Teatavad tööd on loogiliselt vajalikud. Teised tööd aga on sellised, mille loogilisust meie ei taju. Näit. loodussaaduste ja kausaalseaduste juures meie ei saa nõuda, et siin kehtiks loogiline printsiip ja t a r v i d u s. Mõistuse tööd on seega abstrahooritud töölikkusest, nad on matemaatilised tööd.

On olomas seega loogiliste tödede süsteem, millele vastu seisavad mitte-loogiliselt põhjendatud tööd. Neid viimaseid tunnetame vaid kogemuste läbi.

Leibnizi idea liks oli kogu ilma tunnetada loogilise vajadusena ja otstarbena.

Ka riigi ja õigusfilosoofias rakendas Leibniz oma ratsionaalse demonstratsioonidee ja vaimlise täienomise ja progressidee. Siin ei tee Leibniz vahet kõlbluse ja õiguse vahel, vaid ühendab nad mõlomad loodusõiguse mõistesse, mis peab olema kogu õigusliku süsteemi alusoks.

Loodusõigus ei põhine teoorial, vaid praktilisel tõelikkusel. Loodusõigus põhineb loogilisele vajadusele. Kuna Leibniz ise deist oli, siis arvas ta ka, et jumalik mõistus küll ei dekreeteri juriidilisi norme, kuid ta avaldab omoti survet nende väljakujunemisele.

Leibniziarvates peab loodusõiguslikke aluseid ka riigis talletama. Õigusnormid loodusõiguses on sotsiaalsed normid - ühtlasi aga ka ideaalsed normid. Need loodusõiguse ideaalsed normid peavad olema aluseks positiivsete normide kujundamisele. Kuna aga on võimaliku kohe loodusõiguse norme rakendada, peab esialgu leppima positiivsete ajutiste normidega.

Leibnizi ideaalne riik koosneb häädtest inimestest - bonae vir - , kellel kõigil on ülimaks sihiks saada ideaalselt täiuslikeks inimesiks. Õigus peab aga olema relvaks, et elada ideaalselt täiuslikku elu.

Praktiline filosoofia on õnnelikkuse ja täiusliku elu teenäitajaks. Täiuslikkust enestes võime aga ainult tagada siis, kui tunnistame teisi, näeme teistes sama ideaalide taotlemist. Armastus - caritas - valitseb üksikute vahel ja hoiab neid koos. Selle armastuse, caritase - mõistet seob ta õigusnormidega. Õigus pole ju muud kui tõeliste väärtuste ja ideaalide tunnetamine. Loodusõiguse aluseid näeb Leibniz kolmes astenduses. Need kolm õigusliiki: 1) strictu jus - range õigus, 2) etvitasjus - õiglase õigus ja 3) pietas jus - armastav õigus.

1) Range õigus põhineb põhimõttel, et kellegile ei tohi halba teha. See tagab ühiskonnale eksistentsi minimumi, surudes maha kõige primaarsed egoistlikud instinktid. Eraõigus põhineb suurel määral sellele strictu jus'ile.

2) Etvitasjus põhineb põhimõttel, et igaühel peab antama temale kuuluv osa. See on juba õigusnormi kõrgem rakendus. See eeldab riiklikku, tsiviilgeooritud olukorda. Siin ei valitse mitte paljas egoism, vaid ka sensus humanitatis, inimlikkus ja altruism. See õigus loob alused erinevatele ühinguile ja kõrgemale koosolule. Jus publicum, kui ühiskonnaõigus on samuti rajatav sellele õigusele. Peab tähendama, et niivõrd range õigus kui ka õiglase õigus peavad samal ajal valitsema, ilma teineteist väljajätmata.

3) Pietasjus - kõlbline õigus. Selles näeb Leibniz moraaliteedi kõrgemat printsiipi. Siin taotletakse rohkem kui ainult õiguslikkust. Armastav enesohverdamine teiste heaks on siin juhtivaks printsiibiks. See ohvrimeelsus, mis tavaliselt esildub patriotismis, on võimalik vaid religioöses inimesel. Ainult usu abil jõuab inimene ennast pühendada kõrgemale ideaalidele. Kui inimese moraalsed alused kaovad, langob kogu õiguskord tagasi primitiivsema astmele, julma omakasu alustele.

Selle Leibnizi filosoofia mõju all olid paljud saksa mõtlejad ja hilisemad õigusteoreetikud.

Christian Thomasius.

Sündis Leipzgis 1655.a., alles hiljem samas linnas õigusteaduse professoriks.

Tema keskne töö on "Fundamentum juris naturae et gentium".

Thomasius oli ratsionalist, uskudes ainult mõistusesse. Kuid õpetuses riigist ja õigusest ta lähtub siiski erinovaist alustest. Thomasiuse järelle inimliku koosolu alusteks on a r m a s t u s. Seega pole inimene ka sugugi egoist, vaid filantroop. Alles hiljem, riikliku korra tekkides, inimene muutus egoistiks, kuna eranduslikud alused riigivormides criti soodustavad sellise mentaliteedi tekkimist.

Riik on tekkinud inimeste ühinemistungist, kuna nad üksikuna on liig j o u e t u d j a r u m a l a d.

Mis puutub valitsusse, siis on see riigis t a r k a d e ainumonopoliks. Normide abil juhivad nad rumalat massi. Need tarkade poolt antud normid on kahesugused: 1) nõuandvad normid - need on kõlbluse normid ja 2) käskivad normid, need on õiguse normid.

Peab veel tähendama, et Thomasius oli vastavalt oma õpetusele õige äge ja radikaalne eranduse vastane. Kuid kommunism eeldaks palju rohkem kõlblalt arenenud inimesi ja tagasimineku sellisele ühiskonnakorrale toimub järkjärgult, inimesi sisemiselt kasvatades.

XVIII saj. valgustusajajärk.

Üleminok 17.saj. valgustusajajärgust 18.saj. valgustusajajärku on pidev ja voolav. Üldse on selgitusajajärgu isoleerustavamaid jooni raske leida.

Üldiselt filosoofilisi aluseid muudetakse. Ei tegelata niipalju metafüüsiliste teooriatega, vaid rohkem praktilise filosoofiaga - eetika, sotsioloogia ja ühiskonnafilosoofiaga.

Samal ajal tekib suur alustemuutumine kogu hariduse alustes. Traditsiooniline kultuur satub vastu filosoofiaga. Ajaloo iganenud vorme tahetakse filosoofilise relvaga uuendada. Saab tarvilikuks filosoofiat laiadele hulkadele serveerida. Teda hakatakse kirjutama tavalises keeles, mitte enam ladina keeles.

Tunnetusteoreetilised probleemid saavad taas keskse tähtsusega probleemaks. Neid tahetakse lahendada täiesti ratsionaalselt ja vastuvõetavalt inimese mõistusele. Siin on seejuures süsteeme väga erinevaid. Meie vaatleme neid ajalises järjestuses maade järele.

Saksamaa. Cristian Wolff (1679-1754).

Sündis Breslaus 1679.a. Õppis Jenas usuteadust ja filosoofiat. Tutvus Leibniziga, kes talle Halle ülikoolis filosoofia professori koha soovitas. Suri Halles a. 1754.

Wolff'i kirjanduslik tegevus on väga viljakas. Oma õigusfilosoofilised mõtted on ta avaldanud oma tähtsamas traktaadis: Jus naturae et gentium methodo scientifica per tractum. Oma esimestes töödes on ta Leibnizi mõju all, teises mainitud töös aga Thomasiuse mõju all.

Nagu Leibniz, nii ka Wolff näeb looduse alustes täiuslikkuse poole püüdmist. Selles loomulikus sihindis täiusele peitub moraalne seadus. Ta on vaid teadvusse tõstetud vorm eetilisest arengust täiusele. See abstraktne eetilise käitumise vorm ongi võtnud seaduse kuju.

Filosoofia määrab need metodoloogilised alused, kuidas seda sihti taotleda.

Et saavutada isiklikku täiust, peab kaasa aitama teiste täiendamisele. Seega sotsiaalne elu on eelduseks isiklikule täiendamisele. Talle on ka riik selline asutus, mis meie vaimlisi nõudeid ja püüdeid peab juhtima.

Riik peab kodanikke eetiliselt kasvatama. Riik peab vormivalt, korraldavalt ja juhtivalt igasse sotsiaalsesse alasse sisse tungima.

Riik siiski ei teki spontaanselt, ta on mõistuse teadlik sünnitis, mis avaldub riigi loomise leppes.

Faktiliselt on palju riike. See olukord näib Wolffile ebasobivana. Ideaaliks oleks üldine ja ühine ilmariik, kes ülima kõlblise vormina inimeste üle valitseks.

Vico (1679-1755)

Ta oli itaallane. Suurt tähtsust ta ei evi. Ta peatöö on "Uus seadus". Vico on loodusõiguse vastane. Ta arvab, et õpetus loodusõigusest ja riikiloovast leppest vaid väga hiline ajaloo produkt on.

Inimlik ühiskond areneb ajalooliste seaduste alusel. Sotsioloogilised seadused määravad rahvaste ja riikide saatuse. Vico teeb vahet üldiste seaduste ja meie tegevusest resultaadina püstitatud seaduste vahel. Esimäegi neterogomeomia on aluseks seaduste formuleerimisel, kusjuures eesmärgiks on looduseseaduslikel alustel põhinev sotsiaalelu tunnetamine. Riik on üks sotsiaalse arengu aste. Riigi olomasolu eeldused muutuvad aja jooksul. Kuid see muutumine toimub pidevalt, evolutsiooniliselt. Riiki võib võrrelda organismiga, mis alatasa areneb ja täieneb, kuid mis ka sureb.

Vico näitab, et pikema arengu jooksul riik leiab enda kord samalt kohalt, kust ta algas. Kõik kordub sotsiaalses olus fataalse paratamatusega. Tõde peitub ajaloo arengus, mis on omakorda funktsionaalses sõltuvuses kogu vaimu arenguga. Sellegipoolest annab Vico mütoloogilisele uuringule suurima tähtsuse, kuna siin peituvad selgelt inimliku arengu alused. Rahvaste arengu määramiseks uurib ta põhjalikult ajalugu. Ta näeb inimkonna kultuuris 3. perioodi: 1) usuline periood, mida ta ka mütoloogiliseks ajastuks nimetab. See on poeetiline vaimu ajastu. Eriti huvitas teda, milliseid vorme see mütoloogiline ajajärk sotsioloogiliselt lõi. Perekonk, seisuste väljakujunemine ja traktaatiline monarhia on selle ajastu tunnused. 2) heroiline ajajärk, - on kääriv ajastu, revolutsioonide ja võitluste ajastu, kus monarhia hävitatakse ja asemele astub aristokraatia. 3. aste on ajaloo humaanne periood. See on kultuurse demokraatia ajajärk. Siin ei toetuta enam usule ja irratsionaalsele printsipiile, vaid puhtale mõistusele, mille puhtamaks avaldusvormiks on filosoofia. Mida tavaõigus ei valitse, vaid suveräänse mõistuse poolt loodud õigus. Vahed inimeste vahel kaovad seisuste mõttes. Küll jäävad aga majanduslikud vahed. Ühtlasi arvab aga Vico, et demokraatia on ka ülimalt hädaohtlik. Samaväärsus viib liigse egoismi rõhutamiselo, mis hiljem viib hierarhiale ja skopsisele. Nõnda inimesed demokraatia läbi uuesti barbariseeruvad ja tungivad uuesti algelisematele riigivormidele - diktatuurile ja monarhiale. Vanad vormid alustuvad uuesti, pöördutakse tagasi mütoloogia juurde ja kogu tsükklus võib uuesti alata.

Montesquieu (1689-1755).

Tema kodanlik nimi on Charles Louis de Serondat. Sündis Bordeaux'is 1689. a. Kuulus aadliperekonda, kust pärandas ka nime Montesquieu. Esimene suurem töö "Pärsia vaim" ilmus 1721.a. Siin kritiseerib ta kirikut ja ühiskondlikku korda. 1748.a. ilmus ta tähtsaim töö "Seaduse vaim", mille loomisele ta oli pühendanud pool oma eluiga. See töö sai ka määratu menu osaliseks. Katsumo sead avaldatud mõtteid resumeerivalt esitada:

Montesquieu järele sotsiaalne elu on looduses antud tõsiasjade funktsioon. Seadust defineerib ta kui vajalike asjade loomu korraldust. Mida ta asjade loomuse all mõtleb kaunis selgusetuks. Seadused on mimesugused, vastavalt loomulike olukordade erinevusele. Ta püstitab kindlaid kultuuri tüüpe, sotsiaalseid vorme - mille avaldusvormid on väga erinevad.

Ühiskond näib talle organismina, mille kõik momendid on seotud teineteisega. Analüüsisel ühiskondlike organisme leiab ta siin 4 tüüpi ja elementi:

1. causa materialis - aine, millest riiki moodustada,
2. riigi loomus - causa formalis,
3. riigi printsiip - mis on liikumapanev jõud igasuguse struktuuri läbiviimiseks, - causa etticia.
4. causa finalis - riigi siht, idee ja eesmärk.

Kui ta selliselt veel skolastiliselt riiki analüüsis, erineb ta oneti teistest oma relativismiga. Iga tüüp on ajalooline tõsiasi ja täiesti õigustatud. Sellega siduneb tal ka muidugi õpetus väärtuste relativismist.

Ka M. räägib mingist loodusseisukorrast, mingist barbaarsest inimeskonna olukorrast, kust meie areng on lähtunud. Enesealahoitung on olnud selleks kihutavaks jõuks, mis on inimkonda edasi viinud.

Tema konstruktiivse hüpoteesi järele loodusseisukorras inimesed pidid enesotalletuse otstarbel omavahel rahu tegema. Ka majanduslike hüviste saavutamise nõudis rahulikku kooselu. Ka seksuaalsed mõjud perekonna loomisega aitavad ühinemisele kaasa. Nõnda tekib teatav kord. Edaspidi saab üha enam selgeks refleksioon kooselu vajadusest. Selle refleksiooni produkt on loodusõigus. Sellest on tõusetunud kõik hilisemad riigitüübid.

1. Ta arvab, et riigikujunemise mooduseks vastavaks tüübiks on suur mõju kliimal. Kliima all mõtleb ta pinnase headust, geograafilist asendit ja ilmastikku. See kõik mõjub inimeste psühholoogia väljakujunemisele, millele peavad vastama ka poliitilised vormid. Vastavalt sellele, kas riik on saareriik, maa-riik, väike- või suurriik, - vastavalt sellele peab ka riigivorm kujunema.

Palav kliima ei soodusta inimese täielikku arengut. Ka liig külm kliima võimaldavat vaid barbaarset eksistentsi. Kõige sobivam kultuurseks riigiks on paras, subterraanne kliima.

2. Riigiloomus. Selle all mõtleb ta õieti riigirakingut. Siin esitab ta 4 vormi: 1) demokraatia, 2) aristokraatia, 3) monarhia, 4) despootia.

Demokraatia on rahvavalitsus. Suveräänne rahvavõim on siin ülim instants. Kuid rahvas ei saa vahetult valitseda. Ta valib valitsevad instantsid, milleks on parlament -sonat. M. näeb demokraatia normaaltüübina endist Rooma demokraatiat.

Aristokraatia on vähemuse valitsus ja peab seega kangeid abinõusid võimutalletamiseks käsitlema.

Monarhias avaldub üksiku monarhi suverääniteet. Kuid ka despootias avaldub üksiku suverääniteet. Monarhias aga on alati vahendajaid võime, mis relatiivselt valitsejast rippumatud on. Selleks on privilegieeritud aadel. Monarhia võib ainult seal eksisteerida, kus on olemas privilegieeritud aadel.

Despootias aga valitseja pole piiratud ei objektiivsete ega subjektiivsete õigustega. Siin puudub vahendaja instants. Rääkides despootiast, mõtleb ta siin all omaaja Türgit. Monarhia all aga näeb ta prototüübina omaaja Prantsusmaad.

Nood on M. järele riigi formaalsed tüübid. Iga riigikord peab vastama rahva psühholoogilistele omadustele.

Demokraatia puhul peab rahvas poliitiliselt vooruslik olema. Armastus samaväärsusele ja ühetaolisusele on demokraatia alusteks. Demokraatia võib ainult orandjuhtudel kestvalt ja heades oludes püsida.

Aristokraatia vajab kõikide kodanikkude distsiplineeritust. Aristokraatias on alati talletunud kompromissi vaimsus monarhia ja demokraatia vahel.

Monarhia põhineb austuse printsiibil. Suverään peab alati oma võimu õiguse raamides rakendama. Siin oleneb kõik sellest, kas aadel suudab monarhile vajalikku vastukaalu osutada. See aga on ainult siis võimalik, kui aadel on oma austuses ja kõlblises üleoolekus veendunud.

Despootia põhineb hirmutundele. Kui elanikud on täiesti kantud hingolise vastupanematusse mentaliteedist, siis on despootia rakendatav. Ta on madala vaimlise arengastme tundemärk riigis.

Riigi kandvamaiks ideedeks on sisemine vabadustahe. Kuid võib olla ka kuulsuse ja võimu täius, mis avaldub võimupoliitikas. Riiki on seega tahetud näha reaalsena, tema tegelikust avaldusvormest tõmmata kaugolculatuvaid õigusfilosoofilisi järeldusi.

Võimude astendus.

Politiiline vabadus on ainult siis kindlustatud, kui võimud on ühevõrriliselt, tasakaalukalt jaotatud. Igasugune suveräänsus tuleb lahutada kolmeks erivõimuks, et vältida ühe suverääni (monarki) kuritarvitusi. Need kolm võimu on: 1) seadusandlik, 2) täidesaatev ja 3) kohtuvõim.

Seadusandlik võim annab seadusi, täidesaatev võim valitseb, olles ühtlasi esinduslikuks normiks ja läbikäimissubjektiks välisriikidega. Kohtuvõim peab karistama kuritegevust ja vältima kodanike omavahelisi tülisid.

Õieti on see võimude jaotamise teooria Lock'e leiutatud, kes samalaadsest Montesquieuuga neidsamu mõtteid avaldas, ehkki vähe teisendatud kujul - täidesaatevat võimu nimetas Lock'e föderatiivvõimuks. Kuna aga prantsuse literatuur omas üldtunnustatud seisundit, pääsesid ka Montesquieu mõtted üldiselt esile, varjutades John Locke teooria.

Politiilist vabadust näeb Montesquieu selles seaduspärasuses, mida seadusandlik võim ette dikteerib. Selline on ideaalne riik, kus kõik elunähted juba varem on seadusandlikult reglementeeritud, mis ei luba üldse kahtepidi toimimist.

Kuid poliitilise vabaduse talletamiseks ei piisa üksnes võimude lahutamisest, vaid on tarvilik ka veel võime tasakaalustada, et ükski neist 3-est võimust ei osutuks tugevamaks. Küsimusse tuleb siin ainult täidesaatev ja seadustandlik võim, kuna kohtuvõim on juba oma loomult täiesti erandlik ja iseseisvaid funktsioone täitev.

Täidesaatev võim peab seadusandliku võimu suhtes haldama 1) õigust seadusi kinnitada ja 2) rahvaesindust tarbekorral laiali saatma. Vastukaaluks aga seadusandlikul võimul peab olema kontrolliõigus täidesaateva võimu üle ja õigus täidesaateva võimu suhtes seadusrikkumise puhul funktsioone tarvitusele võtta.

Montesquieu vaated õigusele.

Kogu eksisteeriv maailm on seadustega reglementeeritud. Jumalusel, materjal, taimedel, loomadel, inimestel - kõigil on omad seadused. Üheltpoolt on need loodusseadused. Näit. inimeste suhtes: rahuigatsus, toiduvajadus, sugutung, ühinemistung, õnnetung, ühe sõnaga inimese algelisemad, primaarsemad tungid ja ajed. Kuid peale nende primaarsete seaduste, inimesed, kui mõistuslikud olevused, võivad luua ka teisi seadusi kõrgema ja intellektuaalsema taotlussihiga. Need on juba mõistusseadused, positiivsed seadused. Positiivsed seadused on loomult alati piiravad, korraldavad seadused. Nad korraldavad inimeste omavahelist suhtlemist sel teel, et katsuvad vältida üksikute egoistlikke ja vägivallale tendeerivat ajesisid. Sellega aga need positiivsed seadused komplekteerivad loodusseadusi, on neile täiendavaks, kuid ühtlasi kultuursemaks jätkuks. Kuid vahel võib tõesti juhtuda samuti, et positiivsed seadused, seaduslikud normid, satuvad kollisiooni, vastollu loodusseadustega: näit. norm, mis määrab surmanuhtluse orjale, kui ta enesekaitseks tapab vabainimese, on otseses vastolus loodusseadusega, sest vaadeldes orja toimingut loodusõiguse seisukohalt, siis ta on toiminud oma parema sisetunde järel ja õieti.

Positiivseid seadusi võib liigitada järgmiselt: 1) seadused, mis reguleerivad rahvaid kui tervikuid, need on rahvusvahelised seadused ja kodifitseeritult moodustavad rahvusvahelise õiguse, 2) seadused, mis määravad ära vahekorrad ja suhted üksikkodanike ja riigivõimu vahel, moodustavad poliitilise (avaliku) õiguse, 3) seadused, mis korraldavad kodanike eneste vahelisi suhteid ilma subordinatoorse alluvuseta, on tsiviil-õiguse alusteks.

Nagu juba varem mainitud, peavad igasugused seadused peale oma siseise struktuuri olema ka veel kohandatud antud riigi subjektiivsele omadustele: kliimale, geograafilisele asendile, varanduslikule ja vaimlisele tasemele ja samuti sellele vabadusmäärale, mis igal kodanikerühmal kasutada.

Kõigi nende omaduste kogumist nimetabki Montesquieu seadustevaimuks. Kuigi just "seaduse vaimu" probleemi lahendamise pidi olema Montesquieu peamiseks elutööks ja kardinaalseks ülesandeks, siiski tänapäeval tunneme Montesquieu õpetusest seda osa palju vähem, võrreldes näit. tema võimudelahutamise- ja tasakaalustamisteooria kõrval.

Õpetus ideaalsest riigist.

Ideaalseks riigiks, kus iga üksiku kodaniku vabadused kõige paremini tagatud on, peab Montesquieu konstitutsioonilist monarhiat.

Seadusandlik võim konstitutsioonilises monarhias peab kuuluma kogu rahvale. Muidugi saab rahvas seda võimu teostada ainult esindajate kaudu. Esindajate valimiseks on rahval üldine valimisõigus.

Montesquieu pooldab kahekojalist parlamenti. Eriti tõstab ta siin esile ülemkoja instituudi, kui vaimlise paremiku ja rahvakeha ideaalidele lähemal-

seisjat organi. (Märkus: eelmisel lühiküljel alt 33.rida: "restriktiivsed seadused

Ülemkojal peab olema õigus muuta alamkoja otsuseid. Sellega saab vältida riigi liigset demokratiseerumist, mis võib ainult anarhiale viia.

Täidesaatev võim peab olema monarhi käes, kuna see võim, nõudes kiiret ja paendlikku teotsemist, saab ainult ühe isiku käes häid tulemusi saavutada. Monarh on sealjuures täiesti puutumata isik, ta on veel enamgi: otse püha isik, keda üldse ei saa vastutusele võtta. Kui aga monarh siiski ajuti halvasti toimib, on selles süüdi vaid tema lähemad nõuandjad, ministrid ja neid tuleb vastavalt karistada parlamendi poolt.

Montesquieu on konstitutsionalismi looja. Ta õpetus võimude lahutamisest ja tasakaalustamisest omab maailmakuulsuse. Väga paljud riigid on koopteerinud tema õpetusi tegelikkude riigivormide rakendamisel ja tema mõju selles osas on kehtiv veel väga suurel määral tänapäevani.

Rousseau (1712-1778).

Jean Jacques Rousseau sündis Genfis 1712.a. Ta isa oli kellasopp, sealjuures väga kergemeelne ja alatasa skandaalidega seotud inimene. Oma alghariduse sai Rousseau ühe kalvini preestri koolis, minnes hiljem aga üle katoliku usku, eriti vahepeal tutvunud proua Walsons'iga mõjutisel, kelle tutvus talle sai otsustava tähtsusega ka hilisemas elus. Nimelt viibis ta tema mõisas hiljem 8 aastat ja see on tema viljakam ning ilusam ajajärk. Hiljem siirdus ta Pariisi, olles väga mitmesugustel teenistuskohadel, elades seikleja elu.

1762.a. ilmus ta kuuluis pedagoogiline töö "Emile", mis tunnustati Pariisi parlamendi poolt usuvastaseks ja mis ära põletati. Rousseau põgenes Šveitsi, kuid ka siit põgenes ta edasi Inglismaale, kus elas kuni 1770.a., mil avanes võimalus Pariisi tagasi siirduda.

Alalised tagakiusamised mõjusid väga häirivalt tema majanduslikule olukorrale. Ta põdes oma hilisemal eluaastail raskel kujul tagakiusamismääniat. Ta suri 1778.a. ja paljud oletasid enesetappmist.

Tema töödest on tähtsamad õigusfilosoofiliselt "Contrat social" - Ühiskondlik leping. Siin peitus tema õpetus õigusest ja riigist.

Nagu juba "Emile'ist" selgub, näeb Rousseau inimkonna õnneaega loodusseisukorras. Inimesed elasid sel ajal täiesti õnnelikult, olid omavahel rahu ja õiguslikult võrdsed. Kuid eraomanduse tekkimine hävitas selle ideaalse idüll. Inimesed muutusid varade ahnitsenemisel kurjadeks. Kuna kaootiline segadus läks juba liiale, inimesed otsustasid organiseerida ühendatud jõudu, minna üle riiklikku seisukorda.

Siirdumine riiklikku seisukorda sündis lepingu alusel - selle aktiga inimene obligatoorselt andis ära oma loodusliku vabaduse, saades selle eest vastu kodaniku vabaduse ja omandusõiguse oma omandi peale.

Suveräänne võim riigis on täielikult rahva käes. Sellele põhimõttele ongi rajatud kogu Rousseau rahvasuveräniteedi õpetus. Rahvas ei saa oma suveräänsust tükeldada, jaotada ega võõrandada üksikutele isikutele või isikute gruppide. Isegi parlamendile, otsesele rahva esindusele, ei saa seda suveräniteeti üle anda. Õiguslikult kehtivad normid peavad olema tehtud rahva terviku poolt avalikul rahvakoosolekul või üldse plebestitsi abil. Nagu näeme, eitab Rousseau seega konstitutsionalismi ja parlamentarismi ning tunnustab ainult demokraatsi tema puhtamal kujul. Rahvahääletusel ilmneb rahva tahe, mis ongi kõrgemaks suveräniteediks riigis. Kuid selle kõrgema suveräniteedi, rahvatahte teostajaiks ja rakendajaiks on oriinantsid - kas monarhi, ministrite või ametnike näol. Soda rahvatahet rakendajate kogumit nimetab ta valitsusoks. Valitsus peab olema otseselt rahvatahte teenistuses ja sõltuvuses rahva suveräniteedist. Ja kui Rousseau räägib erilistest riigivormidest, siis võtab ta siin aluseks mitte suveräniteedi, mis jääb igal juhul rahva kätte, vaid valitsust moodustavad isikud. Sarnane riigivormide jaotamine on seega Rousseau järgi puht formaalne klassifikatsioon. Rousseau eitab lepingut rahva ja valitsuse vahel. Ainult valitseja seaduste abil on kõrgem valitsusvorm. Seadus aga on juhitud konkreetse juhu lahendamiseks. Kui rahvas annab seadusi, siis see on vaid üks valitseja akt, kuid valitseja vahendusel kujuneb see müstilisel toel demokraatiaks. See on kaunis müstiline spekulatsioon.

Rahvas nimetab ja valib ka valitsejad. Seega valitsejad pole töölisel valitsejad, käskijad - nad on vaid komissarid, ametnikud. Rahvas võib neid ainult igal ajal ka minema kihutada. Rahva vastu on nad täiesti võimetud. Ka riigikorda võib rahvas igal ajal muuta.

Valitsejad on siin nähtud täiesti võimuta ja aupaistuseta kujudena, kes on ainult tavalised tööriistad seaduste rakendamiseks. Kuna aga ka need valitsejad tihti kuritarvitavad ja oma võimu ülehindavad, siis võib nii kogu vabariik orjaderiigiks muuta.

Selle ohu vastu on Rousseaul rajatud vastav tribunaal. See tribunaal võib ainult valitseja samme kontrollida. Igal ajal võib ta valitseja sammudele

voto peale panna ja rahvuskogu kokku kutsuda. See instituut on seega kõrgem poliitsei.

Kuid sellelogi vaatamata näeb Rousseau sellise riigi täielikku kujunemist evolutsiooniliselt teol täiesti võimatuks. Enne peavad inimesed teatava moraalse miinimumi saavutama, et sellist riiki üldse kujundama hakata. Poliitilise kõlbluse kõrge ideaal peab andma kõrgelt kõlblikke autoriteete rahvast enesest. Need kõrged isiksused valgustavad rahvast ja otse jumalasarnaselt juhivad inimesi. Rousseau arvates sarnane jumalalähedane mees annab töölikke seadusi, mitte faktiliselt, vaid tegelikult, kuna rahvas lihtsalt tema õpetusile järgneb.

Ainult väiksed riigid saavad ideaalseiks riigeks kujuneda. Rahvas ei tohi liigselt suur olla ega riik liig laialdane.

Rousseault paluti kaks korda kahelo väiksele riigile põhiseadust kujundada, nimelt Poolale ja Korsikale. Kuid ta loobus sellest. Rousseau äratas määratud tähelepanu. Tema rahva enesevalitsuse ja seadusandja idee, ühes valitsuse eksokutiivse iseloomu selgitamisega said paljude poliitiliste õpetuste aluseks 18. ja 19. sajandil.

Siinjuures on aga tähtsam, et see demokraatlik siht oli rajatud demokraatia kaitsmise ideele. Valitsus rahva poolt sunnituks võimaldas kodanikele täielikku vabadust. See demokraatia on despotiline demokraatia. Kodanikud on oma õigustes täiesti vabad ja piiramatud. Ühtlasi on Rousseau demokraatia liberaalne, ilma võimu jaotamata ja tasakaalu Montesquieu vaimus loomata.

Tähtis oli samuti tema idee sarnasusest. See sarnasuse idee on alati konfliktis vabaduse ideega. Et saavutada sarnasust, peab igatse vabadust piirama. Rousseau arvas, et tuleb ainult formaalset sarnasust taotleda: et kõik vaid seaduse ees on sarnased. Subjektiivne ebasarnasus on siiski tema juures eeldatav. Pealogi lülitab ta osa rahvast (naised ja alacalised) sellest vaatlusest välja. Ainult siis, kui vahed juba väga suureks lähevad, muutub see ebasarnasus hädaohtlikuks. Eriti sotsialistlikest ringkondadest tõlgendati Rousseau sarnasuse ideed, kui vaid pääliskaudset ja näivat sarnasust.

Teisalt rõhutatakse, et sarnasuse ideed üldse ei saa demokraatlike vahenditega saavutada. Selleks peavad olema hoopis teised abinõud (näit. töölist-diktatuur).

Kuna ebasarnasus on alati ühe kihi valitsemine teise kihi üle, siis kui Rousseaud õieti tõlgendada, peab otse sunnikorras selle sarnasuse looma.

Need kaks vastandvoolu - liberaalne sotsiaaldemokraatia ja kommunistlik kallak on, nagu näeme, väga palju just Rousseau alustest lähtunud.

Inglise valgustusajajärk.

Inglise valgustusajajärk kandis teist vaimu kui Prantsusmaal. Siin käsitleti probleeme ratsionaalsemalt ja süstematiseeritumalt. See vaim on ka 18. saj. valgustusajajärgus mõõduandev. Taheti kõiki poliitilise elu tõsiasju uuendada ja neid teoreetilisse meetodi suruda. 18. saj. alguse filosoofidest on on tähtsamad Hill ja Shakespeare, Smith, Jo j.t.

Hilal konstrueerib mesilasteriigi, mida ta kommenteerib filosoofiliste vahemärkustega. "Mesilasjutt" on konstruksioon mesilasriigist, kus valitseb täiesti kommunistlik kord. See kord nähakse surnud korra, kus kõik elu seisatub ja kus kõik on üldise hüvangu ohvriks toodud. Töö põhiidee on see, et kõik inimesed on egoistid. Kuid koostöötades tekib kõigile kasulik kord, mis on kõigile vastuvõetav. Olemasolu eest võideldes on kõik sunnitud kõige paremat ja suuremat taotlema. Sõda kõigi vastu on sotsiaalse elu aluseid, kus igaüks tahab pääseda mõjule. Kuid selle võitluse tagajärg on kõigile vastuvõetav kord, kus isiklikud huvid on teiste huvidega segatud. See süsteem loobki riigi. Ainult sellise vaba konkurentsi abil saabki liberaalset korda luua, kus vaba egoistlik võistlus on üha kõrgema elundivaks jõuks. Isiku huvi saab siin kõrgema kultuuri alusteks. See õpetus sai hiljem utilitarismi alusteks Lääne-Euroopas.

Teine vool, keda edustas Shakespeare, Smith, Bentan j.t. nägid vastupidi moraalses alustes riigituge. Arvamine, et õpetus riigist ja õigusest, peab rajanema moraalsele alustele, näitab, et see vool pidi toetuma psühholoogia alustele. Seda moraali sai vaid induktiivselt konstrueerida. See on vaid moraalsete tõsiasjade järjestatud kirjeldus. Siin tuletatakse alati psühholoogilistest teooriatest moraalset norme.

Teine selle filosoofia tundemärk on selle voolu irratsionaalne iseloom. Nagu hää ja halb on tuntud, tundmuse kaudu tajutavad, siis ka moraalne on vaid tundega läbielatatav ja mitte teooriate rakenduses tajutav. Teoreetiline seletus saab siin interpreteeritud irratsionaalse tundmuste valgusel.

Jo. Tema peatöö on 1784.a. ilmunud töö "Õigluse tunnetusteooriaist". Selles tunnetusteoreetilises töös ta selgitab, kuidas kõik tunnetav tuleb tagasi viia ürgsele elamusile. See radikaalne sensualism põhineb loogika

seadusile, mis aga on irratsionaalsed, ürgsed hinge tavad. Ei ole mingeid õhusrippuvaid, puhasratsionaalseid printsiipe. Kõik meie üldistused on vaid silmapilksed konstanteeringud, mis võivad ka teisiti avalduda. Sellest peame järeldama, et kogu teadus on kõrgemal määral relatiivne. Meie teadvus ripub ära meie hingelistest alustest ja ei saa seega olla objektiivseks alusteks mõiste piiritlemisel kindlate teooriate vormides. Inimesed näevad asju väga subjektiivseis värvinguis. Iga tõde on vaid meie eneste kitsas subjektiivne töökspidamine. Seega tunnetuse ja teaduse väärtus on relatiivne tema töölikkuses. Siin saame teaduse väärtust hinnata vaid tema kasulikkuse järele. Tema väärtus on puhtalt praktiline. Kui meil võimaldub teaduse abil praktilisi tulemusi saavutada, siis on teadus oma ülesande täitnud. Ainult see utilitaarne väärtus on õige teaduse ja tunnetuse väärtus.

Jo on seega utilitarist ja skeptik. See tunnetusteooria teeb igasuguse metafüüsilise arutluse võimatuks. Sellele on rajatud ka tema eetika.

Rahuldus ja mitterahuldus on põhitundmused, millele on rajatud meie hingeliste liikumiste teed ja kirgede avaldusvormid. Hea ei lange alati kokku rahuldusega. Peab olema midagi väljaspool meid, mis on hea ja halb. See objektiviteet ja illusioon saab võimalikuks vaid ühiskonnas. Kooselu on võimalik vaid teat. psühholoogilistel eeldustel. Nendeks eeldusteks on esiteks: sümpaatia - võime teist mõista ja teiste tundmustele kaasa tunda. Sellele tundele rajaneb inimeste käibe üksteisega. Sellest kaasatundmise ja mõtlemise võimest tuleb ka võime teha võrdlusi üksteise vahel. Inimene muutub võimeliseks objektiivselt hääd halvast eraldama.

Kuid ühtlasi peab igaühele isiklikult sarnane erapooletu hinnagutegemine olema hingeliselt rahuldav ja lõbupakkuv. See aga loobki aluseid moraalseks tundmuseks.

Õigus pole midagi muud kui võime konflikte ja väärtuste erimõõdupuid kõrgemalt vaatluspunktilt hinnata ja tunnistada. Kuid mingit moraali süsteemi ta siiski ei loo. Moraal on vaid üks vahend meie olemasolu talletamiseks.

Oma töös "Esseix moral and politic" ta annab väga terava loodusõiguse arvustuse. Loodusõigus on eksinud teoreetikute poolt loodud. Inimene ei ole kunagi poleeritud olend olnud. Riik pole loodud mingi leppe läbi, vaid lihtsalt olemasolu võitluses. Oma riigiõpetuses ei piirdu ta mitte ainult konstruktsioonide tegemisega, vaid tahab ka valitsuse psühholoogilisi aluseid uurida. Esiteks kuulatakse valitsust harjumusest ja traditsioonist. Sotsiaalne elu põhineb tavaõiguse normidele. See tava omab suure väärtuse, selle läbi on alles igasugune kord võimalik. See traditsioon on küll vajalik, kuid ta pole püsiv. Ta on vaid ajalooline mõiste - alatasa muutuv.

Avalik arvamine on see objektiivne, nivoomõiste, mis tuletatud paljude üksikute arvamistest. See on ka see alus, millele iga valitsus võib toetada. Ta jääb seega konservatiivseks. See ühtlasi ühendab teda relativismiga. Pole mingit ideaalset riiki, tuleb lihtsalt kohanduda maksvale korrale. Ta manitseb meid ettevaatusele. On alati kasulik toetuda temale ja mitte tormata politikas konstruktivistlikesse teooriaisse ja katsetesse.

Adam Smith. Ta omandas oma vaimsed alused füsiograatidelt. Tegelades majanduslike küsimustega, haaras ta siiski ka riiklikke küsimusi oma vaatlusse.

Smith, olles liberaalne ökonomist, näeb riigiideaalina samuti liberalistlikku riigikorda. Ehkki ta oli tööstuse suur pooldaja, ometi ta tundis olevat huvi ka tööliklassi vastu. Kuid üksikute sotsiaalsete gruppide asetu- se ja vahekorra kujunemised tuletas ta nende eneste võimusuhetest ja kokkuleppes- t, ilma et sinna riiklik võim vahele segaks. Vaba jõudude mäng ühis- konnas tasakaalustab igasuguse riigivormi ja loob aluseid igale ajajärgule vastavaks riigivormiks.

Immanuel Kant (1724-1804).

Immanuel Kant sündis Königsbergis. Astus juba noorelt ülikooli. Hiljem oli kodukooliõpetajaks. Juba varakult algas ta teaduslik töö, kuid see ei olnud veel kuigi tähtis. Saades Königsbergi ülikoolis hiljem loogika ja metafüüsika professori koha, algas ka ta viljakam loominguperiood. Ta hakkas kritiseerima olemasolevat filosoofiat. Ilmusid ta "Die Kritik der reinen Vernunft" ja "Praktilise mõistuse kriitika" ning "Religioon puhta mõistuse pii- rides". Õigusfilosoofiliselt on tähtsamad ta tööd: "Kommene ja metafüüsika alused", ja "Õigusteaduse metafüüsilised põhialused".

Kanti filosoofia on katse ühendada Wolffii ratsionalismi ja inglise em- pirialismi. Need kaks voolu näivad Kantile ühekülgeina. Ta tahab neid ühen- dada, mitte eklektiliselt vaid printsipaalselt. Ta arvas, et empiirikuil on õigus arvata, et kõik tunnetus oleneb meie meelte vastuvõtuvõimest. Teisalt arvas ta, et teadvuseks meeleline kogemus ei piisa. Milline tajung on korrapäratu ja kaootiline segu välismõjundeid. Neid kogemuse toormater- jale korraldada võib ainult mõistus. On võimatu kõike, mis meis peitub, otse-

kohe korrapäraselt näha ja tunnetada. Arvamine, et ainult kogetav on tunnetatav, viib Kanti metafüüsika täielikule eitamisele. Iga metafüüsiline teooria on oma olemuselt ebateaduslik, teda ei saa põhjendada ega rektifitseeda. See kõik seisab sealpool teaduse piire.

Hüljatos metafüüsika, tahab ta oma filosoofia põhjendada tunnetusteooriaga. Aga seda tunnetusteooriat saab ta praktilise filosoofiaga - tahtefilosoofiaga. Meie moraal pole veel teadus, kuid tahte alustes on ometi tunnetuselement. Kõik moraalsed väärtused on vaid tunnetuse alustel põhjendatavad. Edasi arvab ta, et tahte valdkonnas on juba olemas need eeldused ja tingimused, mis tagavad moraalil alused. On olemas tõesid: jumal, igavik, hing - mida on tarvis praktilise teadvuse eksisteerimiseks - teoreetiline mõistus aga keeldub neid põhjendamast. Ometi on praktiline ja teoreetiline mõistus üks mõistus. Metafüüsilised töed peab moraalsetel põhjuseil usutud saama, ehkki neil puuduvad teoreetilised alused. Kanti teoreetilise filosoofia arutlused haaravad tunnetusala uurimise.

Eksaktse teaduse aluseid püüab ta põhjendada teatavate ratsionaalsete tingimustega. Siin teeb ta vahet meie mõtlemise psühholoogilise ja loogilise funktsioneerimise vahel. Mõtlemise objektid on esiteks vaja tõestada psühholoogiliste vahenditega ja siis põhjendada loogikaga. Veendumus, et oleleb loogiline ilm, mis täiesti irdub psüühilisest ilmast, on üks Kanti põhimistest printsiipidest. Psühholoogiline teadvus võib eksida ja teistele tulemustele jõuda. See aga pole sugugi seotud teadvuse loogilise ilmega, mis on vankumatult igavene, ajatu ja õige. Loogiline mõtlemine ei sõltu vähemaltki psüühilisest mõtlamisest. Psühholoogiline kord on kausaalselt põhjendatud ajalises sidunovuses ja järjestuses. See aga ei taga vähemaltki asjade loogilist olemust.

Edasi ta teeb vahet transtsententaalse ja transtsendentse ilma vahel.

1) Transtsendentne ilm on meie teadvusele haaramatu, väljalülitatud meie kogemuse ulatusest.

2) Transtsententaalne on aga see süsteem printsiipidest, mis on tunnetuse ja teadvuse meetodideks. Need teadvuse printsiibid on puhtad. Nad pole määratud kogemuse plokkidest. Mis oleks inimene ilma puhta mõistuseta: kaleidoskoop tundmustest ja kogemustest - ainult puhas mõistus võimaldab mõtlemise, tajumise, toormaterjali korrastamise ja teadvuse tõstmist.

3) Ta teeb vahet aposteriori ja apriori mõistete (Satz) vahel:

Apsteriori on see, mis peale kogemust tunnetatakse.

Apriori on aga see, mis enne tajumust tunnetatakse.

Apsteriori - see tähendab, et kõik, mis ma tean, tean ma kogemusest, välisilma mõjudest. Kuid meie peame samuti omi teadvuse seadusi kogemuse nähtõestama.

Apriori töed ei lasa aga ennast tõestada tajumuse ja kogemusega. Nad pole mitte põhjendatud kogemusega. Näit. matemaatika ja geomeetria. Need on vaid tunnetuse printsiibid, faktilised meetodid. Nende printsiipide, meetodite abil sünnib tunnetuse loogiline funktsioneerimine, mil pole vähematki sidet tajumusliku ilmaga ja tema mõjudega. Apriori töed ei vaja tajumuslikku tõestust: nad eksisteerivad vankumatute tõdedena iseenesest, loogilise järjekindlusega ja meetodilise vajadusena.

Igasugune teaduslik tunnetus on tajumise ja mõtlemise koordineeritud mõttetöö vili. Tunnetus on vähemalt kahe mõiste ühendamine otsuse näol. Otsused aga on teadupärast kaheksugused: analüütilised ja sünteetilised. Teaduses valitses selles küsimuses kaua aega suur vaidlus. Analüütiliste otsustuste all mõistame selliseid, millede predikaatide mõiste juba subjektis antud. Näide: Ring on ümargune, koer on loom.

Sünteetiliste otsuste all aga mõistame selliseid, millede predikaat subjektimõistet laiendab, uut juurde lisab. Näide: kõik kehad on rasked, koer on must. Ainult sünteetilised otsused laiendavad meie tunnetust; analüütilised piirduvad vaid sellega, et olemasolevaid mõisteid laiendada ja nendes sisalduvat reljeefselt esile tuua.

Varem lähtuti sellest, et analüütiliste ja sünteetiliste otsuste vastuolu on kokkulangevuses mõistusotsuste (otsused apriori) ja tõsiasjade otsuste (otsused a posteriori) vastoluga, kuna ainult kogemus meie tunnetuse aluseks saab olla. Eriti Hume toonitas seda seisukohta.

Alles Kant astus sellele seisukohale kõige jõuga vastu. Kant näitas, et ka sünteetilisi otsuseid a priori olemas on, s.o. selliseid, mida me mitte kogemusele ei saa rajada, mis tingimatult teadmusest sisaldavad, kuid ometi meie tunnetust rikastavad. Siia kuuluvad esmajoonel matemaatika seadused, mille õigust meie mitte kogemusest ei saavuta, vaid mis meile juba a priori kindlad on. Kogu Kant'i "Kritik der reinen Vernunft" on eelkõige selle väite tõestusele pühendatud.

Kõlblusest ja õigusest.

Kui Kant oma "Kritik der reinen Vernunft" näitas, kuidas ja mida võib teada, siis oma teises töös "Kritik der praktischen Vernunft" ta näitab juba, mida peab tegema. Tegevus pole enam teoreetilise mõistuse ala, ta langeb juba täielikult tahte valdkonda.

Eetiliselt pole sugugi oluline teada, mida inimene teeb, vaid eeskätt see, mida ta tegema peab, s.o. kuidas ta peab käituma, et olla moraalne.

Sotsiaalelu juhivad kahesugused normid: 1) kõlblusenormid ja 2) õigusnormid. - Kõlblusenormid lähtuvad puhtalt kategoorilise imperatiivi loosungist. Kategooriline imperatiiv Kant'i järele tähendab käsku, mille järele inimene peab toimima egoistlike kõrvalmõjude: omakasupüüdlikkuse, kavaluse, segamata. Hääd peab tegema hääd, kui väärtuskategooria enese pärast, ilma igasuguse kaalutluseta tema refleksidele tegija isiku suhtes. Siin häätegu irdub nagu isikust, saab omaette tervikuks, moraalseks kategooriaks ja printsiibiks. Kategoorilise imperatiivi abil väljendada printsiibi do ut des alustel järgmiselt: toimi nii, et sinu tahte maksiim võiks olla ühtlasi tavalise seadus-andluse printsiibiks, s.o. toimi nii, nagu sa tahad, et kõik teised toimiks.

Õigusnormid irduvad kõlblusnormides just oma hüpoteetilis-imperatiivse iseloomu tõttu, kuna nad, mitte sisaldades kategoorilist imperatiivi, sunnivad soovitud sihis toimima vaid sanktsiooniliste abinõude varal. Kategoorilise imperatiivi järele on naitumine moraalne, õigusnormide järele vaid legaalne.

Üht ja sama toimingut võib kvalifitseerida nii legaalsena kui ka moraalsena, vastavalt sellele, kas inimene saatis teo korda hüpoteetilise või kategoorilise imperatiivi mõjul, s.o. kas ta arvestas teo tagajärgi, või toimis puht tahteakti sunnil.

Legaalne toimimine ei taga veel kaugeltki toimimist kategoorilise imperatiivi järele. Karistuse ja kartuse tõttu teost ^{lootamine} on küll ühiskondlikule korrale kasulik, kuid üksiku isiku moraalset mina see veel ei paranda. Ideaal oleks see, kus kategoorilise imperatiivi järele teotsemine kokkub legaalse teotsega. Kuid selle ideaali saavutamise võtab määratud aega ja inimese pidevat arengut selles suunas.

Riik.

Kanti juristlik alus on oma olemuselt seega ka moralistlik. Vahetuis moraalseis printsiipides konkureerivad moraalsed ja juristlikud mõjurid. Vahe on siin vaid motiivides, mis sunnivad vastavalt kas ühte või teist printsiipi rakendama.

Sellest printsiibist tuletab Kant ka riigi vajaduse. Looduslikus olukorras kategoorilise imperatiivi printsiip ei saa läbi viidav olla, kuna siir puudub ühtlane õiguslik alus: siin võib ka bona fide eriarvamusi tulla õiguslaste suhtes, ja seega langeb ka moraalne ülemehitus ära. Seega kategooriline imperatiiv sunnib kujundama kodanliku riigi. Riik pole Kantile mingi organism ega reaalne korraldis, vaid ainult õiguslik raam, mis sobib kategoorilise imperatiivi subjektiivsete õiguste ümber. Ta on vaid mehhanism, aparaat, inimesillegislatsiooni alustel hoidmiseks.

Sisemiselt ei saa aga inimesi ümber vormida legaalsel teel. Näiliselt võivad kõik toimida väliselt kategoorilise imperatiivi järele, mis sunnib rohkem välise sunduse tõttu.

Kuna riik on võimu monopolistiks, ei saa enam mingit teist võimu riigis olla ja sellega on riigi rahu garanteeritud. Kuid see pidev rahu on eelduseks ka moraalsete printsiipide arenemiseks.

Kogu selles konstruktsioonis Kant lähtub tõsiasjast, et on olemas palju inimesi. Kuid see on Kantile vaid ainult tõsiasi: mõistuslikult võib eeldada ka ainult näit. ühte ainust inimest ehk inimesi, kes üksteise järele elavad. Kant lihtsalt aktsepteerib deduktiivse tõe, et inimesi on palju, ilma et see tarvitseks loogiline tõde olla.

Kuid Kant aktsepteerib ka teise tõe, et on olemas palju riike, palju keeli ja rahvaid. See tõsiasi on rohkem empiiriline.

Need õpetused on tal fragmentaalselt paljuis tõis korduvalt esildatud. Siit nähtub ka, et tõelikult peab olema vaid üks riik, ühise õigusliku korraga, mis tuleb kategoorilisest printsiibist, mis kaotabju piirid minu ja sinu vahel.

Moraalne tervik, moraalselt käituvate inimeste kogu on aga ilma välise rakinguta juba riik, kuna kõik toimuvad identse moraalse printsiibi järele. Siin kaob juba sunniprintsiip täielikult. See eeldab aga väga kõrget vaimtaseme. Kuna Kantile riik on puhas õigusriik, ilma teiste kooshoidvate mõjuriteta - rahvus, keel, kombed - siis on arusaadav, et Kantile on palju de riikide olemasolu mõistusevastane, ebaloogiline.

Iga norm peab printsiipiaalselt tõelikustatud saama. Kant on oma spekulatsioonides aga nii kaugelt läinud, et ta juristlik kontemplatsioon tahab igasugustest tõelikkuse piiridest üle astuda. Sellepärast katsub ta oma süsteemi hiljem pehmendada. Kuna mõistuse käsk käseb elada rahu, ilma sõdadeta,

siis moraalne mõistus käseb luua organisatsioon, mis sõda väldib. Selleks saab olla vaid ilmariik. Ta võib esineda ka ühendriikide kujul, kuid igal juhul peab ta omama keskse legaliteedi mehhanismi. Seda konstruktsiooni arvas aga Kant praktilise mõistuse poolt tegelikult läbiviidavaks.

Looduse mehhanisatsioon on sihipärane - otstarbest juhitud. Midagi ei sünni juhuslikult, mõistmatult. See teleoloogia looduses näitab ka tee inimorganismi arengule. Kedagi ei saa sundida arengule. Igatüki peab ise arenema. Kuid tingimusel selleks peab looduse poolt loodama. Ja need tingimused on looduse poolt loodud: on antud võimalused ilmariigi tõelikuksustamiseks. Ja seepärast kas meie tahame või mitte, üldine sihipärane areng toimub selle eesmärgi suunas kaasaskäivald mõistuse arenguga, mida ei häiri sporaadilised tunded, mis regresseeruvad ajuti. Kuid üldiselt on siiski tegemist otse mehaanilise progressiga. Meil jääb vaid üle seda arengut kaasaaidata sellega, et meie elame seaduse piirides. Seda rutem jõuab kätte ajaloo eesmärk: kosmopolitiline õigusriik.

Selles spekulatsioonis peitub ka hilisem Hegeli filosoofia mõistuse kaalulusest, mis sumib inimest ja ühiskonda arenema pideva progressi sihindi.

Üldiselt on see Kanti süsteem juristlik idüll - automaatselt realiseeruv ideaal.

Kuid ta rõhutab ka tihti, et see eesmärk on määratu kaugel, nii kaugel, et see tegelikult on kättejõudmatu.

Sellepärast Kant annab eeskirju ja teeb ettepanekuid juba varasema ideaalriigi rajamiseks, mis peab rajanema igavesele rahule. Siin näitab Kant samuti, mis praegukehtivast korrast on positiivne, mis peab ülekantama selle rahuriigi ehituskivideks.

See on suure föderaal-riigi idee. Siin avaldub ka Kanti sügav patsifistlik põhitoon.

Riik ei tohi võimusuurendamist oma eesmärgiks seada, kuna see viib paratamatult sõdadele. Tegelikult on kõik riigid senini sellist politikat ajanud. Riik peab aga Kanti järele olema juhitud juristlikust asketismist: riik ei tohi ajada jõupolitikat, kuna see teeb võimatuks igasuguse kosmopolitilise õigusriigi rajamise. Kuna Kant vaatas riiki väga kitsast vaatekohast: riik on talle vaid legalisatsiooni rakendamise printsiip, õiguslik raam - siis on loomulik, et tal oli kerge jõuda sarnasele patsifistlikule lõppresuldaadile. Keel, natsioon, subjektiivsed rahvakehas avalduvad tavad, mis on saanud tänapäeval riigi kandvamaiks alusteks ja suunamäärajateks - ei eksisteeri üldse Kanti mõtteilmas.

Selles peitub Kanti viga, et ta riiki eo ipso käsitles legalisatsiooni rakendina, ilma riigi sügavama sotsioloogilise analüüsi andmata, mis seda probleemi on tänapäev niivõrd komplitseerinud, et patsifistliku õigusriigi realiseerimine Kanti mõttes muutub teiste tegurite esilekerkimisega riigi mõistes - üha raksemaks.

Läbilõik õigusfilosoofilisest vooludest 19. saj.

Kuigi 19. saj. õigusfilosoofilised liikumised ja voolud lõivad suurt tähtsust kaasaegse õiguskorra väljakujunemisele, siiski ei saa me siin purgivald peatuda, kuna nende voolude kirjeldamisega tegelevad ka teised õigusteoreetilised distsipliinid. Meie käsitleme neid vaid põgusalt terviklikuma pildi saamiseks senikäsitletud põliste koolide selgitava ja täiendava lisana.

Ajalooline kool.

Kanti terav krititsism ja prantsuse revolutsiooni äpardumine tekitas tugeva reaktsioonipuhangu senivalitsenud ratsionalismi ja loodusõigusliku kooli vastu.

19. s. I poolel pääses kõigi sotsiaalteaduste alal mõju ajalooline kool - historism. Ka õigusteaduses hakati nüüd esmajärgulist tähtsust ennustama ajaloolistele tõikadele, katsudes pideva ajaloolise arengu vaatlusest tulebada induktiivselt uusi teoreetilisi ja õigustehnilisi seisukohti.

Fr. K. Savigny (1779-1861) tööde "Geschichte des römischen Rechts in Mittelalter", "System des heutigen römischen Rechts" ja õigusfilosoofiliselt tähtsa brošüüri "Vom Peruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft" autor.

Savigny õpetuse printsiibid kulmineeruvad järgnevaisse teesidesse:

1. Õiguse evolutsiooniline areng on orgaaniline. Ta toob õigusnormide arengusse bioloogilise, orgaanilise edu. Õigus areneb mitte inimeste tahtest juhituna, käies täiesti iseseisvalt. Õigus areneb ja muutub koos ajalooga nagu iga teinegi sotsiaalne fenomen. See areng avaldub kõige ilmekamalt rahvatavad ja tõekspidamiste rühmas. Seega tavaõigus on igasuguse õiguse tõeline alus.

2. Järelduvalt eelmisest on ilmne, et seadusandja ei saa luua seadusi. Õigus järeldub voluntarium (tahteõigust) ei saa olla. Seadusandja ainukeseks ülesandeks on vaid tavaõiguse süstematiseerimine, kodifitseerimine. Ei saa anda

õigusi vastu rahva tõekspidamisi.

3. Savigny kolmas tähtis tees on õiguse natsionaalsuse rõhutamise. Iga õigus saab arenedes vaid iga rahvuse, natsiooni- raamides. Seepärast iga natsiooni õigus on eriilmeline ja rahvuslikult omapärane. Ei ole olemas mingit loodusõiguslikku universaalset, kosmopolitilist õigust.

Georg Puchta (1798-1876) oli Savigny õpetuste edasiarendaja. Ta peatöös "Das Gewohnheitsrecht" on esitatud väga reljeefselt ajaloolise kooli tavaõiguse esikohtadest. Ta näitab siin tavaõiguse suurile paremusile: tavaõigus on orgaanilise rahvavaimu arengu toode ja seega igale natsiooni liikmele arusaadav ja vastuvõetav. Seega on igalühel kerge nende tavaõiguslike normide järele käia ja neile õigusvahetkordi rajada. Seadusandluse ülesanne on vaid neid tavaõiguse norme kirjalikult fikseerida, korraldada ja süstematiseerida.

Inglismaal edustas ajaloolist suunda õigusteadlane Burke.

G.W.F. Hegel (1770-1831):

Ta sündis Stuttgartis. Õppis filosoofiat ja usuteadust. Hiljem oli Heidelbergis ja Berliinis filosoofia professoriks. Tema peatööd on: "Phänomenologie des Geistes" "Loogika" ja õigusfilosoofiliselt tähtis "Grundlinien der Philosophie des Rechts, oder Naturrecht und Staatswissenschaft". Filosoofilised alused Hegeli panlogistlik filosoofia samastab mõtlemist ja olemist, vaimu ja loodust. Loodus kui tegelikkus on vaid realiseeritud mõistetemaailm, ergo mõistusseadused on ühtlasi ka looduse seadused. See filosoofia on täiesti vastu Kanti krititsismile. Tunnetuse absoluutsust rõhutamise lähed seega Hegel kaugemale isegi ratsionalismist, kuna ta samastab mõtlemist ja loodust. Mõtlemine ja olemine seega peavad alluma ka samadele arenguseadustele. Seda arengut tahab Hegel aga näidata oma erilise meetodi n.n. dialektilise meetodi abil. Iga mõistete kategooria sünnib kolmelisel printsiivil. Need faasid on järgmised: iga tekkinud mõiste ehk tees satub hiljem enesega vältimatusse vastollu, millest vabanemine toimub alles eitamisega - antiteesi kaudu. Sellega muutub ta aga kõrgemaks mõisteks - sünteesiks. Kuid mitte üksnes sünteesis ei peitu tõde, vaid ka kahes primitiivsemas mõistetekategoorias. Hiljem võib süntees muutuda jälle teesiks ja ring kordub uuesti immanentse paratamatusega. See on seletatav Hegeli järgi maailmamõistuse ehk absoluutse vaimu dialektilise arenguga. Kogu maailm on selle triaadilise, kolmikastendliku arengu tulemus: kõige enne on olemas loogiline idee, mis objektiviseerub looduseks, kust hiljem areneb tagasi vaimuks. Sellepärast jaotabki Hegel kogu oma filosoofilise süsteemi 3. ossa: loogika, mis käsitleb puhtaid ideid, 2) looduse - filosoofiaks, mis käsitleb ideede olulust aias ja ruumis mehaanilise, füüsilise ja orgaanilise elementidena ja 3) vaimu - filosoofiaks, mis käsitleb enesest teadlikuks muutunud ideed vaimuna.

Ka vaim areneb dialektiliselt triaadiliselt: 1) subjektiivne vaim, mida uurib anhopoloogia, fenomenoloogia ja psühholoogia, 2) objektiivne vaim, mis areneb 3. astmes: 1) abstraktne ehk formaalne õigus, 2) moraal ja 3) kõlblus, mis kujutab vaid õiguses võimalusena ja moraalis kohusena esineva tegelikuse teostamist ja kolmandaks absoluutne vaim, mis avaldub 1) kunstis, 2) religioonis ja 3) filosoofias.

Õigus - filosoofilised ideed.

Hegeli üldistest filosoofilisest alustest järgneb, et ei tule mingit vahet teha positiivse õiguse ja mõistuse poolt loodud normide vahel, kuna kõik tegelikult olemasolev on mõistuslik ja kõik mõistuslik on tegelikult olemas.

Nagu nägime objektiivne vaim liigub tähiseid mööda a) abstraktne õigus b) moraal ja c) kõlblus.

Õigusnormide järele käimine võib olla vabatahtlik, kuid ka tahtevastane, kui me õigusnormest kinni peame vaid karistuse kartusel. Sellevastu moraalieeskirjadest kinnipidamine sõltub juba täielikult meie vabast tahtest.

Abstraktne õigus jaguneb veel: 1) omandus, kus avaldub individuaalne tahe 2) leping - kus avaldub duaalne tahe ja 3) õiguse rikkumine, kus kahe isiku tahe käib teineteisele risti vastu.

Igasugune õigus eksisteerib ka abstraktselt, väljaspool seadusi. Kuid seaduses saab ta positiivse kuju ja muutub kõigile kohustuslikuks.

Ühiselu kõrgemaks normiks on riik, mis on ainulaadne sotsiaalne organism. Hegeli järele võib riigivõimu jagada: 1) seadusandlikuks võimuks 2) valitsusvõimuks ja 3) kuningavõimuks. Viimane - monarhi võim - on neist suurem, kuna ta on suveräänne.

Seadusandlik võim koosneb 3 osisest: a) kuningavõim, kellele kuulub ka lõplik seaduste kinnitamine b) valitsusvõim - mis moodustab vaid nõuandva organi ja 3) rahvaesindus - mis Hegeli arvates peaks koosnema 2. korrast: ülem- ja alamkojast. Ülemkoda rajaneb seisuslikele, alamkoda aga klassilistele alustele.

Hegeliaanlased.

Kuna Hegeli ideed olid 19. saj. esimesel poolel täielikult maksvusele pääsenud Saksamaal, siis tekkis Hegelile arvukas epigoonide ja järglaste perekond, keda nimetatakse üldiselt hegeliaanlasteks. Me vaatleme siis neid ainult kahte tähtsat neist, kes suutsid omi süsteemi ka iseseisvamalt välja arendada, need on Ludvig Feuerbach ja Karl Marx.

Feuerbach on terav religiooni kritiseerija, näidates, et religioon on vaid inimese egoismi sublimeeritud avaldusvorm. Kuna inimene ei taha leppida mõttega, et ta kaob füüsilise surmaga; siis ta loob kunstliku konstruktsiooni igavesest elust ja elu jätkamisest. Tõelise religiooni aluseks on, tema järele, loodusest sõltuvuse tunne.

Karl Marx (1818-1883) oli rohkem riigiteadlane ja sotsialistlik agitaator, kes vaid raskendas Hegeli filosoofiat oma ökonoomilise süsteemi konstruktsiooni püstitamiseks. Oma peatöös "kapital" näitab ta, et kõik ühiskondliku elu avaldused põhinevad toodangu tingimustel, seega majanduslikele alustele. See ökonoomiline materjalism formuleerib, et mitte inimese olemus ei määra tema majanduslikku elu, vaid majanduslik elu määrab inimese olemuse (seik).

Ühiskond koosneb üksteisest teravalt irduvaist klassidest, kes omavahel võitlevad majanduslike huvide pärast. Praegu on majanduslikult tugevamaks klassiks kapitalistide klass. Temale seisab vastu proletariaadi-kehvastiku klass. Nendest klassivahedest tekib terav klassivõitlus, mis kulmineerub eraomandi küsimuse ümber.

Riik on Marxile kui tugevamate kapitalistide organisatsioon majanduslikult nõrgemate proletariaadi vastu ja nende ekspluateerimiseks, kus juures peamiseks ekspluateerimisvahendiks on õigus, mis pole muud kui kapitalistide klassi tahteavaldis.

Selline ülekohtune ühiskondlik kord muutub aga automaatselt kapitali kontsentratsiooni ja ekspropriatsiooni seaduste tõttu. Kapitalil on tung vajadus koonduda, ikka vähestest inimeste kätte kuhjuda. Kui kapital ja eraomand on lõppeks kuhjunud vähestest isikute kätte, on laialt proletariaadikihil kerge teha ühiskonna omanduseks tunnistada. Seega kapitalism ise likvideerib enda. Orgaaniline kool.

Orgaanilise koolkonna asutajaks loetakse sakslast Karl Krause't. Krause näeb ühiskonnas vaid omalaadilist organismi, mis saab harmooniliselt areneda vaid siis, kui kõik selle organismi osad on terved ja rikkumatud.

Selleks ongi õigus, et kooskõlastada ühiskonna liikmete tegevust. Orgaaniline kool näeb õiguse arenguks vajalikuna niihästi subjektiivset kui ka objektiivset elementi s.o. nii inimeste subjektiivset tahet kui ka objektiivseid eluvahekordi, mis ise norme ette kirjutavad. Seega orgaanilise kooli järele on õigus inimeste tahteavaldis olevate eluvahekordade piirides.

Orgaanilise kooli tähtsaks edasiarendajaks sai Heinrich Ahrens Saksamaal. Ta näitas inimese loomuse kahekülgsusele: inimene on kaduv ja sõltuv, kuid tal on siht saada kadumatuks ja sõltumatuks. Ahrens samuti piiritleb teravalt õiguse ja kõlbluse vahelisi erinevusi: kõlblus on niisugune teguviis, kus hääd toimitakse hää enese pärast - õigus aga selline tegevusviis, kus inimene toimib mitmesugustel muudel põhjustel.

Kõige kõrgemaks arengu vormiks peab Ahrens inimkonda, mis on ähtlasi funktsionaalselt kõige arenenum organism. Inimkonna õiguse organiks on aga riik.

Liberaalne kool.

Benjamin Constant (1767 - 1830) on liberaalse voolu silmapaistvam esindaja. Liberaalse kooli järele igasugune õpetus riigist ja õigusest peab põhinema vabaduse mõistele. Vabadus peab olema kaheksugune: poliitiline ja kodanline. Poliitiline vabadus tähendab osavõtuõigust seadusandlusest ja kodanlik vabadus tähendab ainult nendele seadustele alluvust: isikut võib tema vabaduses piirata vaid seaduste raamides.

Tänapäeva õiguses on esile kerkinud eriti kodanlise vabaduse idee, kuna poliitiline vabadus on kitsenenud: rahvas võtab seadusandlusest osa vaid oma esindajate kaudu. Kodanliku vabaduse poolest on kõik kodanikud võrdsed - poliitilise vabaduse poolest aga mitte (täisealisus, kodakondsus, varanduslik tsens).

Constant jaotab võimu viide ossa (võrdle Montesquieu jaotust !): 1) monarhi võim 2) täidesaatev võim 3) permanentne esindusvõim 4) nõuandev esindusvõim 5) kohtuvõim. Punkt 3. ja 4. all tuleb rakenduslikult mõelda alam- ja ülemkoda. Nendest võimudest kõrgem on monarhivõim, mis aga rikub selle konstruktsiooni sisemise staatika ja siin ei või enam juttugi olla võimude tasakaalust.

Reaktsiooniline koolkond.

Bourbonide restauratsioon kaasastuvalt Prantsuse revolutsiooni kokkulangemisega tõi ühtlasi kaasa väga terava reaktsiooni. Kui reaktsiooni tõttu tekkis kirjanduses romantism, siis riigiteadustes tekkis n.n. teokraatlik vool, mis üles seendas vana keskaegse mõtte, et kuningad on Jumala volinikud maa peal, mistõttu nad üldse ei allu inimeste tahteavaldistele. Eriti ägedalt toetas seda teokraatlikku korda prantslane Maistre ja sakslane Ludvig von Haller. Maistre kirjutas omas töös "Paavstid", et ainult paavsti poolt kinnitatud võim on legaalne ja rahu püsib riikides ainult siis, kui neis valitseb paavsti piiramatu võim.

Ühtlasi oli Maistre äge loodusõiguse ja Kanti ning Rousseau individualistliku tahte teooriate vastane.

Ka Halleri peatöö "Restauration der Staatswissenschaft" on terav loodusõiguse kriitika. Ta idealiseerib keskaega ja nõuab tagasipööramist patriarhaalse riigirakingu poole, kus valitseb piiramata monarh, kellele on antud piiramatu volitus ja võim Jumala poolt. Haller püstitas ka omapärase õpetuse n.n. makrobiotika; mis pidi otsima teid riigivõimu võimalikult kauaaegseks võimulpüsimuseks. Selleks abinõuks oli Halleri arvates kõige parem monarhi piiramatu võim koos kindla kontrolliga usu- ja mõttevabaduse üle, et mitte rahvast hädasõitlike õpetustega monarhi vastu kihutada.

Positivism.

Positivism on sarnane filosoofiline voolkond, mis eitab täiesti aprioorset tunnetust. Ta tahab hüljata teoloogia ja metafüüsika ühes fenomeenidena tunnetatavate seadustega. Positiivne ehk eksaktne filosoofia katsub sensuaalselt vaatluse teel nähetes enestes peituvaid kindlaid suhteid tunnetada ja põhjuse mõistet konstantse järjekusega korvata.

Nende seisukohtade esimeseks esindajaks võib Baco't nimetada. Ka Hume näitas inimese teadvuse piiratusi ja ebakindlusele. Prantsusmaal asusid suuremaju ensüklopetiste eriti Conderset, Saint-Simon, d'Alembert ja Turgot sellele vaatekohale. Positiivismi tõeliseks formuleerijaks sai aga Auguste Comte kes sellele uuele filosoofilisele koolile ka nime andis omas kapitaalses töös "Cours de philosophie positive". Ta põhjendas lähemalt juba Turgot'i poolt püstitatud kolme staadiumi seadust, mille järele inimkonna areng on läbinud 3 astet: teoloogilise, metafüüsilise ja positiivse.

Teoloogilises arengastmes nähakse kõiki eluavaldusi jumaliku olemuse tegevusena. Teises staadiumis astuvad nende asemele abstraktsed ideed ja üldised printsiibid või jõud. Valitseb püüe erinevaid nähteid ühele põhjusele tagasiviia. Kõik üksikjõud on ühe ürgse jõu avaldused (loodus, universum, jumal). Metafüüsika nagu teoloogiagi tahab absoluutseid lahendusi leida; mõlemad tahavad asjade sisemist olemust ja põhjust nende kandjast lahutada. Inimene, indiivid, eraldatatakse tema sidenevusest kõiksusega; mõistust haritakse vaid tunnete arvel. See kõik viib üldisele irdumisele, mis avaldub kahtluses, skeptitsismis ja egoismis.

Selle vastu kujutab kolmas, positiivne staadium; arengu viimast astet; fantaasia ja argumentatsioon on allutatud vaatlusele. Sellest tuletatud tõsiasiad moodustavad tõe ainukese kriteeriumi.

Selle asemel, et absoluutsete põhjuste üle pead murda, katsub positivism nähete seadusi põhjendada s.o. asjade konkreetseid sidenevusi kindlaks teha; kuna ainult need on meie teadvusele kättesaadavad. Kogemus aga näitab meile, et on olemas väga piiratud hulk kokkukuuluvusi, nähted on väga mitmepalgelised, mis igasuguse kindla reegli- seaduse välja lülitavad. Sellepärast pole ka võimalik kõike üheleainsale printsiibile põhjendada. Kokkukuuluvus, mida meie suudame saavutada, ei ole mitte objektiivset vaid subjektiivset laadi; see subjektiivne kokkukuuluvus, nimelt positiivne, on relativism, kuna ta vaatlleb ilma inimese seisukohast.

Materjalismi peame hülutama, kuna ta tahab madalama teaduse rakingut kõrgemale teadusele kohandada ja ei piirdu mitte sellega, et inimeste sõltuvust ilmast järeleuurida, vaid tahab ennem inimesi ilmast väljajuhtida.

Positiivismil on teatav sugulus empirismiga, aga põhiliselt seisab see teemast siiski sama kaugel kui müstitsism.

Loodusseaduste muutmatuse on see kindel põhi, millele ainult meie võime

toetuda. Üksikteaduse ülesanne on selliseid seadusi ülesotsida ja neid võimalikult vähestes lausetes ja lihtsais formelites esildada. Sellel läbi võimaldub see ainuke siht, mida meil taotleda on - nimelt tulevasti sündmusi ette kindlaks teha ja seega looduse üle võimu saada. Positiivne filosoofia peab tänapäeval toetuma paljudele üksikteadustele. Tema kõrgeim siht oleks saavutatud, kui tal õnnestuks kõiki nähteid kui üheainsa põhiseaduse avaldusina vaadelda, näiteks raskuseadusest tuletatuna.

Mõju mida Comte avaldas, ja mis nii kangele ulatus, et täielikust revolutsioonist filosoofia alal võib rääkida, pääses esmajoones maksvusele Prantsusmaal, kuid laienes varsti ka teistesse maadesse. Eriti Inglismaal omas positivism tähtsa koha sellel läbi, et mehed nagu John Stuart Mill ja Herbert Spencer teda tunnistasid ja omaks võtsid.

John Stuart Mill haaras selle süsteemi järgnevalt kokku: meil pole mingit muud tunnetust peale fenomeenide võimalik saada. Aga meie tunnetus fenomeenidest on relatiivne, mitte absoluutne. Meie ei tunne ei tõsiasjade tõelikkust olemust ega nende tekkimise mõjureid, vaid ainult nende sidenevust ja mõju teistele tõsiasjadele üksteisele järgnevuse ehk sarnasuse kujul. Need suhted on konstatsed s.o. alati samad sarnaste põhjuste ja olude juures.

Konstantseid sarnasusi, mida fenomeenid seovad ja konstantseid järeldusi mida nad eeldustena ja konsekventsidena seondavad - nimetame meie seadusteks. Fenomeenide seadused on kõik mis me nendest teame, nende olemus ja nende tõeline põhjus ja lõppeesmärk on meile tundmatu ja uurimatu.

Spenceri põhiidee on arengu printsiip: sellepärast nimetatakse tema süsteemi evolutsionismiks. Aga see seisab positivismile väga lähedal. Spencer lähtub koos Comte'ga sellest, et meie absoluutset ei saa tunnetada, ja et meie teadvus meie kujutlustega ja selle kombinatsioonidega piiratud on. Filosoofial on siiski ülesanne üksiktulemusi kokkuvõtta ja üldiseid tõdesid, mida eri-teadused leiutavad, selgitada ja võimalikult ühele, kõiki embavale tõele tagasiviia. Aine; jõud, liikumine on need põhimõisted, millede juurde me peame jääma peatuma, kuid nad on vaid absoluutse, tundmatu realiteedi sümboolid. Kõige äärmisem võimalus on meile asjade käigu selline seletus, nagu ta meie piiratud teadvuses kujuneb. Kuidas aga see asjade olemus tõelikult kujuneb, seda ei saa me kujutleda ja veel vähem saame me seda tunnetada.

Ka Saksamaal leidis positivism arvukaid pooldajaid, eriti loodusteadlaste ridades, aga ka filosoofide ridades. Eriti nõndanimetatud neokantiism arendas Kanti vaadet; et väljaspool teadvust ja kogemust enam mingisugust tunnetust ei saa olla, selles sihis edasi, et filosoofia ülesanne mitte niipalju tunnetuskriitikas vaid tohkem teaduse piiride määramises peab seisma. Samuti tahab Rehmkne ja Schuppe poolt esitatud n.n. immanents-filosoofia kõike olevat teadvusena vaadelda ja näeb oma eesmärgi eelkõige teadvuses antuana-lüüsis.

Akernariuse poolt rajatud empiriokrititsism sunnitleb selle analüüsi "mina" ja välisilma vaheliste suhete uurimiseks. Tundmus ja liikuvus on elementid, millest ainult oleneb oleva sisu ja vorm. Ainuke positiivselt antud lähtepunkt on kogemus, siiski on kriitika ülesanne naiivsetest kogemustest kõige individuaalse ja subjektiivse eemaldamise teel puhtaid kogemusi kujundada. Inimkonna maailmamõisted lähenevad pika positiivse arengu jooksul puhtaile, empiirilistele maailmamõistele, mille sisuks on ainult puhas kogemus.

Riehl seab ebateaduslikule metafüüsikale vastu teadusliku filosoofiana tundmuste aluseist lähtuva tunnetusteooria. Praktiliste ideaalide õpetused surub ta teaduse piiridest välja kunsti ja usu aladele.

Ka Laas hülgab igasuguse metafüüsika avaldusvormi ja näeb eetika ülesandena inimlike suhete põhjendamise. Ta nimetab positivismiks seda filosoofiat, mis muid aluseid ei tunne kui positiivseid tõdesid ja loogika seadusi. Mõõduandvad siin on: 1. korrelatiivne tõik, et subjekt ja objekt ainult üksteisega koos tekivad ja koosnevad; 2. tõdemisobjektide variabiliteet 3. sensualism, s.o. meelelise tõdemise tõigad.

Sotsioloogiale, kui ühele positiivsema astmesse jõudnud teadusele, pühendab Comte suurema osa oma tööst, nii et teda tuleb õigusega lugeda sotsioloogia kui teadusliku distsipliini loojaks. Comte defineerib sotsioloogiat kui teadust ühiskonnast, mille ülesanne on ühiskondlike nähtuste teaduslik tundmaõppimine empiirilise meetodi abil ja nende vahekorra-seaduste kindlaksmääramine.

Empiirilise meetodi, mis koosneb vaatlemisest, katsetamisest ja võrdlemisest, rakendamine ühiskonna teaduste uurimisse on kaunis raske. Kuid teatavalt lähenemispunkte on siiski olemas. Vaatlemisel tuleb siin eriti uurida ajaloolisi andmeid. Otsest katsetamist sotsioloogiasse ei saa rakendada, kuid

kaudset ehk loomulikku katsetamist küll, mis seisab mingis nähtuses loomuliku esinevate muudatuste jälgimises. Näiteks revolutsioon esineb ühiskonnas loomuliku katsena.

Palju laiemalt on sotsioloogiasse aga rakendatav võrdlemine. See võrdlemine võib toimuda erimenetlusel: kas inimühiskonna võrdlemises madalamate loom-ühiskondadega - või erinevaid arengastmeid asuvate inimühiskondade võrdlemises. Siin on veel kasutada määratu suur ja läbitöötamatu ajalooline materjal, mida eriti peab uurima vastavate menetlustega ajaloo filosoofia.

Comte jaotab sotsioloogiat 2. ossa: 1) staatika ja 2) dünaamika. Staatika ülesanne on uurida ühiskondlikkude nähtuste olemasolu-tingimusi, nende konstruktsiooni, kuna dünaamika määrab kindlaks nähtuste kestva liikumise, vaheldumise ja üksteisest sõltuvuse seadused.

Positivismi mõju õiguse arengule ja väljakujunemisele oli väga suure tähtsusega. Nüüd hakati esmakordselt suurt tähelepanu juhtima positiivsele õigusele ja heideti loodusõigus lõplikult nurka. Kirjutatud ja süstematiseeritud õigus pääseb valdavalt maksvusele. Positivism andis positiivsele õigusele need alused ja sihid, mille suunas ta tänapäevani on arenenud, eriti normativistliku koolkonna loosungite all.

Utilitarism.

Utilitarism on filosoofiline kool, mis samuti põhineb positivismil. Tema tähtsam esindaja on Jeremias Bentham.

Bentham eristab 3- kolbluse printsiipi: 1. askeetlik printsiip, mis tahab tulevasi õndsusi ja kasusid saavutada maapealse kannatuse ja teadliku enesepiiramise teel. Nii on ka asketismis varjatult kasusaamise printsiip olemas. Kuid see on siiski väga kaudne ja vale tee.

2) tahte printsiip, seisab selles, et iga asja või nähtust hinnatakse häaks või halvaks, võttes mõõdupuuks vaid tundmusi, mitte aga kasulikkuse või kahjulikkuse momente. Inimesed tegutsevad siin petlike tujude järele, mispärast ka see printsiip on taunitav.

3) Kasu printsiip. See on Bentham'i arvates ainuke õige printsiip ja see seisab selles, et inimese tegevus peab olema suunatud nii, et inimene saavutaks võimalikult suurt kasu - õnne.

Bentham liigitab lõbud ja norud: 1) lihtsad (maitsmine, haistmine, kuulmine, söprus, rikkus j.n.e.) ja 2) komplitseeritud, mis on lihtsate lõbude ja norgude erinevad kombinatsioonid, mistõttu neid on ka vaja palju (lõbu maastiku vaatlemisest).

Lõbude ja norgude väärtus oleneb väga erinevaist omadusist ja tingimustest, nagu: intensiivsus, kestus, kindlus, lähidus, tootvus, puhtus ja osavõtjate arvust. Need on lõbu ja noru hindamise objektiivsed alused.

Kuid lõbu ja norgu võib hinnata ka veel subjektiivselt, mihuslikult (kvalitatiivselt) ja kvantitatiivselt.

Iga seadusiandev organ peab arvestama nende läbi tekkivat norutunnetega juba ette ja neid ka subjektiivselt kohandama. Iga seadus on pahe, kuna ta piirab isikute vabadust. Seepärast on seadus õigustatud ainult siis, kui teemaga keelatud pahe on suurem pahe kui seadusega tekitatud vabaduse piiramine.

Seadusandluse ülesandeks on juhtida inimeste tegevust nii, et ta tooks võimalikult suurt hulka hüvesid ja lõbu võimalikult paljudele inimestele.

Teiseks tähtsamaks utilitarismi esindajaks oli juba eelpoolmainitud kuulus inglise rahvamajandusteadlane ja loogik John Stuart Mill. Oma töös "Utilitarism" ja "System of Logic" ta annab reegleid, kuidas saavutada maksimum õnne võimalikult paljudele inimestele.

- 000000 -

Soovitame ülikooli lõpetamiseni kasutada õpinguiks meie sõna-sõnaliselt kirjastatud loenguid. (Nõudke saadaolevate loengute nimestut).

Tellimiste tähtmine ka postiteel.

Üliõpilastel kasutada laenu loengutekogu (loengute uurimine).

Loengute tellijaile igal ajal lähem informatsioon (ja muu sarnane) õppetöösse puutuvais küsimusis (vastuseks mark juurde).

Kõige austusega

K/v. "A.AASA KODUÜLIKOOI".

Tartus, Pargi 8 - Telef. 16-26.